

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

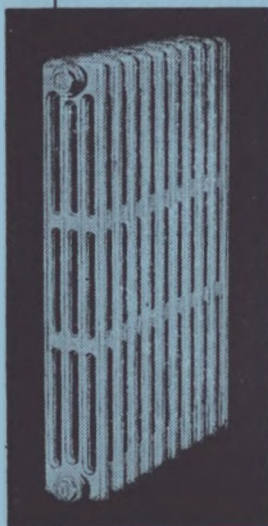
FRA RIBE AMT

1950

BIND XII. III

Udgivet af Historisk Selskab for Ribe Amt
i Kommission hos P. Haase & Søn . København

*Anvend til Deres
Centralvarmeanlæg*

*den
moderne*

RIO

STØBEJERNS-RADIATOR

*den er uforgængelig
og har største Varmeevne*

Den bedst egnede Radiator
til Fjernvarme

Dersom De i Forvejen har opstillet RIO Radiatorer i Deres Lejlighed kan Deres Centralvarmeanlæg uden Forandring tilsluttes Fjernvarme

A/S RIBE JERNSTØBERI · RIBE · GRUNDL. 1848

*Moderne Kaminer
Kakkelovne & Komfurer
Bygningsstøbegods
Centralvarme-Komfurer*

A/S Ribe Jernstøberi . Ribe

Grundl. 1848

Tlf. Ribe 261

Lautrupperne til Estrup

Af August F. Schmidt.

Herregården *Estrup* i Malt Sogn ejedes fra 1751 og til 1926 — bortset fra et Intermezzo på nogle få År — af Familien *Lautrup*, hvorom *Oluf Nielsen* har meddelt fortrinlige Oplysninger i sin Bog: »Malt Herred« (1870), 13—17. Da det er muligt at supplere det Stof, *Oluf Nielsen* har tilvejebragt, skal der på de følgende Sider fremsættes nogle Enkeltheder, som formentlig vil være af nogen Interesse.

Stamfaderen til Slægten *Lautrup*, *Hans Christian Lautrup*, er sandsynligvis født i Landsbyen *Lovtup* (Uge Sogn) Vest for Åbenrå. Han kom til Verden 1. Marts 1673. 1711 blev *Lautrup* gift med *Anna Magdalene Buchwald*, der blev Moder til 12 Børn. Med Tiden blev han en formuende Mand og endte som Direktør for Øresundstolden og Etatsråd. *Anna Magdalene Lautrup* døde 20. Marts 1744, medens Ægtefællen overlevede hende til 23. August 1750.¹⁾

H. Chr. *Lautrups* ældste Søn, *Frederik Lautrup* ($\frac{8}{11}$ 1714— $\frac{22}{3}$ 1776), købte *Estrup* i Marts 1751. Hans Hustru, *Maren Høstmark*, var Præstedatter fra *Urlev* hinsides *Vejle*.²⁾ I Ægteskabet fødtes en Søn, der arvede *Estrup*.

Henrik Hans Christian Lautrup, Kammerassessor, født 24. Juni 1751, gift 1. Nov. 1774 med Karen Bolvig fra Nebbegård ved Vejle Fjord, døde i 1802 og blev bisat dette Ars 5. Nov., 51½ År gammel. Enken, »Fru Assessorinden«, døde 1805 og begravedes 23. Sept., 55 År gammel.³⁾ Henrik H. Chr. Lautrup var en dygtig Landmand, der på Vestervig Kloster i Thy havde lært at kende Mergelbrug. Vestervig Kloster ejedes 1771—1787 af Peder Moldrup, Søn af Jens Laasby Moldrup, der i 1737 var blevet gift med Anna Margrethe Lautrup (født 1713), Datter af Hans Chr. Lautrup (1673—1750). — I et Uddrag af Justitsråd Hans Wulffs Erindringer i Fra Ribe Amt 1908, 135—51, findes Oplysninger om Forholdene på Estrup i Tiden 1785—94. Wulff var Ridefoged m. m. på Estrup i nævnte Tidsrum.⁴⁾

Laurids Frederik Lautrup, født 13. August 1778, der var Arving til Estrup⁵⁾, var Student og vilde ikke have været Landmand, men efter Faderens Ønske holdt han op med Studeringerne for senere at kunne overtage Estrup. Medens Laur. Fr. Lautrup læste til Student på Ribe Latinskole, blev han Kammerat med *Peter Nicolai Thorup*, Præstesøn fra Guldager (³/₄ 1780—²⁰/₁₀ 1816), fra 1814 Rektor for Ribe Latinskole, kendt som Historiker og Digter. De to blev Venner for Livet og blev senere Svogre. — I Skoletiden boede Laur. Lautrup hos Konrektor Heiberg, der i 1796 havde Privattimer med de to Skoledisciple. De blev Studenter nævnte År. Laur. Fr. Lautrup var gift tre Gange og hans Enke én Gang, og der var Børn i alle disse Ægte-skaber.

Laur. Fr. Lautrups første Hustru hed Augusta

Cathrine Abramowitz, til hvem han blev viet i Malt Kirke 28. Marts 1801. Hun var Datter af Slotsforvalter i Kiel Jacob Abramowitz og Hustru Anna Dorothea Maria Giese. Det unge Ægtepar boede på det gamle Kathrinelund i Malt Sogn indtil i 1802, da H. H. Chr. Lautrup døde. I Sommeren 1801 fik de unge Lautrups Besøg af P. N. Thorup, der i sin Selvbiografi fortæller herom. Thorup var på Vej til København. Første Del af Rejsen fra Ribe gik til Fods . . . »Denne Vandring gik dog ikke længere end til Estrup, hvor jeg havde fornyet Bekjendtskabet med den unge Lautrup, der boede på en nærliggende Gaard, Cathrinelund, gift med en yndig Kone . . . Hos denne min Ven tilbragte jeg nogle høist behagelige Dage. Værker af den skjønnede tyske Litteratur var han velforsynet med, og i mine tyske Veninders Omgang følte jeg mig særdeles lykkelig. Naar de om Aftenen under Guds klare Himmel, hvor vi havde nydt vort landlige Maaltid, istemte: »Freude, schöner Götterfunken, Tochter aus Elysium«, blev jeg ligesom electriseret af denne »Götterfunken«, og istemte Choret, saa godt jeg kunde, med sand Enthousiasme: »Brüder, überm Sternenzelt muss ein lieber Vater wohnen«. Det var ikke let at rive sig løs fra Estrup, men jeg maatte. Lautrup befordrede mig til Colding, hvorfra jeg med Skibslejlighed gik til København. . . . « Det er tydeligt nok, at P. N. Thorup havde tabt sit Hjerte på Kathrinelund. Og på en Rejse hjem til sin Faders Begravelse i Guldager blev den unge Skolemand den 8. August 1803 forlovet med Frederikke Dorothea Abramowitz (¹⁸/₁₂ 1784—¹⁶/₆ 1844). Parret holdt Bryllup på Estrup

1. Maj 1805, hvortil Thorup som Vicekonrektor i Ribe ugentlig havde taget en Udflugt, fra Lørdag Middag og til Tirsdag Formiddag. I den Tid havde han ingen Timer på Skolen, hvorfor han benyttede disse Dage til at besøge Kæresten på Estrup samt Svogeren og Svigerinden.⁶⁾

Laurids og Augusta Lautrups første Barn blev holdt over Dåben 18. Maj 1802. Det fik Navnet Caroline Henriette Maria. Året efter fødtes dem en Søn, der blev døbt 5. Dec. 1803. Navn: Henrik Christian. Han døde spæd og blev begravet 31. Marts 1804. — Kun få År fik Lautrup Lov at beholde sin første Hustru. Hun døde i Barselseng 29 År gl. 1808. Dette Års 10. Febr. »havde Hr. L. Lautrup til Estrup paa hans Hustru Augusta Abramowitzses Begravelsesdag« en Datter til Dåben. Hun fik Navnet Jacobine.

1809 ægtede Lautrup sin første Hustrus Søster, Christiane Rosine Abramowitz.⁷⁾ 4. Januar 1811 fik de en Søn døbt: Henrik Hans Christian Lautrup. Han er sandsynligvis død inden 1814. Den 20. Nov. 1812 døbttes Sønnen Henrik Jacob (senere Ritmester), og 24. August 1814 fødtes en Søn, der fik Navnet Henrik Hans Christian Lautrup.

Christiane Rosine Lautrup døde på Estrup 19. Oktober 1816, 39 År gammel.

Tredie Gang blev L. Fr. Lautrup gift 22. Juli 1829 (Skiftet efter hans 2. Hustru er tinglyst 29. Januar 1830). Han viedes da i Vejen Kirke til Abalone (Apollone) Cathrine Fog (26 År), »Jomfrue af Vejen Mølle«. Hun blev 4. Oktober 1830 Moder til en Datter, der i Dåben fik Navnet Dorthæa Maria Kristiane (Fadderske bl. a. Jomfru Kristiane Fogh), gift 1850 med Pastor C. A. Tetens, Maltbæk.

19. Maj 1837 fødtes i Ægteskabet en Datter, der blev døbt Karen Laura Joachime Lautrup.

I Begyndelsen af 1820erne bortforpagtede Lautrup Estrup til *Peder Pedersen Bertram*, der den 19. Maj 1825 blev viet til Lautrups ældste Datter Caroline Henriette Maria. Ved Brylluppet var Brudens Fader samt Provst H. Chr. Krarup, Føvling, Forlovere. Fra Estrup flyttede Laur. Fr. Lautrup til Gården *Karensdal* ved Pjedsted Nord for Fredericia. Her besøgte P. N. Thorup ham i September 1823.⁸⁾

Omkring ved 1831 må Lautrups Affærer have været noget i Uorden. Han stillede i hvert Fald Estrup til Auktion. Det er muligt, at Peder Bertram ikke har kunnet klare Sagerne. Ved Auktionen 4. August 1831 blev Estrup Gård og Gods købt af *Chr. Termansen* fra Øster Lindet for 20,480 Rigsdaler Sølv (Købekontrakt 8. August), ganske vist uden Besætning og Redskaber. Da Bygningerne var forsikrede for 19,200 Rd. Sølv, tyder det ikke på, at Tingene har været i bedste Orden, men det var jo heller ingen gunstig Tid for de store Gårde. Ved Salget sammenlagde Lautrup en Skovfogedgård og en Gård i Vejen Sogn til Gården *Dortheasminde*, der ligger i Udkanten af Estrup Skovs Østside. På denne smukt beliggende Gård døde Laurids Frederik Lautrup den 5. Juni 1838. Begravet på Malt Kirkegård 13. Juni.

I Anledning af dette Dødsfald skrev Svogeren, P. N. Thorup et smukt Mindedigt, hvori der hentydes til den Modgang, Lautrup havde haft, men mest dvæler Thorup dog ved de lyse Ungdomsminder, ligesom han giver Udtryk for Tabet af en Ungdomsven:

»Aldrig meer i Borgelunden
Seer jeg dig, min gamle Ven!
Hvor du nys i Afskedsstunden
Bad mig komme snart igjen.

Aldrig meer de stolte Bøge
Skuer os, med graanet Haar,
Kjære Minder at opsøge
Fra en svunden Ungdomsvaar.

— — —
Tidlig svandt de skjønnne Dage,
En idyllisk Morgenblund,
Ikkun Venskab blev tilbage
I den lyse Bøgelund.«⁹⁾

— — —
Laur. Fr. Lautrups efterladte tredie Hustru sad nu hen i ugift Stand et Par År. Den 7. Februar 1840 viedes hun i Vejen Kirke til Ungkarl Stefan Iversen, 37¼ År gl., Avlskarl på Dortheasminde.¹⁰⁾ Enkemadame Abelone Cathrine Lautrup, f. Fog, var da 37 År. Ifølge Veerst-Bække Kirkebog var Stefan Iversen født 31. Oktober 1802, Søn af Iver Stephansen og Gjertrud Marie Nielsdatter i Bække.

Med sin anden Mand fik Abelone Fog følgende Børn: Ludvig Emil Iversen, født 16. Januar 1841. Valdemar Socrates Iversen, født 28. Januar 1843. Iver Valdemar Socrates Iversen, født 30. April 1845.¹¹⁾

Chr. Termansen var Ejer af Estrup fra 1831 og til sin Død, 63 År gammel, 6. Maj 1835. Der var tre Børn til at skifte efter ham. Den ældste Søn var dog død, men hans Kæreste, Stine Schmidt fra Øster Lindet, tog Arv efter ham. Den næste var en Søn, Christian Termansen, og endelig en Datter, Maria Magrethe Termansen.

Hun var så heldig at blive gift med L. Fr. Lau-

trups Søn, *Henrik Hans Christian Lautrup* (1814—90). Brylluppet fandt Sted 25. September 1835. Bruden benævnes som Jomfrue Maria Margrethe Termansen fra Vejen Mølle, hvor hun efter Faderens Død i Maj havde opholdt sig.¹²⁾ Ved Brylluppet var Brudgommens Fader samt Degnen Niels Hansen, Eskelund, Forlovere.

Det har uden Tvivl glædet L. Fr. Lautrup meget, at Estrup nu igen var i hans Families Eje. Den ansete og praktiske Eskelund-Degn, *Niels Hansen*, skal have været medvirkende til, at Gården ved Giftermålet kom tilbage til en Lautrup.¹³⁾

Chr. Termansens Børn var i 1835 ikke fuldt myndige. De havde Lærere til Formyndere, og da Maria Magrethe havde Niels Hansen til Kurator, kan man nok tænke sig, at han her med praktisk Sans for de unges Vel gerne tjente et Par lange Støvler og fik et Ægteskab i Stand mellem den 21-årige Henrik Hans Christian Lautrup og den 22-årige Maria Magrethe Termansen.

Det blev en lang og lykkelig Tid, dette Par kom til at residere på Estrup, der under H. H. Chr. Lautrups Styre blev drevet godt frem, ligesom Gårdens Bygninger blev ombyggede, udvidede og forbedrede.¹⁴⁾

I Henrik H. Chr. Lautrups og Hustrus Ægteskab fødtes 10 Børn, der her nævnes efter Oplysninger fra Pastor *Gudmund Kelstrup*, Malt.

1. *Laurids Kristian Frederik Lautrup*, f. 2/7 1836. 2. *Kristian Jakobi Lautrup*, f. 11/11 1837. 3. *Christiane Rosine Lautrup*, f. 24/8 1839. 4. *Maren Marie Kristine Lautrup*, f. 16/2 1841. 5. *Henrik Jakob Lautrup*, f. 13/11 1842. 6. *Caroline Mathilde Lautrup*, f. 17/4 1844, død 5/7 1844. 7. *Jens Geert Bolvig*

Lautrup, f. $7/5$ 1846. 8. *Niels Hansen Lautrup*, f. $15/12$ 1847. ¹⁵⁾ 9. *Marius Sabinus Wilhelm Lautrup*, f. $31/5$ 1854. 10. *Otto Christian Lautrup*, f. $21/1$ 1858.

Fru Maria Margrethe Lautrup døde 1869. Hendes Ægtefælle, Henrik Hans Christian Lautrup, gik bort 3. Juli 1890.

Fra deres senere Levetid forefindes der nogle Oplysninger om Lautrupfamiliens Omgangskreds, nedskrevne i *Inger Momsens*, (f. Marstrand): »Til Minde om Tante Ville«, Manuskript 1939, 47 Oktavsider. Dette Arbejde handler om Fritz Momsens Hustru, Vilhelmine Marie Aarestrup, og Livet på *Skovlyst* i hendes Tid. Lautrups nævnes følgende Steder:

S. 5. Efter Ankomsten til Malt 1866: Med Døtrene på Estrup, Marie og Christiane Lautrup, kom hun jævnligt sammen og har der bl. a. set Brødrene Momsen fra Sønderkov og Skovlyst, de var livlige og interesserede. — S. 9. Lautrup fra Estrup hørte til Omgangskredsen på Skovlyst. — S. 13. I Vinteren 1886 kom Peder Momsen en Gang om Ugen for at lære at spille l'hombre, undertiden også Otto Lautrup.¹⁶⁾

Efter den gamle Lautrups Død i 1890 overtoges Estrup af *Christiane Rosine Lautrup* og den yngste Broder *Otto Christian Lautrup*. Den 6. Sept. 1902 døde Christiane Lautrup. Begravet 12. Sept. Inger Momsen oplyser i sit Manuskript, at Tante Ville havde stået hende nær, fra hun kom til Egnen. Hun karakteriserer Frk. Lautrup som den betydeligste i Hjemmet på Estrup. Et halvt Ars Tid efter den ugifte Søsters Død holdt Otto Lautrup Bryllup med Christine Elise Schmidt, født i Brø-

rup 6. April 1879. Fru Christine Lautrup bevarede den traditionelle Stil på Estrup, den havde hun lært af Christiane Lautrup. I Otto Lautrups Ægteskab fødtes 3 Børn, hvoraf 2 som voksne udvandrede til Amerika. Otto Lautrup var Eneejer af Estrup fra 1902 og til 1926, da han solgte det gamle Slægtshjem til Dyrlæge P. Toft, Thisted, og Gods-ejer Erik Jensen Dahm af Sjørring Søgård. Hermed gled endelig den gamle, smukt beliggende Storgård ud af Lautrupslægtens Eje.

Efter Salget af Estrup flyttede Otto Lautrup¹⁷⁾ til Tved (Dalby Sogn) ved Kolding Fjord. Her døde han 8. Sept. 1930; Jordpåkastelse sammesteds, brændt på Krematoriet i Århus 13. Sept. Nedsat på Kirkegården i Malt 15. Sept.

Fru Christine Elise Lautrup døde 19. Sept. 1942 på Mathildevej 8¹, Frederiksberg; Jordpåkastelse 23. Sept. Brændt på Søndermark Krematorium, Frederiksberg, 25. Sept. Urnen nedsat i Familiegravstedet på Malt Kirkegård.¹⁸⁾

Her kan vi slutte, idet foranstående Fremstilling kun har haft til Hensigt at give Kundskaber om Lautrup-Slægten på Estrup. Om den gamle Herregårds Historie findes der adskillige, men spredt tilgængelige trykte Oplysninger, som man kan finde frem til ved Hjælp af de følgende Noter.¹⁹⁾

— — —

Noter.

1) Nærmere Oplysninger om den ældste Lautrup findes i Oluf Nielsen: Malt Herred (1870), 13—14. Når det i O. N.s Bog S. 14 nævnes, at Portrætter af H. Chr. Lautrup og Hustru findes på Estrup (i 1870), er dette antagelig urigtigt, idet det vist er Sønnesønnen og dennes Hustrus Portrætter, der er Tale om. De er gengivne i Fra Ribe Amt 1908, 138

—39. 2) Maren Høstmark havde en Brodersøn, Jens Nielsen Høstmark, der var Præst for Andst-Gjesten Sogne 1759—93. Se Fra Ribe Amt 1907, 95. 1908, 141. Jfr. Oluf Nielsen: Malt Herred, 177. 3) Henrik H. Chr. Lautrup var Fætter til Hr. Jens Nielsen Høstmark, der iøvrigt også var Fætter til Lautrups Hustru, Karen Bolvig. 4) Om Fæsternes Forhold i H. H. Chr. Lautrups Dage se J. Richter i Fra Ribe Amt 1909, 127ff. Om Sogneskel og Udskiftning i Lautrups Tid har Søren Alkærsig skrevet i Fra Ribe Amt 1937, 42—50. Smsts. 1903, 143, har Alkærsig omtalt, hvorledes Lautrup hjalp Bønderne, da de havde overtrådt Forbuddet mod Brændevinsbrænding. Oluf Nielsen oplyser (Malt Herred, 102), at Lautrup og Hustru 1783 havde ladet Læborg Kirkes Prædikestol »staffere og male«. 5) Laurids Fr. Lautrup var som syvårig »en lille godmodig Dreng« (Fra Ribe Amt 1908, 139). 6) Peter Nicolai Thorups Levnet, udgivet af C. E. Thorup og Andr. Leth (1848), 22, 25, 28. 7) I Liber daticus 1810 anføres: Lautrup lagde Mærke til Anker Petersens uanstændige Miner i Kirken Pinsedag, da Evangelisk-kristelig Salmebog blev indført (Udskrift af Pastor Gudmund Kelstrup. Malt). 8) P. N. Thorups Levnet (1848), 51. Jfr. smsts., 48—49: Brev til Lautrup om Rektorhjemmet i Ribe. I Kirkebogens Afgangsliste nævnes Laur. Fr. Lautrup som afgået til Pjedsted 1827. Samtidig afgik Datteren Caroline til Haderslev. Her havde hun en Morbroder, der var Major. 9) Peter Nicolai Thorups Efterladte Digte, ved C. E. Thorup og Andr. Leth (1847), 196—97. 10) Om Dortheasminde se Søren Alkærsig: Vejen Sogn (1941), 189—90. Om denne Gård kan endvidere oplyses: Den yngste til Landsarkivet i Viborg afleverede Skøde- og Panteprotokol for Gørding-Malt Herred slutter 1869, men af Skattehovedbogen for Malt Herred i Ribe Amtsstue ses, at Vejen Sogn Matr. Nr. 5b og 47, Dortheasminde (Løbenummer i Skattehovedbogen 19), ejedes af Steffen Iversen, i Protokollen 1868—70 Navnet overstreget, og tilføjet: nu Ludvig E. Iversen, der ejede Dortheasminde 1871—73 og 1874—76, medens hans Navn er opført endnu 1877—78, men overstreget og rettet til: nu Doktor Bojesen. Skøderne skal søges ved Dommerembedet i Skøde- og Panteprotokollerne der. 11) Oplysningerne om L. Fr. Lautrups 3 Hustruer og deres Børn er ved Landsarkivar Svend Aakjærs venlige Hjælp fremdraget af Landsarkivet i

Viborg i 1938. ¹²⁾ Hendes Broder, Christian Termansen, fik i 1837 Skøde på Vejen Mølle. Om denne Mølles Historie og Abelone Fogs Forbindelse med Hjemmet her se Søren Alkærsig: Vejen Sogn, 188—89. ¹³⁾ August F. Schmidt: Brørup Sogns Historie (1949), 293, efter Oplysning fra Provst Jørgen Nissen, Præst i Brørup 1892—1910. ¹⁴⁾ Oluf Nielsen: Malt Herred, 16—17. Mogens Lebech: Danske Slotte og Herregaarde. Ny Samling III (1946), 501—509; en fortrinlig, smukt illustreret Oversigt over Estrups Historie. ¹⁵⁾ Var opkaldt efter Lærer og Kirkesanger Niels Hansen, Eskelund. Faddere ved Dåben var Niels Hansen, Møller Termansen, Vejen, Barnets Moder. — En Jomfru Lautrup — uden Fornavn —, som om der kun var een, nævnes forskellige Steder i Kirkebogen som Fadder i Estrup Skov m. fl. St. i Arene 1857—65. — Om Lautrupfamiliens stærkt nationale Sindelag i 1864 se Fra Ribe Amt 1910, 158. Her var ikke, som adskillige andre Steder, Familiarisering med Østrigerne eller andre Fjender. ¹⁶⁾ Oplysningerne fra »Til Minde om Tante Ville« er fremskaffede af Pastor Gudmund Kelstrup. ¹⁷⁾ Hvis Portræt ses i Brørup Sogns Historie (1949), 500. ¹⁸⁾ Meddelt af Pastor Gudmund Kelstrup, som ved sine venligt tilsendte Optegnelser har ydet sit Bidrag til, at nærværende Redegørelse er blevet så fyldigt som Tilfældet udviser. Jeg takker ham oprigtigt for den udviste Hjælpsomhed. ¹⁹⁾ Om Estrups ældre Historie se Henrik Larsen og Søren Alkærsig: Askov i Malt Herred (1934), 31, 41—84. Alkærsig: Vejen Sogn (1941), 546 (Registeret). August F. Schmidt. Brørup Sogns Historie (1949), 530, 532 (Registre). Emil Konradi: Kolding Omegns Landboforening 1862—1912 (1912), 5. Traps Danmark, 4. Udgave, VIII (1928), 594—95.

Nogle Fæsteskifter og Forhold paa Ryttergodset

Af H. K. Kristensen.

Ryttergodset, der efter Omordningen og Udvidelsen i 1680 her i Ribe Amt omfattede henimod en Syvendedel af alt Jordegods, eller ialt 222 Gaarde og 35 Huse, var underlagt en Regiments-skriver. Alle vigtigere Spørgsmaal maatte han dog fremstille til Afgørelse af en »Session«, en Forsamling af de højeste Officerer og Amtmanden, der mødtes i Varde. Hvad Regimentsskriveren ønskede at forebringe, indførte han i en »Memorial«, der nu findes i Regimentets Arkiv i Rigsarkivet.

Af saadanne »Memorialer« er følgende Fæsteskifter og andre spredte Oplysninger om Bondens Tilstand i den for Landbruget saa daarlige Tid i første Del af 1700aarene fremdraget. Som det vil ses, er det desværre et noget mangelfuldt Dansk, Regimentsskriveren betjener sig af.

1707. *Sem By og Sogn.* »Formedelst den smitsomme Syge, Lungesot, som gjorde ubodelig Skade paa Hans Laugesens Qvæg og Fæmon næst afvigte Aar, 1706, idet fast al hans Besætning bortdøde, og han, som er Enkemand med en Del smaa umyndige Børn, har ingen Ægtefælle, hvorfor han for hans

slette Tilstands Skyld den [Gaarden] opladt til Niels Andersen Saaby'), Birkefoged til Lustrup Birketing«.

1707. *Næsbjerg By og Sogn.* Her har Thomas Hansen 1706 frarømt en Gaard paa 2 Td. Hartkorn. Gaarden havde 22 Fag Hus, der nu var nedfalden, saa der »kan kun bruges nogle ringe Syldræer og Hanebjælker«.

1707. *Sæden i Guldager Sogn.* »Hans Sørensen Hoboe døde sidste Vinter. Enken Mette Pedersdatter sad tilbage paa Gaarden med 3 Td. 1 Skp. Hartkorn. Hun haver ikke funden sig god for Gaarden alene at forestaa, hvorfor hun har indladt sig i Ægteskab med en fri Karl, som har sit rigtige Pas, nemlig Christen Hansen fra Aastrup«. Paa Gaarden var der 2 Heste, 4 Køer, 2 Stude, 2 Ungnød, 2 Kvier og 10 Faar. Sessionen viste sig gavmild, og Chr. Hansen slap for at betale Indfæstning.

1707. *Billum By og Sogn.* Chr. Andersens Grander erklærer, »at han er meget flittig og arbejdsom, men har haft Uheld«. Han har mistet 2 gamle Heste, 1 Plag, 2 Køer og 1 Stud. Og Gaarden er for højt ansat i Hartkorn, hvorfor der søges om Lettelse.

1707. *Kvorup i Kvong Sogn.* Niels Nielsen paa en Gaard med 1 Td. 6 Skp. Hartkorn og Søren Hansen med 2 Td. 6 Skp. har mistet nogle af deres Dyr. Desuden har alle deres Enge (i Marsken ved Ringkøbing Fjord) tagen Skade, da »Sandbjergene forleden Aar i de store Storme, som da var, tog alt for megen Overhaand og gik ind paa Engene, og ved det samme stoppede de Vandet af Fjordmundingen, saaledes at der nu kan køres og rides over, ja [er] saa ganske tør, saa man kan gaa over, som

ej tilforn kunde overkommes, uden man svømmede derover — derfor kan den Forlindring de har faaet, intet forslaa, idet mange har mistet omkring Halvparten af deres Enge efter Proportion af deres Hartkorn.«²⁾

1708. *Ansager Sogn.* Kaptajn Just Herman Greve har fæstet en Portion³⁾ i Antsager, ialt 8 Td. Hartkorn, skal svare 32 Rdl.

1708. »*Murtude*« (*Myrtue*) i *Hostrup Sogn.* »Denne Gaard beboede forrige Kontrollør ved Varde Toldsted Hans Brugman paa en 8 Aar og 1693 kvitterede, siden ingen til at antage den, siden dens Ejendom findes i en ganske ond og skarp Heddeegn ved Fjordsiden beliggende. Saalænge jeg boede paa Visselbjerg og hidindtil har [jeg] ladet den [Myrtue] drive og ialt paa Bygning, Sæd og Besætning forsvarlig vedligeholde, men siden sligt — saasom jeg nu er flyttet en 5 Mil der fra Stedet af — nu blev alt for besværligt, saa nu Eske Hansen af Staustrup [er villig til at tage Gaarden i Fæste] Og han er vederhæftig«. Gaarden har 4 Bæster, 3 Køer, 2 Vogne, 1 Plov samt Vintersæd. Hartkornet var godt 8 Td. Eske Hansen maatte give 4 Rdl. i Indfæstning.⁴⁾

1708. *Lønne By og Sogn.* For Søren Hansens af Sandknog fast ødelagte Bolig i Lønne By skal svares 1 Rdl. 3 Mark.

1708. *Strudvad i Janderup Sogn.* Rasmus Jørgensen døde i Paasken og har ingen efterladt til at overtage Stedet uden Sønnen Jørgen Rasmussen. Han har været Dragon i 6 Aar, nu i Vaarsædstiden, jeg ej kunnet finde bedre Raad end som Sønnen Gaarden at tilsige, alligevel nu ingen i hans Sted er blevet præsenteret [som Soldat] formedelst

Mangel paa Mandskab, dog skal tjene en Karl efter denne Dragons Beretning paa Jegum [Janderup Sogn], paa Proprietærgods, som herfra ulovlig skal være undvigt, hvilken jeg mener at faa i hans Sted«.

1708. Jernvedlund i Jernved Sogn. »Degnen i Jernved Sogn i Jernvedlund Anders Jensen, som den 25. Juni 1705 fæstede afgangne Jep Hansens forladede Rytterpartsgaard, har fundet sig incapabel samme vedbørlig at drive og forestaa; thi for at skille sig lovlig derved har han faaet overtalt en Person fra Hillerup, som har sit rigtige Pas, navnlig Anders Christensen, til at overtage Gaarden«. Hartkornet er 1 Td. 5 Skp. 3 Fk. 1 Alb. og Besætningen bestaar af 2 Heste, 3 Køer, 1 Ungnød, 1 Kalv og 5 Faar. Sessionen bevilger Andragendet og bestemmer Indfæstningen til 1 Rdl. 2 Mark.

1708. Skylvad i Jernved Sogn. »Det foregives, at dette Sted, Skølvad, med 2 Td. 6 Skp. reduceret Hartkorn, skulde være en Selvejergaard, hvorom KrigsJORDEBogen dog ingen Forklaring giver, i slig Henseende har den ene Beboer, Anders Pedersen, som tilforn har haft det alt sammen og nu ikkun Halvparten, solgt og afhændet sin Andel til nærværende Peder Klobye fra Lustrup, som i lige Maade sin ifæstehavende Part Ryttergaard for at flytte hid, saasom hans Søster bor paa den anden Part i Skølvad, afstaaet haver, og som der altid har været Strid og Uenighed i denne Gaard imellem bemeldte Anders Pedersen, som nu qvitterer, og Gaardmand Niels Andersen, der de høje Herrer vel er bekendt, synes mig, det er meget godt, de nu kan skilles ad, og denne Peder Klobye igen at faa Husbondhold paa Stedets halve Brug og Ejendom, Matrikels Hart-

korn 1 Td. 6 Skp. 2 Fk. $\frac{1}{2}$ Alb.« Besætningen var 2 Heste, 3 Køer, 1 Stud, 2 Ungnød, 5 Faar. Sessionen resolverede: »Efterdi Peder Klobye allerede er given Skøde paa den halve Gaard, og han Pengene betalt haver, saa faar det derved at blive, og giver han til Husbondhold 4 Mark«. ⁵⁾

1708. *Lejrskov By og Sogn.* »Beskaffenheden om Peder Godskesens Tilstand, som beboede en Selvejergaard sammesteds, findes forklarlig den 9. Juni 1706 under Sessionens resolverende 7. Post andraget, saa endskønt jeg ofte hannem lod forelægge Bygningen at reparere og sin pantsatte Jord at indfri samt alene [selv] Stedets tilliggende Ejendom at bruge, blev det dog med hannem lige nær, og ikke god for noget i saa Maade at præstere; thi paa lang Tids Møje — siden ingen Forhaabning var om Peder Godskesens Opkomst — fik jeg endelig nærværende Jep Hansen overtalt med hannem at akkordere, saa han for Gaarden og dens Selvejerrættighed en billig Penge bekom, og derefter til Tinge med Skøde afgav med hvis Breve og Documenter, han derpaa af sine Formænd i Hænde havde. Altsaa indfinder sig her i Sessionen ermeldte Jep Hansen og begærer Husbondhold at vorde meddelt«. Gaardens reducerede Hartkorn er 5 Td. 7 Skp. Sessionens Resolution: »Jep Hansen bevilges Husbondhold paa denne Jord, som han med Bygninger og Besætning efter Forordningen skal forsyne imod Husbondholdspenge 4 Rdl.« ⁶⁾

1708. *Øster Gjesten i Gjesten Sogn.* »Afgangne Christen Christensens efterladte Hustru haver paa 2 Aars Tid siddet Enke, og det [da] imidlertid meget sat til agters, saasom hendes paaboede Gaard er den vidtløftigste paa Avling at bruge, som i

mange Sogne skal findes, saa i Henseende alt længere alene Gaarden at forestaa faldt hende alt for besværligt, har hun indladt sig i Ægteskab med nærværende Niels Knudsen, som i saa mange Maader agtes dygtig nok, og forestiller sig om Fæstebetingelserne med de gode Herrer at accordere«. Besætningen er 6 Heste, 6 Køer, 2 Stude, 1 Kvie, 2 Ungnød, 10 Faar. Hartkorn 6 Td. 4 Skp. 1 Fk. 1 Alb. Det var det halve Hartkorn, Niels Knudsen fæstede. Man enedes om 12 Rdl. i Stedsmaal eller Indfæstning.

1708. *Løvlund i Grene Sogn.* »Siden afgangne Niels Clemmensens Enke har fundet sig incapabel sin Gaard alene at vedblive og forestaa, saasom den paa Bygning er helt forfalden, som Inquisteringen udviser, og tilmed Ejendommen er slet og i skarp Egn beliggende, har hun indladet sig i Ægteskab med en Korporal fra Fyn, som har sin rigtige Afsked, navnlig Kristopher Kroll, der indfinder sig i Sessionen om Fæste med de gode Herrer at accordere«. Besætningen var 4 Heste, 3 Stude, 5 Køer, 2 Ungnød, 12 Faar. Hartkornet var godt 5 Td. Korporalen maatte betale 4 Rdl. i Indfæstning.

1710. *Kolle i N. Nebel Sogn.* Hans Christensen i Kolle og Hustru er skrøbelige og husarme, har opladt Gaarden til Sønnen Christen Hansen, »paa det han [Sønnen] derpaa kunde befri sig og faa noget⁷⁾ med en Pige til Gaardens Opkomst, som og dertil lod sig bekvemme. Formoder [han maa bekomme] fri Indfæstning og Eftergivelse af Restans 3 Rdl.«, da de ikke kan betale. Der var 3 gamle Heste, 2 Køer, 6 Faar. Reduceret Hartkorn 3 Td. 2 Fk. Ansøgningen bevilgedes i alle Henseender.

Noter.

1) Det opgives ellers, at N. A. Saaby blev Birkefoged 1709. Af dette fremgaar, at han var Foged allerede 1707. Han boede en Tid i Ribe og kan godt derfra have drevet Fæstegaarden i Sem. 2) Hermed hentydes til de geologiske Forandringer, der paa den Tid foregaar i den sydlige Del af Ringkøbing Fjord, forarsaget af Gabets Vandring mod Syd, hvorved Klitterne gik i Flugt, saa Sandet opfyldte den sydlige Fjordarm. Sandet og det opstemmede Vand i Forening ødelagde i første Omgang store Arealer af de tilgrænsende værdifulde Enge. (Se nærmere Rambusch: Studier over Ringkøbing Fjord, eller min lille Oversigt »De ni Sogne« i N. Nebel og Omegns Landboforening 1896—1946). 3) En Portion omfattede gerne flere Ejendomme, der var solidariske m. H. t. at svare Afgifterne til Regimentskassen. 4) Myrtue var et godt Sted at bo for en Tolder, da Gaarden ligger ved Indsejlingen til Varde Aa, ved hvis Bredder Smuglerskibene ofte lagde til, saaledes i selve Myrtue, ved Janderup og i Bugten ved Kjelst Strand, Ho og Sjelborg. »Jeg« er Regimentsskriver Anders Hansen Rask ved Oberst Brockdorffs Regiment. Rask købte Visselbjerg i Alslev Sogn 1697 og solgte den 1705. Derefter ejede han Lydumgaard. 5) Baade i Matriklen 1664 og 1688 opføres Skylvad som Riberhus' Tjener (H. Duborg og P. Nygaard: Jernved Sogn 28, 36, 39). Men da den nye Ejer Peder Klobye yder Husbondhold, maa Sessionen have godkendt Selvejet, og det maa da være en gammel Selvejergaard. Det er da kun Herlighedsretten, Kronen (Riberhus) har ejet, altsaa ligesom Tilfældet er med de mange Selvejere i Andst Herred, der gennem en langvarig Proces og Fremlægning af gamle Skøderækker faar deres Selveje fastslaaet og respekteret. Skylvads fulde Hartkorn efter Landmaalingsmatriklen var 3 Td. 5 Skp. 1 Fk. Men Byrderne, der var paalagt Rytterbønderne, var blevet saa store, at Regeringen indsaa, Bønderne ikke formaaede at svare af det fulde Hartkorn, hvorfor Hartkornet nedsattes, reduceredes. Bondeskylden var egentlig det, en Selvejergaard kunde yde ud over Herlighedsafgiften eller »den kongelige Tyng«. Her svares det nærmest som Indfæstning. I Stedet for et Fæstebrev maa Regimentet have givet Klobye et Husbondholds-brev. Anders Nielsen

var ene paa Skylvad 1682; nogle Aar efter maa han have overdraget Halvdelen af Gaarden til »Gaardmanden« Niels Andersen. At han var Gaardmand, vil efter den Tids Sprogbrug sige, at de boede i Gaard sammen, et almindeligt Forhold dengang. Men det at være fælles om flere Ting som Brønd, Bagerovn m. m., kunde ofte give Anledning til Kævl og Strid. ⁶⁾ Skødet er udstedt 4. Maj 1707 fra Peder Godskesen og Hustru Else Sørensdatter til Jep Hansen Faarkrog og Fæstemø Magdalene Knudsdatter. 11. Juni 1717 blev det suppleret med nok et Skøde fra P. Godskesens Arvinger. Landgilden, der var anderledes og i Reglen af mindre Værdi end Fæstegaardenes, var af den store Selvejergaard: Ledning 2 Sk., aarlig Penge 1 Mk. 8 Sk., 1½ Ørte Rug, 10 Skp. Havre, 1 Fk. Sryn, 1 Fjerding Smør, 1 Brændsvin, 1 Læs Hø, 10 Læs Ved, 1 Mark Haar, 1 Mark Lysegarn, 16 Sommer- og Vinterheste, 3 Jægerheste, og ansloges 1726 i Penge til 17 Rdl. 3 Sk. Gaardens Selvejrerrettighed anerkendtes, ogsaa ved Ryttergodssalget, der i Koldingshus Distrikt først fandt Sted 1765. Gaardens fulde Hartkorn var 7—1—3—2. Se Hans Knudsen: Kolding Rytterdistrikts Selvejere i Jyske Samlinger 4. Rk. IV, 319—416. ⁷⁾ »Noget«, dvs. Medgift og Arbejds-kraft. Det er ikke Kærlighed, der spørges om ved disse Ægteskaber.

Memorialerne findes i 1. Jyske Rytterregiments Kasse-regnskaber for de nævnte Aar.

En Soldaterdagbog fra Treaarskrigen

Ved *H. K. Kristensen.*

(Fortsat).

1850.

For *Januar og Februar* Maaneder melder Dagbogen næsten ikke om andet end den omtrent daglige Stillen til Appel, en Gang imellem til Lægeundersøgelse og Lønningsparade. 8. Jan. hedder det: »Stillede om Morgenen ved Fyrtaarnet Kl. 7½ og marcherede til Wiby og blev præsenteret for Generalmajor Schleppegrell i Felttjenesteøvelser«. 15. Jan.: »Stillede Compagniet om Formiddagen Kl. 9 ved Kaptajn Magius' Kvarter til Parade for vores Korpscommandør, Oberstløjtnant Koch og øvedes i Felttjeneste«. 18. Jan.: »Idag er jeg 24 Aar gammel«. 6. Feb.: »Stillede om Morgenen Kl. 7 ved Overjæger Dastrups Kvarter til Arbejde paa Landtungen, som forbinder Cainæs (Kegnes) med Als«. Mærkeligt nok har Jensen ikke fortalt om Rejsen dertil.

1. *Marts.* Stillede til Appel om Fmd. Kl. 10.

2. (Appel. Kaptajnen kundgjorde, at 3. Aars Mandskab skal hjemmitteres saa snart som muligt).

3. Intet nyt. Kirkeparade Kl. 10.

4. Stillede Compagniet til Appel om Fmd. Kl. 10 og modtog Lønning.

5. Appel. De gamle afleverede deres Mundering og Armatur i Sønderborg.

6. Stillede Compagniet Kl. 9 om Fmd. ved Dreiet og marcherede til Lysappel (Lysabild), hvor vi blev inspiceret af 1. Brigades Commandør, Oberst Krabbe.

7. Stillede til Appel og Doktorvisitation om Fmd. Kl. 10 og modtog Afregningspenge om Emd. Kl. 4.

8. Stillede til Appel og Lønningsparade om Fmd. Kl. 10, de gamle stillede til Afmarch Kl. 11.

9. Stillede Compagniet til Appel om Fmd. Kl. 10. Kaptajnen inddelte Compagniet i 8 Korporalskaber; jeg blev sendt til venstre Fløjrode af 7. Korporalskab.

10. Intet Nyt.

11. Stillede Compagniet til Appel om Fmd. Kl. 8, og om Eftermiddagen Kl. 2 blev jeg omkvarteret og blev indkvarteret hos Bolsmand Frederik Hansen i Trænge (i Kegnæs).

12. Stillede til Eksercits om Fmd. Kl. 10.

13. Stillede med fuld Oppakning Fmd. Kl. 10.

14. Stillede til Appel og Lønningsparade om Fmd. Kl. 10. Idag modtager Frilodderne Tøj igen i Sønderborg, da de formedelst indtrufne Uroligheder ej kommer hjem efter den forhen udgivne Bestemmelse, som var at afgaa fra Als d. 17. ds.

15. Stillede Compagniet om Fmd. Kl. 8 ved Dreiet og under Premierløjtnant v. Bruus' Kommando ført til Skovby, hvor Korpset stod opstillet Kl. 9 og blev under Major v. Mønning øvet i Kolonreformerung m. m.

16.—19. (Appel).

20. Stillede til Appel om Fmd. Kl. 10 og stillede til Vagt Kl. 12 ved Arrestant Middelfart af 3. Comp.

21.—15. *April*. (Intet særligt ud over Appel, Parade, Lønning, Eksercits og Paaskelørdag Skive-skydning, og 3. April var Jensen til Alters i Kegnæs Kirke. 2. April kom 26 Rekrutter til Kompagniet).

16. *April*. Stillede ved Dreiet om Morgenen Kl. 7½ og marcherede under Premierløjtnant Bruuns Kommando til Schauby (Skovby), hvor Korpset samledes Kl. 8½, og under Major v. Mønnings Kommando blev Korpset udstillet i Kæde, forestillende Armeens Arrieregarde fra Als til Kekkenis (Kegnæs). Da vi var kommet over Dreiet, marcherede Korpset samlet til Bredsteen, derpaa marcherede vi til vores Kaptajns Kvarter og modtog Lønning.

17. *April*—16. *Maj*. (Det sædvanlige plus Timer i Gymnastik og undertiden »fuld Musik« til Marchurene).

17. *Maj*. Stillede Kompagniet om Morgenen Kl. 5¼ ved Dreiet og marcherede derfra gennem Schauby til Lysabbel, hvor Korpset stod opstillet Kl. 6½ og marcherede derfra under fuld Musik forbi Tanslet til Ketting, hvor 1. Brigade samledes til Revue for General Schleppegrell. Efter endt Eksercits bad jeg om Orlov hos Kaptajnen for at besøge Jørgen Hansen Outrup, som der laa i Kvarter i Ketting By.

18. Stillede til Appel i vagtparademæssig Paa-klædning om Fmd. Kl. 10, og om Emd. Kl. 1 stillede jeg hos Vaabenmester Ribe for at rejse til Sønderborg for at faa en ny Frakke.

19. Pinsedag. Stillede jeg om Fmd. Kl. 9 for at høre Ordre til 7. Korporalskab.

20. Maj—3. Juli. (Intet særligt, dog var der 6. Juni Revue i Ketting for General v. Krogh, og Jensen talte med Nabosønnen Jørgen Hansen. Og 22. Juni var der smst. Revue for General Schleppegrell »i Overværelse af den svenske General Malmberg, højstkommanderende over de svenske Tropper i Nordslesvig«. Desuden var Soldaterne en Dag til Læsning og 1. Juli til »Sundheds Læsning« (Sundhedslære), og følgende Dag overværede Schleppegrell Felttjenesten).

4. Juli. Stillede vi om Morgenen Kl. 7 $\frac{3}{4}$ ved Korsvejen i Lysabbel, marcherede derfra til Schau-bys Eksercerplads, hvor Korpset samledes til Eksercits og øvede Felttjeneste, og da det var til Ende, var vi til Doktorvisitation paa Pladsen; tillige modtog vi Indbydelse af vores Oberstløjtnant paa alle Korpsets Officerers Vegne til at deltage i en lille Fest i Anledning af Sejren ved Fredericia d. 6. Juli f. A. Festen skal afholdes den 6. paa forbemeldte Eksercerplads.

5. Stillede vi hos vores Plotongs (Pelotons) Kommandør med fuld Bepakning til Ammunitions- og Armatur Eftersyn. Om Eftermiddagen Kl. 3 stilledes til Lønningsparade, og Kl. 7 stillede jeg til Vagt ved Krudt Karrene.

6. Afløst af Krudtvagten om Morgenen Kl. 7. Hele Compagniet stillede om Emd. Kl. 4 $\frac{1}{2}$ for tillige med en hel Del Piger for ifølge Oberstløjtnantens Indbydelse at deltage i den store Fest. Først marcherede Musikpersonalet, derefter kom de Karle, som havde Piger, hver med sin Pige under Armen, to Par jævnsides hinanden. Derefter kom Kaptajnen med det øvrige Mandskab. Da vi saaledes var opstillet, begyndte vor Musik, og To-

get satte sig i Bevægelse til Eksercerpladsen i Schauby; overalt hvor vi marcherede forbi, strømmede Folk ud for at se os saaledes marchere med Pigerne iblandt os. Paa Eksercerpladsen var alt prægtigt indrettet, et stort Telt var oprejst, bestemt til Middagstaffel for Officererne; det var prægtig udziret med Grønt og især Egeløv. Den Ende, der var bagest, var især prægtig udziret med Grønt, og vore tyske Sabler dannede et prægtigt Skue, tillige var anbragt tvende store Dannebrogsgflag, hver paa sin Side af Sablerne, ved Indgangen til Teltet var oprejst en Flagstang, her vajede vort gamle Dannebrog stolte; midt for Teltet var anbragt en rund Plads, indhegnet med en Snor, bestemt til Danseplads. Udenfor var en Plads, bestemt til Spiseplads, men en for hvert Compagni. Da alting var i Orden, oplæste Adjudanten Generalbefaling fra General Krogh, hvori han lykønskede os til denne Festdag. Kort efter ankom General v. Schleppegrell. Efter at have hilset paa os, begyndte Musikken og Dansen, først henimod Kl. 7 eller 8 affyredes det første Kanonskud som et Signal for, at Middagstaffelet nu skulde begynde. Nu begyndte vi at spise og drikke, hver Mand fik en Flaske Punch, en halv Pægl Brændevin og saa meget fransk Brød med Smør og Ost eller Kød paa. Nu da Folk begyndte at blive muntre, blev mange Skaaler udbragte. Officererne udbragte et Par, som ledsagedes af Kanonskud. Da vi nu var færdige med Spisningen, begyndte Dansen paany, og vores Officerer vare ret lystige. Omtr. Kl. 12 om Natten affyredes tvende Kanonskud som Signal, at Festen var sluttet, og enhver marcherede hjem i sit Kvarter.

7.—14. (Intet særligt).

15. Stillede om Morgenen Kl. 5 ved Kaptajns Kvarter til Afmarch, og marcherede til Viby, hvor Korpset samledes Kl. 6 og marcherede til Sønderborg.

16. Stillede vi om Morgenen Kl. 3 ved »Stadt Hamburg«; derefter marcherede hele Korpset til Dybbøl Bakke, hvor 1. Brigade samledes. Derefter marcherede vi til Bøiskov, hvor vi laa i 4 Timer, rejste derfra til en By, som hedder Qværs (Kværs), og 2. Division blev indkvarteret i een Gaard.

17. Stillede om Morgenen Kl. 5 og marcherede norden for Bou, hvor vi holdt Hvil i nogle Timer, og henimod Aften marcherede vi igennem Flensborg, hvor Gaderne blomstrede af en uhyre Mængde Dannebrogflag, den ene større og kønnere end den anden, og en stor Del af Borgerne modtog os med Hurraraab, og de smaa Børn og Pigerne sad omkring i Vinduerne og vinkede med smaa Dannebrogflag og hvide Lømmetørklæder. Flere Købmænd gav os flere Flasker Vin at læske os paa. Derpaa kom vi straks paa Piquetvagt.

18. Var jeg ude i en Rekognosceringspatrouille igennem Taarup (Tarup) og Adelby, afløst af Vagt af 10. lette Infanteribataillon og marcherede tilbage gennem Flensborg til Krujan Skoven, hvor vi holdt Hvil i nogle Timers Tid. Marcherede derpaa om Eftermiddagen Kl. 4 paany gennem Flensborg ud til Taastrup (Tastrup), hvor vi laa om Natten.

19. Stillede om Formiddagen Kl. 7 til Appel og om Emd. Kl. 7¾ til Lønningsparade og Kl. 9 til Afmarch til Hørup (Hyrup), hvor vi laa paa Piquetvagt om Natten.

20. Marcherede vi til Huesby, hvor vi laa paa Piquetvagt og afløste 4. Bataillon om Fmd. Kl. 10.

21. Afløst af 10. Bataillon og marcherede til Hørup, hvor vi bivuakerede.

22. Laa i Bivuak ved Hørup.

23. Marcherede vi til Stente Wollerup (maaske Kollerup), hvor vi bivuakerede den Dag, til Appel om Emd. Kl. 8.

24. Marcherede vi fra om Morgen Kl. 1, til vi naaede Loyd (antagelig Havetoftløjt) om Formiddagen Kl. 8, hvor vi straks kom paa Feltvagt. Vi hørte en stærk Kanonade paa vores højre Fløj.

25. Posterne blev indtrukket om Natten Kl. 1, og vi marcherede igennem en Skov, hvorefter vi stødte paa de fjendtlige Forposter, som vi øjeblikkelig fordrev til Fauenstein (Nr. Farensted), hvor der udviklede sig en meget haard Kamp til henimod Middag, da Ilden sagtnedes betydeligt paa begge Sider, men vi beholdt Valpladsen. En stor Mængde Vaaben og saarede faldt dermed i vore Hænder. Tyskerne trak sig straks efter Fægtningen tilbage til Misunde (Mysunde) og retirerede over en der slaaet Flydebro over Slien. Om Eftermiddagen Kl. 4, da vi havde udhvilet os lidet, rykkede vi bag efter Fjenden til Tolk, hvor vi laa Piquetvagt om Natten.

26. Stillede vi om Morgen Kl. 7 og marcherede til Nybel (Nybøl), hvor hele Brigaden bivuakerede. Om Eftermiddagen Kl. 3 marcherede vi til Goltoft, hvor vi blev indkvarteret i en Gaard og beværtet med Kaffe og Drikke.

27. Stillede vi om Emd. Kl. 1 og marcherede til en By, som hedder Geel, hvor vi blev indkvarteret i en Gaard. Det halve Comp. til Appel Kl. 8.

28. Allarmeret om Natten Kl. 2 og marcherede til Misunde og blev sat over Slien paa Færgepram-

men, marcherede derfra til Holm ved Chausseen imellem Slesvig og Ækkernførde (Eckernførde), hvor vi maatte ligge Piquetvagt. Og jeg var ude i en Patrouille igennem Flekkeby til Woldskov, til lige igennem Gødeby (Gyby).

29. Kom vi paa Feltvagt og afløste 3. Peloton af vores Comp.

30. Blev vi afløst af 1. Reservebataillon om Fmd. Kl. 10, og om Emd. Kl. 3 marcherede vi til en By ved Navn Kockendorf, hvor hele Brigaden bivuaakerede; om Aftenen Kl. 8 til Appel.

1. *August*. Stillede om Fmd. Kl. 8 for at opgive, hvad der var tabt i Slaget den 25. f. M., stillede til Appel om Emd. Kl. 8.

2. Endnu bivuaakerer vi ved Kockendorf, til Appel om Aftenen Kl. 8.

3. Stillede vi om Morgenens Kl. 8 og marcherede paa Feltvagt ved Bomhuset udenfor Flekkeby.

4. Afløst af vores Compagnis 1. Division om Fmd. Kl. 9 og kom paa Piquetvagt ved Kroen i samme By. Patrouillerede igennem Woldskro (Volfkro) ud imellem Hytten og Krob-Kirken.

5. Afløst af 1. Reserve Bataillon om Fmd. Kl. 10 og marcherede tilbage til vores Bivuaakstilling pr. Kockendorf. Stillede til Lønningsparade og Appel Kl. 7.

6. Blæst Alarm om Natten Kl. 3, da der var indløben Melding, at Fjenden var i Fremrykning, og vi maatte staa i slagfærdig Stand til Kl. 12. Til Appel Kl. 8 om Aftenen.

7. Stillede til Appel Kl. 9 Fmd. og Kl. 8 Emd.

8. Stillede om Morgenens Kl. 4, og hele Brigaden rykkede frem for at rekognoscere og for at inddrive Rekvisitioner. Vort Compagni var i Korpsets

Avantgarde, vi marcherede igennem Østerby til Gasefeldt (Askfeld), hvor der gjordes Holdt; der patrouilleredes til Damendorf (Damtorp) og imod Wittensee, hvor vi stødte sammen med en fjendtlig Insurgentpatrouille, der affyredes 4—5 Skud af vore, hvorefter de fjendtlige retirerede uden at affyre et eneste Skud. Omtrent Kl. 4 om Emd. begyndte vi Tilbage-marchen til vores Bivouak ved Kockendorf.

9. Stillede om Fmd. Kl. 8 og marcherede til Flekkeby, hvor vor Division straks kom paa Feltvagt i en Skov uden for Byen.

10. Afløst af vort Compagnis 1. Division og kom paa Piquetvagt ved Kroen i Flekkeby.

11. Afløst af 1. Reservebataillon om Fmd. Kl. 9 og marcherede tilbage til vores Bivouakstilling. Til Appel og Lønningsparade om Emd. Kl. 7.

12. Stillede til Appel om Emd. Kl. 1 og Kl. 9.

13. Alarmeret om Natten Kl. 12, men efter en Times Tids Forløb fik vi Tilladelse til at gaa ind i vore Hytter, men maatte beholde Tøjet paa, indtil det blev Dag. Stillede til Parade om Fmd. Kl. 9 og til Appel Kl. 1 og 9.

14. (Appel og Lønningsparade). Tillige stillede vi til Parade for vores nye Korpskommandør Major v. Viberg, som vi har faaet i Stedet for vores forrige Major v. Mønning, som blev haardt saaret d. 25. f. M., senere amputeret.

15. Stillede om Morgenen Kl. 6 til Svømning, og derefter marcherede vi paa Forpost ved Flekkeby og afløste 10. Bat. Kl. 8, jeg kom paa Piquetvagt ved Flekkeby Kro.

16. Afløste vores Compagnis 1. Division af Feltvagten Nr. 2 om Fmd. Kl. 10.

17. Afløst af 1. Reservebataillon om Fmd. Kl. 9 og marcherede tilbage til vores Bivuakstilling pr. Kockendorf.

18. Stillede til Appel om Morgenen Kl. 9 og kom straks paa Arbejde med at bygge Barakker, hvori vi skal bo.

19. Stillede til Arbejde om Morgenen Kl. 6 ved Barakkerne og til Appel om Emd. Kl. 7½.

20. Stillede ligeledes til Arbejde om Morgenen Kl. 6 og til Appel om Emd. Kl. 7.

21. Stillede om Morgenen Kl. 8 til Forposttjeneste og afløste 10. Bat. paa Feltvagten Nr. 2 om Fmd. Kl. 9.

22. Afløst af vort Comp. 1. Division om Fmd. Kl. 9 og kom paa Piquetvagt ved Flekkeby Kro.

23. Afløst af 1. Reservebat. om Fmd. Kl. 9 og marcherede tilbage til vores Bivuakstilling pr. Kockendorf.

24. Stillede om Fmd. Kl. 9. Der blev udleveret Munderingssager; jeg fik et Par nye Bukser. Til Appel om Middagen Kl. 1 og Aftenen Kl. 7½ stillede med hvide Bukser.

25.—26. (Intet særligt).

27. Stillede om Morgenen Kl. 8 til Feltposttjeneste og afløste 10. Bat. om Fmd. Kl. 10. Jeg kom paa Piquetvagt ved Flekkeby Kro, og om Emd. kom jeg ud med en Patrouille, som bestod af 30 Mand, igennem Esphern, Woldskroe til Breikendorf (Breken-torp) og saa Tyskerne nærme sig Byen og bestige en Bakke, men da de fik os i Sigte, løb de deres Vej igen hen imod Wittensee. Da vi kom tilbage, var Forpostkæden trukken til Flekkeby over Gjødeby; det var om Aftenen Kl. 10.

28. Hele Dagen paa Forpost ved Gjødeby.

29. Blev vi afløst af 1. Reserve Bat. om Fmd. Kl. 9, marcherede derfra tilbage til Kirkebyen Cosel (Kosel), hvor vi blev indkvarteret 2., 3. og 4. Peloton i een Gaard. Appel.

30. Appel.

31. Stillede om Morgenens Kl. 6 til Arbejde ved Holm og sløjfede Gærder.

1. *September*. Alarmeret om Natten Kl. 2 og stod under Gevær paa Alarmpladsen til Kl. 7 om Morgenens, da vi marcherede paa Forpost ved Holm og afløste 3. Reserveb. Jeg kom paa Piquetvagt, Tyskerne patruillerede tæt ind til Forpostkæden til en By ved Navn Hummerfeldt, hvor en af vore Patrouiller stødte sammen med dem, der veksledes enkelte Skud, hvorefter Tyskerne trak sig tilbage.

2.—8. Skiftevis i Kvarter i Kokkendorf og Kosel og paa Forpostvagt eller Patrouille til Durvade, Gjødeby og Holm.

9. Afløst af 10. Bat. om Fmd. Kl. 8 og marcherede efter Cosel, hvorfra vi øvede Felttjeneste paa Marken efter Missunde, marcherede derfra over Slien til Brodersby og blev 4. Peloton indkvarteret paa en Gaard.

10. Stillede om Morgenens Kl. 4 og marcherede over Slien til Missunde og besatte Forskandsningerne ved Brohovedet til Kl. 8, da vi marcherede tilbage i vores forrige Kvarter.

11. Stillede om Morgenens Kl. 4 og marcherede til Missunde for at besætte Forskandsningerne, marcherede herfra Kl. 7 og kom paa Forpost ved Holm og afløste 3. Reserveb.

12. Blev vi afløst af 10. Bat. og marcherede til Cosel, men om Emd. Kl. 1 blev der alarmeret; thi Tyskerne var i stærk Fremrykning ved Møhlhorst og

Kockendorf; vi maatte øjeblikkelig stille paa vores Alarnplads, hvorfra vi straks marcherede ud nordvest for Byen, hvor vi blev udstillet i Kæde, og efter kort Tids Forløb optog Fægningen og afløste 10. Bat., som trak sig tilbage efter Missunde, og vi retirerede i bedste Orden bag efter, til vi naaede Løbegravene uden for Brohovedet, hvor vi afløstes af 3. Reserve Bat., og vi marcherede over Broen og besatte de ved Sliens nordlige Bred opkastede Løbegrave. Nu først begyndte en frygtelig Artillerikamp, som varede i 2 Timer imellem Kanoner af vores 1. Batteri og 6 Kanoner af vores 5. Batteri, kommanderet af dets brave Chef, Kaptajn Dinesen, og 3 fjendtlige Batterier, hvor vore efter forbemeldte Tids Forløb tvang Fjenden til at trække sine Kanoner ud af Ilden med stort Tab, hvorefter 3. Reserve Bat. avancerede frem og straks efter trak over Broen for at forfølge den retirerende Fjende, hvoraf vi tog en Del til Fange; først ved Mørkets Udbrud ophørte Forfølgelsen, og Fjenden stod langs med Chausseen imellem Slesvig og Eckernförde, omtrent Kl. 8 trak vi os tilbage over Broen ved Missunde til Brodersby, hvor Kompagniet indkvarteredes i een Gaard.

13. Stillede vi om Morgenen Kl. 4 og marcherede til Missunde og kom straks over Broen, og da vi havde modtaget vor Naturalforplejning og frisk Ammunition rekognoscerede vi frem over Valpladsen, og 3. Reservebataillon avancerede frem og indtog vor forrige Forpoststilling uden at støde paa noget fjendtligt. Om Emd. Kl. 4 marcherede vi igen ind i Cosel i vores forrige Kvarter.

14. Stillede om Morgenen Kl. 5 og marcherede ud af Byen og indtog Stillingen, hvorfra vi i For-

gaars optog Fægtingen, og Kl. 6 marcherede vi til Kockendorf og afløste 3. Reserve Bat. Vort Comp. stod Piquetvagt paa vores forrige Bivakplads, hvor det ser frygteligt ud, da alle vore Hytter er afbrændt af Tyskerne.

15. Blev vi afløst af 10. Bat. om Morgen Kl. 8, og vi marcherede til Missunde, hvor 4. Peloton blev indkvarteret i een Gaard.

16.—17. (Paa Vagt ved Mysunde og i Holm).

18. Blev vi afløst af Feltvagt af 10. Bat. om Morgen Kl. 8, og derfra marcherede vi til Cosel i vores gamle Kvarter. Stillede om Emd. Kl. 3 hos vor Pelotonskommandant, fortiden Sergent Ribe, og fik opgivet, hvad Tøj vi havde tabt i Slaget d. 12. ds. Kl. 4 stillede vi til Lønningsparade. Jeg fik mig i Dag en Riffelmusket istedet for mit franske Gevær, som jeg afleverede til en syg.

19.—20. (Feltøvelse og Vagt).

21. Idagsmorgen indtraf en rask Patrouillefægting mellem en udsendt Patrouille fra vores venstre Side Feltvagt og en meget stærk fjendtlig Patrouille, som havde besat Østerby, vores led intet Tab. (Arbejdede senere paa Forskandsningerne ved Mysunde).

22. (Skansearbejde ved Mysunde).

23.—28. (Forpost ved Holm m. m. 28. var Jensen til Alters i Brodersby).

29. (Forpost ved Holm). Henimod Aften blev alarmeret, da Tyskerne viste sig tæt foran vor Stilling, hvorfor vi maatte staa under Gevær hele Natten.

30. Blev vi afløst af 10. Bat. om Morgen Kl. 7 og marcherede til Cosel i vores gamle Kvarter. Stillede om Emd. Kl. 1, da alt kassabelt Tøj blev op-

tegnet; der hørtes Kanonade til højre ligesom de tvende foregaaende Dage.

1. *Oktober*. Stillede om Morgenen Kl. 5 og marcherede udenfor Byen, her blev jeg udkommanderet for at hente en Arrestant i Missunde, som skulde i Krigsforhør i Byen, og efter endt Forhør bragte jeg ham til Missunde igen.

2.—21. (Paa Vagt og Forpost i Egnen omkring Mysunde, et Par Gange Skansearbejde; d. 8. rykkede Tyskerne frem mod »vor Nabo Feltvagt paa venstre Side ved Kockendorf, men efter kort Tids Forløb trak sig igen tilbage«. Ogsaa den 28. »var Tyskerne i Fremrykning ved Kockendorf og Flekkeby, og vi marcherede ud og indtog vor sædvanlige Stilling udenfor Alarnpladsen, men den Peloton, hvori jeg staar, fik Ordre at dække to Kanoner, som kørte op imod Kockendorf, men Fjenden trak sig straks tilbage, og om Emd. Kl. 2 marcherede vi tilbage i vore Kvarterer«).

1. *November*. (Forpost).

2. Afløst af Vagt af 3. Reserve Bat. om Morgenen Kl. 9. Vi maatte alle Mand straks efter ud at patrouillere, fordi Fjenden i Morgenstunden tog 4 Mand til Fange af vort Compagni, jeg kom til Hummerfeldt, men Fjenden var løbet sin Vej med sit Bytte det bedste, han kunde.

3.—8. (Eksercits, Vagt i Blokhuset ved Holm og paa Forpost, indkvarteret i Weseby (Vesby)).

9. (Stillede Kl. 12 Nat) og marcherede gennem Holm efter Flekkeby; derfra igennem Skoven efter Hummerfeldt og indtog en Stilling mellem dette og Woldskroe for at opsnappe Tyskernes Patrouiller, men da det blev Dag, og ingen fjendtlig viste sig,

drog vi den Vej tilbage, vi var kommen. Vi ankom til Weseby ved Middagstider og modtog med det samme Lønning.

10. (Paa Vagt ved Holm og Weseby). Jeg stod Vedetpost ved Dürvade.

11.—12. (Indkvarteret i Mysunde, d. 12. »ankom 24 Rekrutter til vort Kompagni«).

13. Stillede om Morgenen Kl. 6½ og 4. Peloton indtog en Stilling bag Ornom Mølle ved Coselaae til Kl. 7, da vi marcherede paa Forpost og afløste 4. Bat., jeg gik med Patrouille til Herved.

14. Afløst af Vagt af 3. Reserve Bat. Ved Afløsingstiden rykkede Tyskerne frem med en stærk Rekognoceringspatrouille igennem Hummerfeldt til Gjødeby, hvorfra de stærkt beskød Chausseen imellem Flekkeby og Holm, hvorved vor i Flekkeby værende Patrouille afskaares deres Retraite til Holm, hvorfor de maatte sætte over Engen og gaa over en Dæmning over Aaen nede ved Slien, efter en Times Forløb stak Fjenden samme Vej tilbage, som han var kommen, og vi marcherede til Cosel, hvor Campagniet indkvarteredes i vore gamle Kvarterer. En stor Del af Mandskabet afleverede det gamle hidtil brugte Lædertøj og Tornystre og modtog nyt og mere hensigtsmæssigt Tøj i Stedet.

15. Stillede om Morgenen Kl. 7½ og marcherede uden for Cosel, hvor Korpset samledes. Der blev en stor Del Dannebrogssordener uddelt, og vores Kommandersergent blev dekoreret med den russiske St. Annaordens 5. Klasse. Stillede til Appel Emd. Kl. 3.

16. Stillede om Morgenen Kl. 7 og marcherede paa Forpost ved Holm. Jeg kom paa Vagt i Blokhuset.

17. Afløst af Vagt af 3. Reserve Bat. Om Morge-

nen var en stærk Patrouille i Fægtning saavel i Egnen af Østerby som i Retningen efter det slesvigske Armekorp's venstre Fløj i Egnen af Geltoft; vi marcherede derefter til Brodersby, og jeg blev indkvarteret hos Hans Johan Jørgensen, kun 5 Mand.

18. For første Gang i Seng, siden jeg forlod Lysabbelskov 15. Juli. Stillede til Appel og Lønningsparade om Formiddagen Kl. 8 i vagtparademæssig Paaklædning.

19. Paa Forpost i Flekkeby.

20. (Kom i det gamle Kvarter. Patrouillefægtning i Retning efter Geltoft, Iael (Jagel), Kropp og Brekkendorf).

21. (Inspektion, Lægeeftersyn).

22. Stillede om Morgenen Kl. 7 og marcherede ud paa Forpost ved Holm, og jeg afløste 4. Bat. i Skansen ved Slien. Alting er trygt og stille.

23. Afløst af Vagt af 3. Reserve Bat. Den fra vort Kompagni i Flekkeby udstillede Feltvagt blev i Morgendæmringen heftig angreben af en langt overlegen Insurgentpatrouille, hvorfor vore forsigtig trak sig tilbage bag Gjødebysaa imellem Holm og Flekkeby, hvorfra vore med god Virkning beskød Fjenden, som ogsaa straks trak sig uden for Byen, og vore indtog igen deres Stilling, men Posterne blev beskudt af Fjenden, som laa dækket bag Gærderne, men da en Patrouille kom Feltvagten til Hjælp, løb Insurgenterne deres Vej igen, uden noget Tab paa vor Side. Vi marcherede igen til Brodersby, og (jeg indkvarteredes) hos min brave Vært Johan Heinrich Jørgensen.

24. (Intet særligt).

25. (Forpost ved Holm). Jeg kom paa Piquetvagt ved Dürvade.

26.—30. (I Kvarter i Kosel, 27. paa Vagt uden for

Byen. »Jeg modtog et Olieuds Betræk til min Felt-hue«. 28. Paa Forpost ved Holm, Jensen i Blokhuset ved Møllen. 29. Indkvarteret i Brodersby og fik et nyt Sæt Lædertøj og Tornyster. 30. »Jeg gik til Missunde for at tale med mit Søskendebarn John Adersen fra Nebel«).

1. *December*. Stillede om Morgenen Kl. 3 og marcherede efter Missunde, derfra igennem Holm og Flekkeby og besatte Granskoven uden for Louisenlund, til det blev Dag, da vi marcherede tilbage til Holm, og jeg kom paa Vagt i Flekkeby og afløste 4. Bat. Alting var roligt paa Forpost i Dag.

2. Indkvarteret i Veseby. Om Aftenen kunde vi se Skæret af en stærk Ildebrand i sydlig Retning.

3.—6. (4. Forpost ved Holm. Jensen stod ved Mølleaaen, hvor Isen i Aaen kunde bære. 5. Indkvarteret i Mysunde).

7. Stillede om Morgenen Kl. 6½ og marcherede paa Forpost ved Holm. Før Afløsningen rykkede Tyskerne ind i Flekkeby med alle Veje fra Louisenlund, hvorved de fratog 4. Linie Bat. 17 a 20 Mand med Tabet af en Løjtnant, som blev beskudt paa Flekkeby Gade. Vi kom straks ud i Patrouiller, men Bæsterne var i Tide stukket deres Vej med det rige Bytte Om Emd. var jeg med Patrouille gennem Güby og Louisenlund.

8.—14. (I Kvarter i Kosel hos en Schröder; 10. paa Vagt i Blokhuset ved Møllen, 11. kom 3. Bat. kørende fra Slesvig og kom sammen med 4. Bat. og 3. Reserve Bat. ud at recognocere, men traf »uheldigvis« intet fjendtligt, indkvarteret i Geel, paa Vagt i Flekkeby).

15. Blæst Alarm om Morgenen Kl. 8, og vi maatte ud med en Fart, da vore Forposter var i stærk

Fægtning med en overlegen fjendtlig Styrke i Egnen af Kockendorf. Vi stillede paa Alarmpladsen og marcherede uden for Byen og indtog vor gamle Stilling. Her laa vi i 2 Timer, men da Fjenden trak sig tilbage, blev Korpset samlet, og der blev uddelt Dannebrogstegn som Belønning for udvist Tapperhed d. 19. Sept.

16. (Forpost ved Holm). Jeg kom paa Vagt ved Slien. Forrige Nat blev vi temmelig stærk alarmeret, da vi blev vækket af vores Søvn om Natten Kl. 11, og vi maatte tage Tøjet paa, hvorefter vi igen lagde os til Ro og blev ogsaa uforstyrret liggende, indtil det blev Dag.

17.—23. (I Kvarter i Brodersby hos Købmand Schütt, 18. modtog en Pakke fra mine Forældre, 20. Forpost ved Holm, jeg kom paa Piquetvagt ved Dürvade, 21. i Kvarter i Fyssinge hos Gmd. Hans Larsen).

24. (Paa Forpost ved Holm), jeg kom paa Feltvagt i Blokhuset. Jeg fik mig efter Omstændighederne et prægtigt Maaltid Mad. Det var rigtignok en simpel Juleaften, men vi holdt den Dag uforstyrret Fred og Ro.

25.—26. (Kvarter i Kosel hos Schrøder).

27. Vi blev vækket om Natten af vores søde Søvn og stillede paa Alarmpladsen Kl. 1 og marcherede uden Tornyster til Møllhorst, hvor Compagniet deltes i flere Kommandoer, hvoraf en Del marcherede igennem Østerby. Den Afdeling, jeg stod ved, satte over Grøfter og Gærder, og der gjordes først Holdt, hvor Vejene støder sammen mellem Hummerfeldt, Østerby og Hytten. En større Afdeling af vort Compagni i Forening med 2. Comp. angreb en fjendtlig Feltvagt og tvang samme til at trække sig tilbage,

men uden at tage en eneste Mand tilfange. Derpaa afbrændte Tyskerne deres Bavnsignaler, og Generalmarchen blev blæst overalt i de nærmeste Byer. Mellem 6 og 7 trak vi os tilbage til Møllhorst og derfra tilbage til vore Kvarterer i Cosel.

28.—30. (Forpost ved Holm, 29. indkvarteret i Mysunde, Jensen i Færgegaarden).

31. Stillede om Morgenen Kl. 8, og imedens vi stod opstillet, begyndte en stærk Forpostfægtning; vi maatte derfor blive paa Pladsen og blev Vidner til, at Herregaarden Møllhorst gik op i Luer, vore Forposter trak sig tilbage; men efter en Times Tids Forløb avancerede vore igen og fordrev Tyskerne og gjorde ved denne Lejlighed 5 Fanger. Det var 10. lette Infanteribataillon, der saa vel bestod i denne Fægtning. Vi fik først Tilladelse til at gaa i vore Kvarterer omtrent Kl. 1.

Vi holdt et prægtigt Maaltid i Aften, d.v.s. efter Omstændighederne, men alle var glade og muntre, og vi var veltilfredse med det, vi nød, og vi skiltes ad med det Ønske, at vi til næste Aar maatte fejre denne Aften i vort kære Hjem i Fred og Ro.

Saaledes har jeg, Gud være lovet, lykkelig fuldendt et Aar, der for mig er gledet saa vel forbi. Det første halve Aar nød jeg Livet saa mageligt og roligt, idet vi laa i Kantonnement paa Als, og havde det lige saa godt som nogen Herremand. Det sidste halve Aar derimod har været det modsatte, idet vi har maattet døje alle Krigens Besværligheder og Strabadser, følt, hvad en Soldat og Kriger til enhver Tid er udsat for, nemlig om Sommeren Hede og Tørst, om Vinteren er Kulden vor værste Fjende; thi den strækker flere paa Sygesengen end

Kuglerne. Jeg har i det hele taget nydt en udmærket Sundhed og ikke været syg en eneste Dag til Ende.

1851.

1.—25. *Januar.* (Skiftevis paa Forpost ved Holm og i Kvarter i Fyssing, Weseburg eller Mysunde; d. 12. gik det muntert med »Snebuller« en Times Tid. 20. ankom permitterede fra Insurgenterne. 21. blev en Del Poster indtrukket. 22. sløjfedes Barikaderne).

26. Idag blev atter en Del Poster indtrukket. Afløst af Vagt Kl. 12 og marcherede til Geel i vort gamle Kvarter, stillede til Appel og Lønningsparade om Emd. Kl. 4, og med det samme affyrede vi vore Geværer. Derpaa modtog vi Ordre at stille til Afmarch til Eckernførde om Natten Kl. 11.

27. Stillede om Natten Kl. 11, og vi marcherede til Missunde, hvor hele Korpset samledes, og Adjutanten oplæste en Proklamation fra vores kommanderende General v. Krogh, som modtoges med et rungende Hurra. Derpaa marcherede vi til Eckernførde, hvor vi ankom Kl. 4, og efter 1 Times Forløb kom vi ombord paa et Transportfartøj, som kom paa Slæbetov efter Dampskibet »Holger Danske«, som afsejlede Kl. 8, og nu gik det rask videre. Men det varede ej længe, førend der paakom mig en stærk Søsyege, som varede i flere Timer. Mellem Kl. 5 og 6 Emd. naaede vi Slipshavn, herfra ilandsattes vi i Jøller. Da alt Mandskabet var kommet i Land, gik det til Nyborg under fuld Musik. Udenfor Strandporten stod Borgervæbningen opstillet, som modtog os med Hurraraab og marcherede foran os ind i Byen. Ved Hovedvagten brændte Fak-

ler, og vi marcherede under fuld Musik gennem de oplyste Gader, som oplystes af den almindelige Illumination. Paa Torvet gjordes Holdt, og Borgermesteren bød os hjerteligt Velkommen og derpaa et vældigt Hurra for 3. Jægerkorps.

— — —

Hermed slutter Dagbogsoptegnelserne af Menig Nr. 243 ved 3. Jægerkorps' 1. Compagni.

Vildtfangst med Krog og Snare

Af *T. Tobiassen Kragelund.*

Maaden at fange eller skaffe Fisk og Vildt paa har gennem Tiden været forskellig -- og er det jo ogsaa stadig. Noget af det enkleste har været enten at ligge paa Lur og paa det mest passende Tidspunkt slaa Dyret ned eller ved List at fange Dyret i Net eller Snare eller ogsaa at udnytte et Tidspunkt, hvor Dyrene er sultne og søger tæt til Menneskers Boliger og da er lettere at fange eller slaa ned.

At fange i Snare er en meget gammel Fiskemetode.

En Fiskesnare blev bedst lavet af hvide Hestehalehaar, hvoraf man snoede en Snor, som man igen lavede en Løkke af. Det gjaldt da om at liste Løkken ind omkring Gedden (som det jo i Reglen drejede sig om), der tidlig om Foraaret stod ganske stille i Søen eller Tørvegraven. Saa snart Snaren var listet ind omkring Gedden et lille Stykke bag Hovedet -- saa et rask Tag i Snaren og Gedden laa i samme Øjeblik paa Landjorden! I Stedet for Snarer af Hestehalehaar har man nu i mange Aar brugt at lave Snarerne af Staaltraad.

At fange Fugle paa Krog er ogsaa en meget gammel Fangstmetode.

I Marskengene ved Havet (Ribe Egnen) er der fanget mange Regnsponer paa Fiskekroge, der blev anbragt med en Skarnbasse som Madding, Krogen med Skarnbassen paa, sad i et Stykke Snor, der var fastgjort til et Spiger, som blev sat ned i Engen, og det hele blev saa dækket til med en Kokasse. Regnsponerne gennemløber nemlig Kokasserne for at finde Skarnbasser, og saafremt en Regnspon snappede den farlige Skarnbasse og med den slugte Medekrogen, da var den fanget til Snoren med Spigeren.

Fangstmetoden maa kaldes yderst barbarisk og har sikkert sammen med andre barbariske Metoder været medvirkende til Forbudet mod Snarefangst og Krogfangst af Fugle og Dyr.

Min Bedstefader, født 1. November 1807, var en meget ivrig Vildtfanger, dog mest i Vintertiden, naar Sneen dækkede Jorden. Om dette fortalte min Fader, født den 9. Marts 1844 i Hunderup By og Sogn, forskellige Træk.

»Det var en Vinter med megen Sne, der overalt dækkede Jorden. Markens og Hedens vilde Fugle søgte tæt til Huse og Gaarde. Vor Gaard var en Udflyttergaard, den nordligste i Hunderup By, og havde derfor Navnet Nørregaarden (æ Naergoer). Næsten lige Nord for og tæt ved Gaarden var der en meget stor Hedestrækning, hvor der var meget Vildt. — Jeg og min Broder stod i Loen og tærskede Korn med Plejlen, da Far kom ind til os og sagde: »Kom, lad os løfte Ladeporten af Hængslerne og lægge den her til Nord for Laden et Stykke fra Laagen her ind til Loen«.

Vi løftede Porten af Hængslerne og anbragte den som foreslaet. Den ene Side af Porten blev

løftet op og en Pind, ca. 3 Kvarter lang, sat under forreste Kant her.

Omkring Pinden blev bundet en Snor, der var saa lang, at den naaede ind gennem Laagen til Loen. Under Porten blev der paa Sneen strøet Frø til Fuglene.

Inde i Loen kunde vi under vort Tærskearbejde stadig se, om der skete noget under Porten, og det varede ikke længe, før en enkelt Fugl fandt det gode Madsted, og hurtigt fulgte flere efter. Det var ikke alle Fugle, der interesserede os. Det var kun Agerhøns, vi havde Lyst til.

Den første halve Dag kom Hønsene ikke, men hen mod Aften kom der mange.

For os inde i Loen steg Spændingen, thi Hønsene skulde jo gaa helt ind til det inderste under Porten, ellers havde vi ingen Sikkerhed for Fangst.

Da Øjeblikket syntes gunstigt, tog vi inde i Loen et rask Tag i Snoren, Pinden blev rykket fra, og Porten faldt ned paa Fuglene.

Fangsten kunde være meget forskellig. Nogle Gange gav det meget lidt og enkelte Gange kom vi ind med 4 til 6 Agerhøns.

— — —

I vor Have (æ Kalgor) havde vi altid mange Grønkaal, der var meget søgt af Harer, naar Sneen dækkede Jorden.

Naar Harerne i 8—14 Dage havde været i Kaa-lene, var der altid et bestemt Sted over Diget til Haven, Harerne havde deres Løb eller Gang (en Haaersti), naar den var godt slidt, satte Fader en Haresnare (Hareløkke).

Af et Stykke tyndt Messingtraad blev lavet en Løkke, og den blev anbragt saaledes paa Stien, at

en Hare, der kom springende eller løbende for at komme ind i Kaalene, kunde faa Hovedet ind i Løkken, der da straks løb sammen ved Trækket,

Haresnare af Messingtraad.

1. Bøjle. 2. Lægn. 3. Tøjrepæl.

Bøjlen, der kunde løbe sammen, blev ganske løseligt sat ned i en Pind med et Snit i Enden; Pinden blev sat fast i Jorden; det var for at holde Bøjlen oprejst, saa Haren kunde løbe ind i Fælden.

Den lange Messingsnor, ca. 2 a 3 Alen lang, var fastgjort til en Pæl, der blev banket ned i Jorden, og tillige var der Lægn i Snoren, saa den ikke kunde gaa itu, naar Haren i Hop og Spring forsøgte at slippe fri.

og Haren var fanget. Messingtraaden skulde være godt fastgjort til en Pæl, thi Haren gjorde fortvivlet Modstand, før den kvaltes.

Jeg husker endnu fra den Tid, hvor interesserede vi var, naar Fader begyndte at se til Snarerne. — Vi vidste, at Fangst betød noget godt at spise. Det var fersk Kød, vi længtes efter.

Den ene Dag efter den anden fik vi Kaal eller Ærter, kogt paa salt Kød fra Saltbaljen, eller tørret salt Kød fra Kødkassen paa Loftet, det blev efterhaanden baade ensformigt og kedeligt.

Naar Fader satte Snare for Harer, blev han siddende det meste af Natten for at se, om der kom en Hare i Snaren. Fader kunde ikke taale, at Haren skulde kvæles eller dø ved egne Kræfter, og af samme Grund satte han ikke Snarer for Fugle (Agerhøns). «

Gaardejer Holger Willadsen, Solbakkegaarden i Kjersing, Bryndum Sogn, fortæller om Vildtfangst:

»Min Fader Søren Peder Willadsen, født den 9. Marts 1846, var en ivrig Vildtfanger med Snarer, og i det hele en meget naturglad Mand.

I umiddelbar Nærhed af Solbakkegaarden var der i min tidligste Barndom en meget stor Hede-strækning paa flere Hundrede Tønder Land. I Heden var der mange smaa Lavninger med Vand samt et Vandløb, saa der var en udmærket Tumbleplads og gode Betingelser for Markens vilde Dyr og Fugle.

Hvert Foraar samlede min Fader flere Gange et Kuld Vildandæg hjem og lagde dem under Høns, der da rugede Æggene ud. Paa den Maade havde vi flere Kuld Vildænder hver Sommer. Ænderne blev godt fodret og blev fuldstændig tamme, men alligevel blev de stækket paa Vingerne, saa snart de store Vingfjer voksede frem.

Fader brød sig ikke om at holde tamme Ænder. De vilde Ænder syntes han bedre om, og saa var der ikke noget med at passe Ænder om Vinteren. Vore Vildænder blev slagtet og spist i Tiden fra Efteraaret og til Julen.

Fader kom næsten daglig til Esbjerg og fulgte med, da Havnen blev bygget, og Byggeriet i Byen tog Fart. Han fulgte ogsaa med og vidste Besked med, hver Gang der kom et nyt Firma og begyndte Forretning. Firmaernes Indehavere eller Bestyrere kendte han ogsaa.

En morsom Oplevelse havde Fader med et engelsk Smørfirma. Bestyrerens Navn var Meyer, altid kaldet »Smør Meyer«.

En Dag kom denne Meyer ud paa Gaarden til

min Fader og sagde: »Der kommer to Mænd fra Hovedkontoret i England for at se, hvorledes deres Smørlager i Esbjerg er indrettet, og jeg har lovet dem, at de skulde komme paa Jagt paa de store Hedestrækninger, der ligger oppe omkring Esbjerg. — Jeg har tillige fortalt, at der paa Heden er Urfugle, og jeg har sagt, at det er noget af det fornøjeligste at skyde »Urkokke«. Jeg regner med, at vi maa komme ud paa din Hede«.

Min Fader smilede til Meyer og sagde, at Heden maatte de jage paa, saa meget de vilde, men Urhøns og Urkokke var der ingen af.

»Hvad skal jeg gøre? Hvad skal jeg gøre?« sagde Meyer. »Der maa hittes paa noget, enten paa den ene eller anden Maade«.

»Ja«, sagde Fader, »jeg ved en Udvej, og det er: Slagteren i Oksvang har et Kuld meget store udvoksede, sorte Kyllinger, som vi køber og sætter ud i Heden i den lange Lyng«.

Meyer følte Æren reddet og var glad for det udmærkede Paafund.

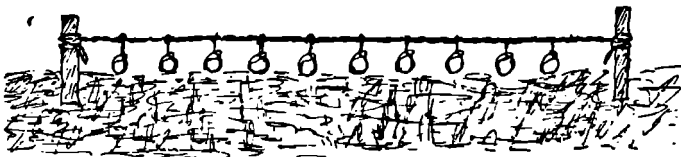
Dagen blev bestemt for Englændernes Komme, og Fader havde Kyllingerne staaende i en Kurv i Laden. — Da Meyer med Englænderne kom til Gaarden, maatte de med Fader rundt i Stald og Lade for at se Bedriften, og alt imens løb en Karl ud i Heden med Kurven indeholdende Kyllingerne, der, saa snart han løsnede Laaget, fløj til alle Sider. Karlen var for længst hjemme, da Jagten begyndte.

For Englænderne var det et spændende Jagt-eventyr. Da Aftenen kom, og Turen gik efter Esbjerg, havde Jægerne i Skydebæltet omkring Livet hængende et smukt Jagtbytte af Urfugle.

Hen paa Aftenen hjemme i vor Stue tog Fader til at le og sagde: »I Aften spises der Urfuglesteg i Esbjerg. Vidste de Herrer, at det var Slagterens Kyllinger fra Oksvang, da vilde de langt hellere have spist Vildand«.

Fader var som anført meget interesseret i Fuglesnarer og passede Fangst hermed, naar Lejlighed gaves.

Jeg har været med til at lave mange Snarer, 2 lange Hestehaar blev snoet sammen, derefter bøjet sammen paa Midten og atter snoet sammen og trukken gennem Øjet, der var fremkommen ved Sammenbøjningen.

Agerhønsesnarer.

Flere Hestehaarssnarer med Løkke blev bunden i en lang Snor (ca. 5 a 6 Alen), der spændtes ud mellem 2 Pæle, der blev banket ned et passende Sted, enten i Nærheden af Gaarden eller paa Heden, og saa blev der under Snarerne strøet Boghvede, som Agerhønsene særlig holder af. Resultatet var i Reglen, at en eller flere fik Hovedet ind i en Løkke og blev hængende. Paa den Maade fangede Fader mange Agerhøns.

Naar der til Løkke kun brugtes Hestehaar var Grunden, at en Løkke heraf altid baade i fugtigt og tørt Vejr staar udspilet (falder ikke sammen) og tillige glider Øjet meget let, saa snart der rykkes i Løkken.

Min Fader kendte Dyrenes Natur og Væremaade. Han elskede at gaa en lang Tur ind over Heden. Hjemkommen fra en saadan Spadseretur havde han altid opdaget et eller andet og havde meget at fortælle. Hvis han havde opdaget en meget slidt Haresti (Haarsti), da var vi sikker paa, at Fader Dagen efter vilde sætte Haresnare.

Fader var dygtig til at lave Haresnare af Messingtraad.

Det vigtigste for at faa Fangst var dog ikke Snaren, men derimod den rigtige Anbringelse af Snaren i Harestien. Fader kendte som sagt Vildtets Natur, hvorledes f. Eks. Harerne opførte sig ved Dag som Nat i Storm, Regnvejr og Solskin. Dette Kendskab gjorde, at Fader kunde sætte Haresnaren, saa den i de fleste Tilfælde gav Fangst.«

— — —

Som tidligere anført er disse gamle Fangstmetoder forbudt i Jagtloven, og kendes eller bruges derfor næsten ikke mere. Helt uddød er Snaren endnu ikke, for Hestehaars Snarer bruges, har flere fortalt mig, endnu til at fange Graaspurve. Til denne specielle Fangst bindes af et enkelt Hestehaar en Snare, og den lange Ende bindes til et 3 Tommer Søm, der prikkes ned i Jorden. Af saadanne laves der mange op til 50, og de anbringes saa enten i Gaarden eller Haven, hvor Graaspurvene nu særlig søger til, og ved dem strøes der Fuglefrø, Graaspurvene kommer med det samme, og det varer ikke længe, før et Antal Graaspurve hænger fast i Løkkerne, der trækker sammen om et eller begge Ben paa dem.

— — —

Esbjerg Flyveplads ligger paa Kjersing Mark,

hvor der en Gang var Hede. Flyvepladsen blev den 27. August 1944 fuldstændig ødelagt ved det engelske Bombardement. De mange Bygninger, som Tyskerne havde opført ved Flyvepladsen, blev efter Krigens Ophør anvendt til Flygtningelejr. Blandt Flygningene var der mange Polakker.

— — —

Gdr. Holger Willadsen fortæller videre: »En Dag i Flygtningetiden kom jeg ned i Mosen syd for Kjersing og gik langs Bækken. Jeg gjorde da store Øjne, thi jeg opdagede, at der tværs over Vandløbet forskellige Steder var spændt en Snor, og fra denne Snor hang der Snarer af Hestehaar, bundet paa nøjagtig samme Maade som min Faders.

Snarerne var anbragt saaledes over Vandløbet, at Vildænderne, naar de svømmede i Vandet, kunde faa Hovedet ind i en af Snarerne, og paa den Maade blive fanget.

Jeg oplevede den Dag ved Bækken ligesom et Pust fra en længst forsvunden Tid, da man paa mange Maader hjalp sig med smaa Midler for at fange Agerhøns og Harer.«

— — —

Om Harefangst i Snare fortæller P. Gundesen, født den 1. Oktober 1871 i Vejrs, Oksby Sogn:

»Vi havde hjemme ualmindelig store Klit- og Hedearealer, hvor der var meget Vildt, og ganske naturligt var der mange, der benyttede den gamle Metode at sætte Snarer for paa den Maade at faa fat i Agerhøns og Harer. — I mit Barndomshjem benyttedes Snarer ikke, min Fader kunde ikke lide denne Fangstmetode. Han sagde, at det var barbarisk, at Dyrene skulde arbejde sig selv til døde.

Der var dog en Del Mennesker, der virkelig tog Hensyn til Dyrene ved Snarefangsten. De blev siddende oppe om Natten for at passe Snarerne, for, saa snart et Dyr gik i Snaren, straks at slaa det ihjel, og de tog Snarerne med sig ind, naar de vilde i Seng.

Harefangst med Snare foregik hjemme ved Huset, naar Harerne i Vintertiden havde funden Vej til Grønkaalstykket. Manden, der satte Snaren, kunde da sidde inde i Stuen og have Opsyn med Snaren og Haren.

Jeg tjente et Aar hos en Gaardmand i Nærheden af mit Hjem. En Dag var jeg ude i Udmarken og saa da en Hare, der var fanget i Snare. Den kæmpede en fortvivlet Kamp for at komme fri af Snaren. Jeg hjalp Haren af med Livet og tog den med hjem. Vi fik en rigtig god Haresteg.

Manden var glad for, at jeg havde taget Haren med hjem, thi han kunde ikke lide den Maade at fange Harer paa. Hvis en Hare fik Snaren om Halsen, kvaltes den hurtigst, men fik den Forbenene gennem Løkken, da kunde der gaa baade en og to Dage, før Haren døde af Hunger og Smerte. Det værste var nemlig, at ude i de store Klit- og Hede-flader blev Snarerne ikke eftersat hver Dag. Dyrene var derfor ofte udsat for lange Pinsler, før de blev hentet og slaaet ihjel.

I Vintertiden, naar der var lidt at fortjene, var der mange Karle, der fangede Vildt i Snarer, og det var ikke faa, der blev sat ud. En rigtig god Hare kostede den Gang 1 Kr. 50 Øre. Det er let forstaaeligt, at det var mere fornøjeligt og lettere at sætte Snarer end at staa en hel Dag i Tærskeloen og svinge med Plejlen for en Dagløn af 35 Øre.

Jeg har som sagt ikke hjulpet ved Anbringelse af Snarer, eller fanget Dyr i Snarer, med Undtagelse af den Hare, som jeg befriede for flere Pinsler.

Jeg hilste det med Tilfredshed, da det ved Lov blev forbudt at sætte Snarer for Dyr og Fugle.

— — —
Førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, fortæller:

»I min Barndom i Hostrup Sogn i Skast Herred fangede vi Børn »Snekokke« i Snarer. »Snekokkene«, dvs. Sneværlingen (*Emberiza nivalis*), kom endnu dengang flokkevis til Egnen i strenge Vintre fra deres højnordiske Hjem. Naar Jorden var frossen og hvid, og vi saa dem i Nærheden af Gaarden, der laa i Hedekanten, tog vi en tyk Hedetørv, lavede Snarer af lange Hestehalehaar, bandt Snarerne til Pinde, som bankedes ned i Tørven. Der strøedes saa Ukrudtsfrø paa, og Tørven sattes ud i Sneen, saa vi inde fra Vinduet kunde se, om nogle af »Snekokkene« begyndte at flagre i Snarerne. Saa skulde vi skynde os ud at have dem fat. Saadan havde vi lært det af en gammel Mand.

Forøvrigt har Folk fortalt mig, at de i deres Ungdom fangede Hjejler i Snarer.«

— — —
Om Fuglefangst Syd for Ækvator fortæller Styrmand Andreas Karl Madsen, født i Nordby den 23. Februar 1872:

Som ung Sømand var jeg paa en af mine Ture Syd for Ækvator med til at fange Albatrosser. Fuglen er den største af alle vore Svømmefugle; dens hele Længde er over 1 Meter og Vingefanget er fra 3 til 4 Meter. Dens Hjem er den sydlige Halvkugles aabne Have. Dens Flyvehastighed over-

gaaes ikke af nogen anden Fugl (dog maaske af Fregatfuglen).

I gamle Dage ansaa Albatrossen baade for en hellig og en Ulykkesfugl. Hellig, fordi der i hver Albatros boede en druknet Sømands Sjæl, — og for en Ulykkesfugl, naar alt for mange af de store Fugle i Stormvejr kredsede omkring Skibet. De varslede da Undergang, og Fuglene var parat til at hente de druknedes Sjæle.

Vi tog ikke Hensyn til de gamle Fortællinger, men gjorde alt for at fange Albatrosser.

Nogle fangede Fuglene paa Krog, der var sat i et Stykke Kød som Madding, der saa i en lang Snor slæbte i Vandet bag Skibet.

En Næbfanger.

Jeg brugte en (Næbfanger) Kobberplade ca. 4 mm tyk og hugget ud som en Snitte med et Hul i Midten i samme Form som Pladen, hele Fangstredskabets Længde var ca. 5 Tommer.

Siderne paa Pladen var overspændt med fedt Flæsk, dog ikke Hullet i Midten.

Naar dette Fangstredskab, bundet til en lang Snor, slæbte i Vandet efter Skibet, kom de store Fugle og hakkede ned i Pladen, og det vil sige, at deres Næb let gled ned i Hullet, fordi de huggede efter Slidsen. -- Ved den stærke Fart fremad med Skibet kom Fuglens Næb i Klemme i det spidse skarpe Snit i Pladen. Det yderste af Fuglens Næb er krummet stærkt nedad og kan som Følge deraf fanges i Pladens spidse Hul.

Saafrømt Fuglen slap fri af Næbfangeren, havde den ingen Skade taget — derfor en meget hensynsfuld Fangstmaade.

Jeg har paa den Maade paa en Dag fanget 31 Albatrosser.

Jeg har aldrig syntes om at fange Fuglene paa Krog, da jeg syntes, at det var baade barbarisk og pinefuldt.

Det hesselmedske Land- Almuebibliotek

Af P. C. Paaske.

Et Par af de ældste Sognebiblioteker her i Landet, som har været i Drift hele Tiden siden Oprettelsen, findes i Vestjylland. I 1799 oprettedes Fundats for et »Laanebibliotek« for Vejrum Sogn, Hjerm Herred, i det afdøde Sognepræst, Consistorialraad Niels Bygum Krarups Enke og Børn skænkede et Legat paa 100 Rigsdaler til et Laanebibliotek for Vejrum Sogn. Det andet er det hesselmedske Land-Almuebibliotek i Aal Sogn fra 1812.

Ved Overgangen til det 19. Aarh. ejedes Hesselmed i Aal Sogn med Bøndergods i Aal og Billum Sogne af Fru Cancelliraadinde Dorthé Margrethe Hansen, f. Rosenberg. Hun var en Præstedatter fra Lemvig og var først gift med Søren Kristensen Rygaard til Hesselmed. Han døde 1769 og i 1771 ægtede hun Kristen Hansen, senere Cancelliraad. Da han døde, overtog hun selv Godset, som hun drev til sin Død 1809.

I 1802 oprettede hun sit Testamente, og ifølge dette skulde Bøndergodset overgaa til Selveje, og der blev straks oprettet Købekontrakt med Bønderne; men den skulde dog først træde i Kraft efter

hendes Død. Indtil den Tid »bliver Køberne pligtige, ligesom hidtil, at gøre og svare efter deres Førstebreve«.

Indledningen til Købekontrakten giver et smukt Billede af en saare human Godsejer.

»Det er bekendt nok, at mine Herr. Mænd, den første saavel som den sidste, have søgt en Glæde i at ophjælpe og gavne Godsets Bønder. Jeg har fulgt deres Spor, saavidt det har staaet til mig som et Fruentimmer, og med Raad og Daad hjulpen dem, som skulde og kunde hjælpes, der og til og med til en sand Fornøjelse for mig har gjort en god og forventelig Virkning. Men det som er gjort til disse mine kjære Bønders Bedste, vilde jeg saare nødig skulde være spildt og gjort forgæves. Min Tid er snart forbi, og skulde de efter min Død blive solgt, frygter jeg for deres Virke i den kommende Tid.

For da om muligt endog efter min Død at kunne gavne dem, har jeg besluttet med min Lavværges Raad og Samtykke at sælge dem deres Steder, ligesom jeg og i slig Henseende har søgt og erholdt allernaadigste Tilladelse fra den kongelige Rentekammer«.

Gaardenes Pris var ansat meget lavt, kun 500 Rdl. for den bedste Gaard og de andre i Forhold dertil.

Som Forsvar overfor Arvingerne, der maaske kunde føle sig forurettede ved det billige Salg af Godset, anfører hun, at hun efter sin afdøde Mand havde faaet fuld Raadighed over Godset, som i hendes Enkestand »ved en tarvelig Levemaade er bleven anselig forøget til betydelig Fordel for min sidste slg. Mands Arvinger«.

Til Slut skriver hun: »skulde de (Bønderne) og høste Frugten af det, jeg ved en tarvelig Levemaade har sparet og dels anvendt paa dem for at lette deres Byrder, saa havde jeg og naaet mit tilsigtede Maal; og videre har jeg ej at sige«.

Købekontrakten er underskrevet af 108 Mænd i Aal og Billum Sogne og repræsenterer 226 Tdr. og 2 Skp. Hartkorn.

Det kongelige Rentekammer havde givet sit Samtykke til Overdragelsen, uden at Hovedgaardens skulde tabe den Skattefrihed og de andre Rettigheder, som »ifølge Loven og fra Alders Tid have tilhørt den«; men det skal »i Særdeleshed, for saa vidt Bøndergodset ikke er udskiftet, ved Skøderne paalægges Køberne, inden en vis bestemt Tid fra sammes Meddelelse, at lade sig udskifte af Fællesskabet efter en af Landvæsens Kommissionen eller af vort Rentekammer lagt Plan«.

Desuden forlanges det, at der til enhver af Husmændene skal udlægges ved Udskiftningen 4 Tdr. Land Middeljord.

Endelig bestemtes det i Testamentet, at der »til et stedsevarende Vidnesbyrd om, at jeg med Skjøn-somhed har nydt Guds Godhed og rigelige Velsig-nelse i dette Liv«, skal skjenkes 300 Rdl. til Opbyg-gelse af et Hospital ved Aal Kirke, og desuden 2000 Rdl., hvorefter Renterne skal anvendes saaledes, at de fire Lemmer i Hospitalet hver skal have een Rdl. om Maanedens. Fire fattige Børn uden for Ho-spitalet skal hver have fem Rdl. aarlig. Resten skal bruges til Ildebrændsel og til Hospitalets Vedlige-holdelse.

De fire Lemmer og de fire Børn udtages blandt de mest trængende i Aal og Billum Sogne, men

»fortrinligt (fortrinsvis) af det Gods, som for nærværende henhører under Hesselmed«.

»Til et Land-Almue Biblioteks Oprettelse skjenker jeg 400 Rigsdaler, thi skal de aarlige Renter

Det hesselmedske Hospital med Biblioteket ved Aal Kirke 1950.
Indgangen til Biblioteket var i Gavlen.

deraf anvendes til nyttige Bøgers Anskaffelse, især deslige som handle om Landhusholdnings Væsenet, hvilke Bøger skal tjene til Udlaan blandt Bondestanden især af Aal og Billum Menigheder. Sognepræsten i Aal anskaffer Bøgerne efter Overlæg med Hesselmedgaards Ejer, og ved de aarlige for Øvrigheden afliggende Regnskaber for Fattigvæsenet i Aal Sogn aflægges ogsaa Regnskab for alt, hvad dette Bibliotek vedkommer i en dertil af Øvrigheden autoriseret Protokol.

I det føromtalte ved Aal Kirke opbyggede Hospital indrettes tillige et bekvemt Værelse til Biblioteket. Benævnte Sognepræst holder Catalogus over Bøgerne, staar for Udlaanet, samt svarer til deres Tilstedeblivelse og Conservation.

Saa skjenker jeg ogsaa 500 Rdl., hvis aarlige Renter Sognepræsten i Aal stedse skal nyde som Gjæld for det ham paalagde Tilsyn med Hospitalet og Biblioteket.

De i fornævnte Poster ommeldte Capitaler, tilsammen 3000 Rdl., forbliver staaende i Aal Kirke og dens tilliggende Tiender med første Prioritets Rettigheder til evindelig Tid«.

Legaterne skulde ifølge Testamentet bestyres af Sognepræsten til Aal og Hesselmedgaards Ejer, og efter Fru Hansens Død 1809 indsendte Bestyrelsen i Foraaret 1810 til Stiftsøvrigheden i Ribe til Approbation Plan og Tegning over Hospitalet ved Aal Kirke, samt Fundats for Biblioteket og Hospitalet.

Der skulde spares, da Beløbet, man havde til Raadighed, kun var de 300 Rdl. at bygge for. Man skriver: »Man har ikke turdet bestemme andet end Leer-Gulve i Værelserne, da det gjorde Overslag formedelst alle Tings Dyrhed stiger næsten til det dobbelte af de 300 Rdl., som til Hospitalets Bygning ere legerede«.

Pengene kunde altsaa ikke slaa til, derfor skænkede Fru Hansens Arvinger »ej alene det paa Aal Kirkes Fortog værende Hus, men tilskød endog de ej ubetydelige endnu mangelfulde Materialer og Penge«.

Saa i Juni 1811 var Hospitalet færdigt og tre Kvinder, som havde søgt om Optagelse, flyttede ind. De to boede i den vestre Stue og havde fælles Køkken og Skorsten, men dog hver sit Spisekammer »med Laas«.

Mod Øst blev et Værelse indrettet til Bibliotek. Men da der ikke, selv den Gang, kunde købes ret mange Bøger for 16 Rdl., hvoraf endda de to skul-

de gaa til »det til Bøgernes Conservation nødvendige Brændsel«, blev der i Henhold til Fundats for Hospitalet og Biblioteket optaget 100 Rdl. af den Biblioteket »legerede Capital« til Indkøb af Bøger, imod at der af de tilbageblivende Renter 12 Rdl. lægges aarlig 4 Rdl. til Kapitalen, indtil den igen har naaet sit oprindelige Beløb.

Fundatsen indeholder ret nøje Bestemmelser om, hvorledes Biblioteket skal ledes.

Bøgerne indbindes i simpelt stærkt Bind og nummereres samt indføres i Bibliotekets Protokol med Titel, Nr. og Indkøbspris, der ogsaa »tegnes« foran i hver Bog.

Bøgerne udlaanes til enhver af Bondestanden i Aal og Billum Sogne, der forlanger det. Ingen maa faa mere end een Bog, hvilken efter Størrelsen kan beholdes i 2--4 Uger.

Enhver maa behandle Bøgerne renlig og vel; beskadiges nogen Bog eller bliver borte, betaales den af Laaneren med Indkøbspris.

Enhver, der laaner en Bog, skal om forlanges tilstaa Modtagelse med sit Navns Underskrift i Protokollen, og skal Præsten være berettiget til at kræve, af hvem han anser uefterrettelig, Haand for et Pant eller Kaution for Bøgernes rigtige Tilbagelevering.

Dersom flere paa een Gang forlanger een og samme Bog til Laans, da har en Husfader Forret for en ledig Person, og iøvrigt den Ældre Ret for den Unge.

Om Udlaanet bestemmes videre:

Hveranden Søndag efter Tjenesten udlaanes og modtages Bøger i Bibliotekets Værelse, »og er Præsten ikke dertil paa anden Tid og Sted forbunden«.

Een Gang om Aaret, nemlig næste Søndag før Michels Dag, skal Bøgerne være samlede i Biblioteket, hvorom der desaaarsag Søndagen i Forvejen sker Tilvarsel ved Aal og Billum Kirker.

Naar Bøgerne blev saa forældede, at Bestyrerne ansaa dem for ubrugelige til deres Bestemmelse, skulde de sælges ved Auktion og Pengene beregnes Stiftelsen til Indtægt.

I 1811 blev saa de første Bøger indkøbt, og der var altsaa 114 Rdl. til Raadighed, hvilket efter Pengenes Værdi paa den Tid var en ret betydelig Sum. Men først den 12. April 1812 kunde det første Udlaan finde Sted »formedelst Bogbinderens Scen-drægtighed«, efter at Præsten Søndagen i Forvejen i en kort Tale »gjorde Menigheden opmærksom paa den store Nytte gode Bøgers Læsning medbringer«, og opmuntrede til Bibliotekets flittige og hensigtsmæssige Brug. Det blev ligeledes bekendtgjort Billum Sogns Beboere.

Der var indkøbt følgende 40 Bøger, som altsaa udgjorde det første Bibliotek:

1. Abildgaards Heste- og Qvæglæge.
2. Erfaringsskole.
3. A. B. Hasses Almues-Lære. 2 Bd.
4. Hasses Anvisning for Ungdommen.
5. Hasses Nød- og Hjælpebog.
6. Helmuths Naturlære.
7. Høeghs Anvisning.
8. Mallings store og gode Handlinger.
9. Jacobsens Havebog.
10. Munthes Danmarks Historie.
11. Raffs Naturhistorie.
12. Rasmussens A.B.C. og Læsebog.

13. Rochovs Børneven.
14. Saltzmanns Peder Jensen.
15. Saltzmanns Constants curiøse Levnet.
16. Saltzmanns mærkværdige Mænd.
17. Saltzmanns Himmelen paa Jorden.
18. Snells Exempelbog.
19. Staals Wiisdomsbog.
20. Thiemes Godmand.
21. Thonboes Exempelsamling.
22. Oeconomisk Haandbog.
23. Bastholms Andagtsbog.
24. Blichers Lov og Rets Tabel.
25. Funkes Læsebog.
26. Junkers Haandbog ved Hasse.
27. Fleischers Agerdyknings-Catechismus.
28. Olufsens Anvisning.
29. Smidt om Indhegninger.
30. Smellie Naturhistoriens Philosophie.
31. Stockholms Vejledning til Høravl.
32. Thimes første Næring for den sunde.
33. Thieles Læsebog.
34. Ballings Husmoder.
35. Boysens huuslige Lyksalighed.
36. Steenstrups Bondens Pligter og Rettigheder.
37. Birchs Metodelære.
38. Birchs Bibelhistorie.
39. Didrichsens Hestebog.
40. Evangelisk christelig Salmebog.

Som det vil ses af denne Fortegnelse er det udelukkende oplysende og moraliserende Bøger, der er købt. De bærer Præg af, at det er Oplysningstiden, der gør sig gældende. Mange gode Mænd, ikke mindst blandt Præsterne, tog sig flittig af Bønder-

nes Oplysning, dels gennem deres Prædikener og dels ved at skrive eller oversætte gode, nyttige Bøger. Mange af disse Bøger blev udgivet eller foranlediget udgivet af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Blandt de her indkøbte Bøger findes nogle om praktiske Emner, Bøger om Landbrug, Kvægavl, Hør- og Hampavl, Biavl, Havebrug o.s.v.

En Del tager Sigte paa Moral og gode Sæder. Nogle Eksempler skal nævnes.

Oversat fra Tysk er *Erfaringsskole* »for alle dem, der elsker Livet, Helbreden og deres Tilfredshed. En Samling af sande Tildragelser, for det meste i de sidste ti Aar, til daglig forefaldende Ulykkers Forebyggelse«.

Det var jo i den Tid, da Udskiftningen af Fællesskabet foregik, og det er da ret naturligt, at der ogsaa fremkom Bøger om dette Emne. f. Eks. *Pastor Høeghs »Anvisning til et velindrettet Jordbrug for Gaardmænd og Husmænd paa Landet, som have faaet deres Jorder udskiftet af Fællesskab«*. Den handler om at modtage en udskiftet Lod, om Indhegning, Agerjordens Inddeling, dens Behandling og Dyrkning, om Kløveravl, Heste, Kreaturer, Gødskning, Have m. m.

Ogsaa Børneopdragelse er man interesseret i, og der bliver købt et Par A.B.C.er og Læsebøger, *C. Ph. Funche: Læsebog for Borgerskolen*. I Del indeholder »Fortællinger til Øvelse i Læsning og til Dannelse for den moralske Følelse, og hvorledes den bør forholde sig, der attraar, at det maa gaa ham vel; samt Materier til nyttige Samtaler«. II Del Naturhistorie, Naturlære, Historie og Jordbeskrivelse.

Det hesselmedske Bibliotek 1918.

Læsebog og eksempelsamling til Brug i Landsby-skolen indeholder 1. Lærerige Fortællinger, 2. Naturbetragtninger.

A.B.C. og Læsebog ved Pastor Th. Rasmussen. Paa Forsiden er der et Billede af en Lærer med

nogle Børn, og paa Væggen en Blomsterkrans. »Se hvilken Krans den gode Lærer sidder med, den er bestemt til den flittigste og dydigste af hans Disciple, hvilket Barn vilde ikke stræbe for en saadan Belønning.« Og saa kommer Beretningen om »den dydefulde Kristiane«, og der vises, hvorledes hun i alle Livets Forhold var et Mønster paa Dyd; men nu er ogsaa Kristiane »hos Gud og nyder den rette Løn i Himlen for sine gode Gerninger paa Jorden«.

Næsten moderne i Anskuelse er *Rechtor Thieme* i »*Godmand*« (oversat fra Tysk). »Godmand var en Ven af alle Mennesker, altsaa ogsaa en Børneven, thi Børn er ogsaa Mennesker.« Han opdrog og underviste sine Børn og gjorde desuden saa meget godt, han kunde. Og saa berettes om, hvorledes han taler med sine Børn om alle mulige Emner, formaner dem, retleder dem og underviser dem; men altid i Kærlighed; »thi han vidste meget vel, at Børn ved Hug og Skjeldsord ikke derved vorde bedre, men værre«.

Enkelte Biografier er medtaget f. Eks. *Salzmann: Mærkværdige Mænds Levnedsbeskrivelse*. Den kaldes en nyttig Moerskabsbog og indeholder Skildringer af Benjamin Franklin, Hans Egede, Christoffer Columbus og Wilhelm Penn.

Hvad der nærmest maa henregnes til Skønlitteratur er *Snells Exempelbog* for Borger og Landalmuen. Til Sædernes Forbedring og en behagelig og gavnlig Tidsfordriv. Den indeholder en Række moraliserende Smaafortællinger, f. Eks.: Den gode Søn, Den tro Ambrosius. En Last falder til en anden o. lign.

Vi kan ikke undgaa at lægge Mærke til, at de

første Værker af vor Guldalderlitteratur, som netop udkom i disse Aar, ikke er blevet anskaffet.

Det første Aar var der lige ved 400 Udlaan, hvilket maa siges at være stort efter den Tid og efter Folketallet; der var paa den Tid ikke over 1200 Mennesker i Aal og Billum Sogne, og næppe alle voksne kunde læse.

Ved Statsbankerotten 1813 formindskedes Midlerne ret betydeligt; idet den samlede Legatkapital paa 3000 Rdl. Kurant blev omskrevet til 60 pCt., altsaa til 1800 Rdl. Sølvværdi, og dermed ogsaa Bibliotekets Kapital fra 400 Rdl. Kurant til 240 Rdl. Sølvværdi. Men ikke desto mindre øgedes Bogbestanden Aar for Aar. Da Sognepræst Krarup døde i 1827, og den nye Sognepræst N. Stockholm tiltraadte, overtog han Biblioteket med 80 Bind, hvoraf han dog ved Auktion solgte 8 Bind udslidte Bøger; men de følgende Aar blev der indkøbt 8—10 Bøger aarlig, der stadig faar fortløbende Nr. I 1850 findes 200 Bind i »saadan Stand, at de kunde udlaanes«.

Det er hovedsagelig oplysende og moraliserende Bøger, der bliver købt. Bøger om Landbrug, Naturhistorie, Danmarks Historie. I 1838 køber man Grundtvigs Sangværk til den danske Kirke i 8 Hefter, og i nogle Aar køber man Børresen: Den danske Bondeven og Almuevennen. Efterhaanden glider der mere Skønlitteratur med. Rasks Morskabslæsning, Grims Eventyr, Defoé: Robinson Cruso.

En god Hjælp fik Biblioteket i 1836, idet det kongelige Landhusholdningsselskab da skænkede Aal Sogn en Samling Bøger paa 45 Numre, som skulde modtages i København. Indpakningen og Forsendelsen beløb sig til 5 Mark.

Biblioteket bliver efter Forholdene stadig helt godt benyttet. I 1880 har Udlaanet været paa 600 Bind; men i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede tager det af. Biblioteket er ikke mere tidssvarende, og Pengene kan heller ikke mere slaa til til Driften, og Lokalet er for ringe, hvorfor Bestyrelsen 1918 foreslaar Fundatsen for Legaterne ændret saaledes, at Biblioteket overgaar til Kommunen, og dets Kapital gaar ind i Legatet til Hospitalets Drift. Den daværende Sognepræst J. N. Schou lovede at skænke de 500 Kr. han i sin Tid havde oppebaaret som Bestyrer af Biblioteket, samt en Del af hans Faders Bogsamling til et kommende kommunalt Bibliotek.

Sagen gik ret snart i Orden, og det Hesselmedske Almue Bibliotek overgik til Aal Kommune, efter at det siden 1812 uafbrudt havde tjent Sognets Beboere, saadan som den ædle Giverinde havde bestemt denne Gave til Dygtiggørelse og Glæde for »sine kære Bønder«.

Løven i Varde bys våben

Af

arkivar *Carl Lindberg Nielsen*, Viborg.

Vardes byvåben kendes fra Vardes segl. Af dette haves tre former. På de to ældste ses en leopard, medens det yngste viser en oprejst kronet løve. Forskellen mellem en løve og en leopard er ikke stor i våbenlæren, heraldiken. I middelalderen skelnede man oprindeligt ikke derimellem. Senere gjorde man den forskel, at leoparden vender hovedet ud mod beskueren, medens løvens hoved ses i profil.

Men er det nu et ganske tilfældigt mærke, Varde har fået som byvåben? Eller er der nogen forbindelse mellem løven eller leoparden og Vardes historie?

Dette spørgsmål hænger sammen med problemet, hvor gammel den ældste form for Vardes segl er.

Vardes ældste segl bærer omskriften:

SIGILLUM VILLANORUM IN WARWITH.

(Segl for borgerne i Varde).

Det næstældste har omskriften:

SIGILLUM VILLANORUM IN OPIDO WARWITH.
(Segl for borgerne i købstaden Varde).

Og endelig læser man på det yngste:

Warde bieis singneth mdxlvii.

Det yngste signet er altså dateret og stammer fra 1547. De to ældste bærer derimod intet årstal. Omskriften er ens, blot har det ene segl fået den lille, men meget betydningsfulde tilføjelse »in opido« (»i købstaden«). Dermed daterer det sig selv til tiden ca. 1442, da Varde fik sine første købstadprivilegier. Af stolthed og glæde over den kongelige bekræftelse på byens gamle købstadret har man kasseret det gamle signet og ladet et nyt fremstille, hvorpå det i omskriften fremhæves, at byen er en købstad. Tydeligt nok er det gamle signet brugt som mønster for det nye.

Det ældste segl er af arkivar *P. B. Grandjean* og Nationalmuseets direktør *Poul Nørlund* ud fra stilhistoriske synspunkter tidsfæstet til omkring år 1300.¹⁾ Det findes anvendt på et dokument fra det 14. århundrede i Statsarkivet i Lybeck.²⁾

Ingeniørarkitekt *Vilhelm Marstrand* har i et par småskrifter om Varde³⁾ gjort opmærksom på det påfaldende i, at Varde har en løve i sit segl, medens de fleste andre byer i deres segl afbilder en

1) *Poul Bredo Grandjean*: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Side 14.

2) *Sstds.* side 43.

3) *Vilhelm Marstrand*: „Varde“ 1942 og „Varde II“ 1943.

Vardes ældste segl 1/1. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 20 i).

bygning i byen (København f. eks. 3 tårne) eller søger at tolke byens navn (Hobro byvåben viser f. eks. en bro, Horsens en hest (hors)). Omkring 1300 finder Marstrand løven i seglet uforklarlig. Han slutter derfor, at det må være fremstillet med et ældre, nu forsvundet som forbillede, og dette allerældste signet skulle da stamme fra tiden omkring 1202, da hertug Vilhelm af Lyneborg, søn af Henrik *Løve*, fik Varde m. m. som medgift med Valdemar Sejrs søster Helene, og det skulle da være lyneborgernes *løve*, der er blevet Vardes byvåben.

Marstrand *kan* have ret heri. Hans løsning af spørgsmålet er i alt fald mulig. Men det må dog

indrømmes, at det er betænkeligt at operere med et segl, som man intet kender til, men som kun er en konstruktion. Endvidere er Marstrand ude af stand til at forklare, hvorfor man i Varde omkring 1300 skulle have kasseret byens gamle segl. Hertil kommer så, at der også kan gives en anden forklaring på Vardes løve.

Vardes ældste segl er ganske vist af sagkundskaben henført til tiden omkring 1300. Men dette årstal må naturligvis ikke forstås altfor bogstaveligt. Der må regnes med en vis fejlgrænse. Marstrand regner således med en fejlgrænse på 30 år til begge sider. Der vil da intet være i vejen for at antage, at Vardes ældste segl er fra ca. 1340. Og i dette år skete der netop noget meget afgørende i Vardes historie, idet byen blev købt af Hertug *Valdemar* af Sønderjylland. Det var meget vel tænkeligt, at der med denne begivenhed fulgte tildelingen af et våben fra byens nye herre.

I det danske rigsvåben ses 3 løver. De sønderjydske hertuger, der udgjorde en sidelinie af det gamle danske kongehus, førte 2 af disse løver eller leoparder som våben. En sådan formindskelse af skjoldmærket er et hyppigt forekommende fænomen i middelalderen.⁴⁾ Det var da ikke utænkeligt, at det var hertug *Valdemar* af Sønderjylland, der ved en formindskelse af sit skjoldmærke havde givet Varde løven som våben, således at Vardes løve i virkeligheden var en af løverne fra Danmarks riges våben.

Spørgsmålet er altså kort dette: *Er det en dansk eller en tysk løve, Varde fører i sit våben?*

⁴⁾ *Poul Bredo Grandjean*: „Det danske Rigsvaaben“. 1926. Side 47.

Vardes næstældste segl $\frac{1}{1}$. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 20 k).

Det bliver her nødvendigt at søge at afgøre, hvor gammelt det brev er, hvorpå Vardes ældste segl findes. Dette brev er trykt i »Hansisches Urkundenbuch« 3. bind (1882—86) side 86 og lyder oversat fra latin således:

Rådmænd og øvrige borgere i Varde hilser de hæderlige mænd og skønsonne herrer af Lybeck med alles frelser. Vi tilkendegiver for de danne-mænd, at *Niels Thorsen* og *Ture Grimsen*, som af en vis *Johannes kaldet Hund* er blevet udplyndret på havet, hvis skib er blevet opbrændt, og som holdes i fangenskab uden nogen skyld fra deres side, hvilket de erklærer med sandheds ord, er vore

medborgere. Derfor bønfalder vi de hæderlige dannemænd om, at de vil tage hensyn til retfærdigheden og bevæget ved tanken om den guddommelige gengældelse virksomt vil anvende deres indflydelse, for at de udplyndrede kan få deres bortførte gods tilbage og erstatning for det opbrændte skib og Ture sættes i frihed fra sit fangenskab, især fordi de bor under grevernes fogedi (in exactione comitum sunt residentes). Lønningen derfor vil Gud give. Skrevet under vor bys segl påtrykt bagsiden.

Brevet er interessant i flere henseender.

For det første viser benævnelsen rådmænd (consules) tydeligt, at Varde var en købstad allerede i det 14. århundrede. Det, der skete i 1412, da Varde fik sine første privilegier, var altså blot en stadfæstelse af en gammel ret.

For det andet er det værd at lægge mærke til, at brevet er udstedt af »rådmænd og borgere«, ikke som byernes officielle dokumenter senere af »borgmestre, råd og menige borgere«. Brevet viser således et trin i udviklingen af byernes forfatning, hvor der endnu ingen borgmestre var, kun rådmænd. De første borgmestre i Danmark nævnes i Ribe og Roskilde 1349. Men meget hurtigt bredte stillingen sig til alle egne af landet, så at selv små flækker som Søborg omkring 1400 havde borgmestre. — Helt sikker på, at Varde manglede borgmestre, da brevet udstedtes, kan man dog ikke være, da der kendes eksempler på, at aktstykker er blevet udstedt i rådets navn alene uden nævnelse af borgmestre, selv hvor sådanne allerede fandtes.

Og for det tredje nævner brevet de to første bor-

gere i Varde, man kender, Niels Thorsen og Ture Grimsen.

Men der knytter sig også et problem til brevet, idet det er udateret. I »Hansisches Urkundenbuch«

Vardes yngste segl $\frac{1}{2}$. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 21 a).

bestemmes det til tiden ca. 1350, medens det i P. B. Grandjeans bog »Danske Købstæders Segl indtil 1660« efter en meddelelse fra Statsarkivet i Lybeck er henført til slutningen af det 14. århundrede.

Der er to holdepunkter for dateringen. Det ene er den i brevet omtalte *Johannes kaldet Hund*. Han må være den samme, som fra tiden 1346—48 kendes under navnet Jan den Hont (anførte værk side 51), og det er måske også ham, der 1358—59 kaldes Janne den Hond, Jans Sohn (samme værk side 203). Formentlig på grund af disse årstal er brevet angående Johannes Hund og borgerne fra Varde meget *omtrentligt* i »Hansisches Urkundenbuch« blevet dateret til ca. 1350.

Det andet holdepunkt er bemærkningen om, at de to Varde-borgere »bor under grevernes fogedi«. De omtalte grever må være de holstenske grever. I 1296 var Varde blevet solgt af de lyneborgske

hertuger til grev Gerhard den Blinde af Holsten, gift med Erik Glippings enke Agnes. Deres søn Johan den Milde solgte det i 1336 til den kullede greve (Gerhard den Store), hvis sønner 4 år efter, den 23. juni 1340, afhændede det til hertug Valdemar.⁵⁾ Senere er de holstenske grever atter blevet herrer over Varde, indtil dronning Margrethe endelig erhvervede det.

I 2 perioder har Varde altså stået under holstenske grever. Den ene periode strækker sig over årene 1296—1340. For den anden periodes vedkommende kender man hverken begyndelses- eller slutningsåret med *fuld* sikkerhed.

Da der i brevet udtrykkeligt står om de to borgere, at de »bor under *grevernes* fogedi«, må det være fra en tid, da der ikke var een holstensk greve, men flere som herrer over Varde. Det var tilfældet i tiden mellem grev Gerhards død den 1. april 1340 og den 23. juni samme år, da hans to sønner solgte Varde til hertug Valdemar af Slesvig. Hvis brevet er fra disse forårsmåneder i 1340, kan Varde ikke have fået sit våben af hertug Valdemar. Det vil da sige, at det er muligt, det er en tysk løve, Varde har som sit våben.

Imidlertid er der grund til at tro, at brevet er noget yngre. Det bliver derfor nødvendigt at undersøge, hvornår omtrent greverne atter er kommet i besiddelse af Varde.

Man har hidtil gået ud fra, at det var ved den slesvigske hertugslægts uddøen i 1375, Varde atter

⁵⁾ „Scriptores rerum Danicarum“ 7. bind 1792. Side 321. P. Hasse: „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden“ 3. bind. 1896. Side 638-39.

tilfaldt de holstenske grever.⁶⁾ Men det kan ikke være rigtigt.

I 1368 brød modvillien mod Valdemar Atterdag ud i lys lue. De holstenske grever, den sønderjydske hertug, Hansestæderne, Sverrig og Meklenborg forenede sig med misfornøjede danske adelsmænd, deriblandt drosten *Claus Limbek*, og kong Valdemar måtte forlade land og rige. I Jylland trængte holstenerne frem til Aalborg. Det åbne land faldt straks i deres hænder, medens de havde mere eller mindre held med sig ved stormen på de faste kongelige slotte. Ribe sluttede sig, rimeligvis med det gode, til greverne, og Claus Limbek blev høvedsmand på Riberhus. Den 6. juli 1368 pantsatte han sammen med sine 2 sønner *Hennike* og *Ulf Limbek* tolden i Ribe til borgeren Henrik Andersen. Han skulle oppebære den i 4 år, og Limbek'erne forpligtede sig til ikke at opgive slottet med byen til nogen anden, før gælden var betalt. Og endvidere forpligtede de sig til at virke for, at det ikke skulle være nogen købmand tilladt at udføre nogen som helst vare fra Ringkjøbing havn og heller ikke fra Varde, »så snart nævnte Varde by er løskøbt og kommet tilbage til Riberhuses fogedi« (quam cito dicta villa Warwith redempta redierit ad advocatiam castri Ripensis).⁷⁾

Det anvendte udtryk, »så snart nævnte Varde by er løskøbt«, viser, at Varde på den tid har været pantsat. Det er der ikke noget overraskende i. Hertug Valdemars søn *Henrik*, der i 1361 havde afløst

6) *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249
Carl Lindberg Nielsen: „Varde Bys Historie“ 1942. Side 12.

7) „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkundensammlung“ 2. bind. 1842—58. Side 493

sin fader, var i en stadig pengeforlegenhed og måtte gennem årene gribe til større eller mindre pantsættelser. Varde har altså skiftet herre i tiden mellem 1340 og 1368. Desværre siges der ikke i brevet fra 1368, hvem Varde skulle indløses fra. Men da Varde vitterligt under dronning *Margrethe* var pantsat til de holstenske grever, kan der næppe være tvivl om, at det var dem, hertug Henrik havde pantsat Varde til, og at Limbek'erne regnede med, at de ved at betale pantessummen til greverne kunne drage Varde ind under Riberhus.

I 1370 sluttede Danmark fred med Hansestænderne, i 1373 med greverne.

Hennike Limbek havde i 1388 fogediet over Varde syssel, formodentlig under de holstenske grever.⁸⁾ Thi disse synes først i 1395 at være blevet afløst. I en gammel registratur over brevene på Kalundborg slot (datidens rigsarkiv) nævnes bl. a.:

»Hertugh Gerdz breff aff Jwtiland, som greffwe war i Holsten oc Stormaren, greffwe Clawes, greffwe Albrecht oc greffwe Henrick alle theres breff, met huilketh the kennes, at Warde oc Wardesysel er them affløst aff d. M. [dronning *Margrethe*] oc antworde henne thet ighen och melæ alle the breffwe døthe at bliffwe, som fynnes kwnne ludendes paa for^{ne} leen, som the eller theres arffwinge haffwe. Datum mcccxxv.⁹⁾

Årstallet er åbenbart forkert. Gert blev først hertug 1386. Og den Claus, der også nævnes, døde

⁸⁾ „Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalls“ 3/4 1388 (nr. 3638). *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 246 og 249.

⁹⁾ „De ældste danske Archivregistreturer“ 1. bind. 1854. Side 7.

1397. Dokumentet må altså være fra tiden mellem 1386 og 1397. Det er da meget rimeligt at tro, at det er fra 1395.¹⁰⁾

Pengene til Vardes indløsning har *Hennike Limbek* vistnok forstrakt dronningen med. Han beholdt slottet i Varde og Varde syssel i pant for 8000 mark lybsk, som dronningen dog tilbagebetalte ham allerede 4 år efter, hvorefter *Hennike Limbek* måtte anerkende, at det ikke mere var som pant, han besad Varde, men kun »til troer hånd«, det vil sige som opsigeligt len, der skulle leveres tilbage, når det forlangtes.¹¹⁾

Resultatet af denne undersøgelse bliver altså, at de holstenske grever har været herrer over Varde i det mindste fra 1368 til 1395. Det omtalte udate-rede brev kan da også være fra denne periode, og der er en enkelt bemærkning i brevet, der gør det sandsynligt, at det netop er tilfældet.

Det er den kraftige omtale af, at de to Vardeborgere boede under grevernes fogedi. Netop i tiden mellem 1368 og 1370 kunne det være af betydning over for Lybeckerne at fremhæve, at Varde hørte under greverne. Greverne og Hansestaden Lybeck var da nøje forbundne og i krig med Danmark. Nogle jyske byer var kommet under greverne, andre ikke. For at komme de to Vardensere til hjælp påberåber rådet i Varde sig, at Varde står under den tyske værnemagts beskyttelse, hvis man vil udtrykke sig i moderne vendinger.

¹⁰⁾ *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249 „Fra Ribe Amt“ 1910. Side 112.

¹¹⁾ *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249 — 250. „Orion“ 1. bind. 1839. Side 150.

Står det fast, at brevet er fra tiden 1368—70, vil det sige, at Vardes ældste segl meget vel kan være fra ca. 1340. Der er da *en Mulighed, måske en vis sandsynlighed* — om end det ikke kan bevises — *for, at Varde har fået sin løve af hertug Valdemar af Slesvig, og at det er en af løverne fra Danmarks riges våben.*

Bondedragten i Ribe amt i 1800aarene

Af *Ellen Andersen.*

Det er i virkeligheden irrationelt at inddele folkedragten amtsvis. Dens udbredelsesomraade følger ikke amtsgrænserne, men betinges af mange forskellige forhold, der ofte er umulige at udrede, fordi de vilkaar, hvorunder de eksisterede, nu forlængst er glemte. Ganske vist ved vi, at geografiske forhold, handelsveje (byer og markeder), de forskellige muligheder for indflydelser fra andre samfundslag, psykologiske momenter og økonomiske forhold alle har haft betydning for egnsdragternes udvikling og afgrænsning. Men de forklarer langt fra alle de spørgsmaal, der trænger sig paa ved studiet af folkedragterne. Man maa derfor i mange tilfælde nøjes med at konstatere, at saadan og saadan er det nu engang — og saa lade spørgsmaalet »hvorfor« ligge.

For Ribe amts vedkommende, ligesom for Ringkøbing amt, er der den ejendommelighed, at dragterne adskiller sig i to vidt forskellige grupper: bøndernes og fiskernes dragt. Bøndernes paaklædning ligner i det store og hele det øvrige Jyllands, især for mandsdragtens vedkommende. Hvad fi-

skerbefolkningen angaar, saa er jo f. eks. Fanødragten velkendt, og Vesterbødragten slutter sig i type til denne. Jeg skal her nøjes med at omtale bøndernes dragt, som den blev baaret af landboerne, der levede bag vestkystens klitrække i 1800-aarene.

Her falder det straks i øjnene, hvor utilfredsstillende amtsinddelingen er, for Ribe amts dragttype strækker sig ned i Tønder amt og helt op til Limfjorden, afgrænset mod vest af klitrækken og mod øst af Midtjyllands øde og ufrugtbare hedeegne.

Paavirkningen sydfra mærkes tydeligt i dragterne. Studehandlen bragte impulser paa mange forskellige omraader til landet, og de store folkemarkeder i Ribe, hvortil ungdommen strømmede sammen for at søge tjeneste, har utvivlsomt bidraget til udbredelsen af modenyheder blandt de unge bønderfolk. Her havde de lejlighed til baade at se andre egnes dragter og tillige at se, hvorledes byfolk gik klædt. Folkedragten er jo i høj grad paavirket af købstadmoden, der tilsidst helt har fortrængt egnsdragterne. Dette skete som regel hurtigst i de egne, hvor bøndernes økonomiske forhold var saa gode, at de kunne tillade sig at købe færdiglavede varer i butikkerne. Overalt har »købetøj« været anset for finere end det, der blev fremstillet i hjemmene. Lysten til at efterligne bymoderne, var dog langtfra lige stærk overalt, og ogsaa paa dette punkt var Jyderne mere fremskridtsvenlige end øboerne. — Endelig viser forskellen mellem bøndernes og fiskernes klædedragt, hvor stor betydning levevilkaarene har haft for udformningen af dragterne. Endnu den dag i dag klæder fiskerne sig jo anderledes end bønderne.

Fig. 1. Hovedtøj fra Askov mark, Malt herred. Med tyllstrækning og tønderknipling

Hovedtøj. I egnen nord og øst for Ribe brugtes »hovedtøj«, d. v. s. en hue af sort eller kulørt silke med broderi paa nakken. Til huen hørte lin eller korsklæde samt vinger. Linet var et rektangulært,

kniplingsprydet lærredsstykke, der anbragtes under huen. Korsklædet havde omtrent samme form, men sad ovenpaa huen. Baade lin og korsklæde blev kruset med kniv i kanten, saa de sad snært til ansigtet. Vinger (eller skæg) var pibede tøjstrimler, kantet med knipling. De anbragtes paa huens underkant og ved ørene. Til stads brugtes fløjls-hue, og kønehuen var her, som overalt i landet, af sort fløjl med guldgalon. Til daglig bar kvinderne huer af broget sirts. I Vester Vedsted var hage- og nakkesløjferne guldbroderede, ligesom i Sønderjylland. Korsklæde med trekantet snip bagtil er en østjydske mode, der strakte en udløber fra Jordrup over Vejen til Vester Gesten og Obbekær.

Et hovedtøj, som fortrinsvis kendes i Ribe amt, er »storrerne«. Storrer betyder noget, der stritter ud, og selv om udtrykket kendes fra Als og Aarhusene, saa er selve hovedtøjet hovedsageligt begrænset til den vestlige del af Ribe amt og lidt ned i Tønder amt med Ringkøbing fjord som nordgrænse. Storrer er vinger, der gaar langs hele huens kant og staar skraat op over issen (se fig. 1). Huen kunne være af bobinet, silke eller fløjl. Storrer brugtes kun af gifte koner, pigerne gik barhovedet. Hvide storrer var til glæde og kirkebrug, sorte til begravelse. Dog anlagde bruden mærkeligt nok sorte storrer dagen efter brylluppet. I daarligt vejr blev de fine storrer baaret til bestemmelsesstedet i en hattekasse. Saa nøjedes kvinderne med en lille hue med et tørklæde over, lagt stramt over panden og med to folder ved tindingerne. Saadan gik man ogsaa til daglig. Var vejret rigtig slemt, kunne man slaa skuldarsjalet, »æ øverslavklu«, op over hovedet.

Der maatte særligt uddannede koner til at gøre festhovedtøjerne i stand. I Varde syede Marie Nielsen (f. ca. 1830) hovedtøjer til egnens bønderkoner. Hun havde et par unge piger til at hjælpe sig. Selv havde hun lært kunsten af madan Gøldager i Varde.

Omkring 1870 gik hovedtøjerne af brug. Længst holdt de sig i Bork. Endnu saa sent som 1910 fandtes der her en kone, som kunne gøre størrer i stand.

Som oftest klippede kvinderne haaret af til brylluppet, naar de skulle til at gaa med hovedtøj; ellers fyldte det for meget under huen. Var haaret ikke altfor stort, kunne man flette det eller sno det i en knude i nakken. Forhaaret var skilt i midten og redt glat ned over ørene.

Ovenpaa hovedtøjet bar kvinderne en »hat«, naar de gik ud. Det var en kyse med »hale«, d. v. s. en flæse i nakken. De ældres kyser var af fløjl, de yngres af sort taft. Disse sidste kaldtes »feldthatte«, fordi de kom fra Christiansfeld. »Flagrehat« (helgolænder) brugtes til markarbejde, senere blev den erstattet af et musselinstørklæde over hovedtøjet.

Kjole. Den ældste mode, der gaar tilbage til 1700aarene og vistnok endnu længere, er ærmetrøje med skød (se fig. 2) og skørt af afvigende farve. Denne mode har holdt sig i dagligdragten til omkring midten af 1800aarene. Hele kjoler med kort, nedringet liv og snæver nederdel stammer fra empiretiden. Ogsaa bul, d. v. s. ærmeløst livstykke, med strikket nattrøje har været brugt, maaske dog ikke saa meget i denne egn af landet, som andre steder.

Om sommeren brugtes hjemmevævet »tosel«

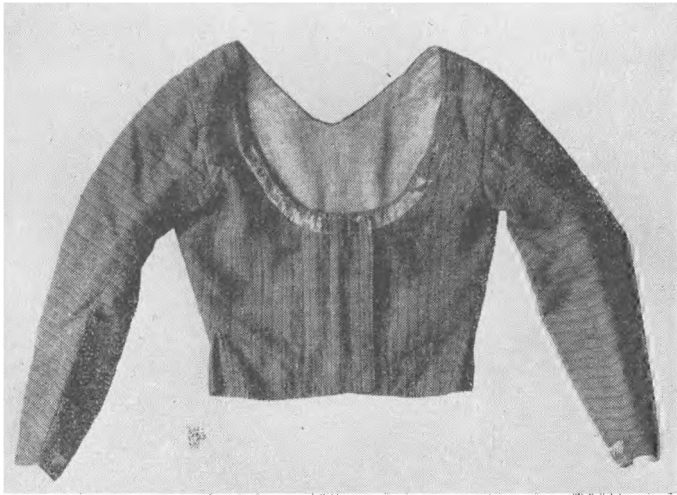

Fig. 2. Ærmeliv fra Darum, Gørding herred. Af rødt hvergarn med smalle, blågrønne striber. Kanteband af gul silke. Omkring 1800. Nationalmuseet.

eller hvergarn, d. v. s. uld og hørstof. Om vinteren vadmel, d. v. s. hel uld. Et særkende for Ribe amt (og Sønderjylland) er tosel med silkestriber, der omtales i 1815. Til alters og »henføllen« brugtes mørkeblaa umønstrede hvergarns kjoler, kaldet »slet tøj«. Til begravelse bar man sort »orleans«. Det sidste var ogsaa »til kønhed«, som det kaldtes. Til dette brug kunne dog ogsaa anvendes sirts, mens silke eller damaskes klæder var sjældne. Ved indledning efter barselfærd var alle mødre klædt i sort, og konfirmandinder havde sort slæbekjole og sort hovedpynt.

Til dagligbrug var et blaat skørt uden baand og en grøn ærmetrøje med skød det mest almindelige. Nogle hævder dog, at skørtet skulle være grønt og trøjen blaa. Forneden paa skørtet sad en snor, der

enten var snoet i haanden eller »knevlet«, d. v. s. snoet med slyngstokke, »knevler«. De sidste snøre gik for at være de stærkeste.

Ganske enkelte meddelere husker endnu bul af forskellige farver med strikkede ærmer og hertil grønne, blaa eller sorte læggede skørter, der dog undertiden ogsaa kunne være stærkt rynkede. I begyndelsen af 1800aarene var rødt vadmelsskørt og rød strikket trøje almindeligt.

Den hele kjole, der tilsyneladende har været den mest almindelige paaklædning, i hvert fald til fest, fulgte i sit snit saa nogenlunde købstadmoden, fra empirens snævre skørt, til krinolinernes struttende vidde. Der hørte meget til for at være virkelig velklædt, saaledes fortælles det om en gaardmandsdatter, der blev gift i 1854, at hun fik ikke mindre end 14 kjoler til sit udstyr.

I 1870erne lod man sin gamle kashmirskjole trykke op med et nyt mønster hos farveren. Det hed sig, at man skulle over grænsen, naar man ville have blaatryk, det var billigere i Flensborg, end i kongeriget. Hos farver Schmidt i Varde, hvis farveri var grundlagt i 1847, kunne man dog ogsaa faa trykt baade kjoler, forklæder, sjaler etc.

Forklæde. Til daglig brugtes mørke, uldne forklæder enten ensfarvede, eller blaa med linnede striber paa langs. Under vævningen slog man hvide hørgarnsstriber ind i den hvide uld. Naar stoffet derefter blev farvet blaat, tog hørren ikke saa stærkt imod farven som ulden, hvorved der fremkom lysere blaa striber i det mørkeblaa stof. Blaa hvergarnsforklæder med røde tern kaldtes »ulden-tavl«, og »firselsforklæder« var af firskaftet løj, f. eks. grøn- og rødlernede.

Til pænt brug anvendtes bomuldsforklæder, men

endnu finere var »købenstøj« og til stor stads, som bryllup, begravelse og »liegs«, d. v. s. dans, havde man sorte silkeforklæder.

De hvide, mønstervævede eller broderede mollsforklæder, der andetsteds i landet har været brugt til brude- og altergangsdragt, kendes ogsaa fra Ribe amt, men deres anvendelse er nu glemt. At de har været til fin stads er dog givet. Det fortælles om en møllerkone i Vedersø, at hun i 1814 pakkede sit mollsforklæde og sin silkekjole sammen, idet hun sagde: »Nu er det ikke tid til at gaa i silke mere.« Og hun bar dem aldrig siden.

Forklæderne lagdes i læg, senere blev de rynket. Linningen blev hægtet bagtil og til stads anbragtes et livbaand af silke, knyttet i sløjfe fortil over linningen. Forklædespænder kendtes derimod ikke.

I modsætning til andre steder i landet, hvor korsklædet altid hører til hovedtøjet, kaldes skuldertørklædet i Ribe amt undertiden for »korsklæde«. Det skyldes utvivlsomt, at ordet korsklæde oprindeligt blot betyder et klæde lagt over kors, d. v. s. i trekant, og baade hovedklædet og skulderklædet blev oprindeligt anbragt paa denne maade. Skulderklædet var til daglig sirts eller bomuld, f. eks. rød- og blaaternet. Om sommeren brugtes ofte tørklæder af trykt kattun. Til stads brugtes »mailændere«, d. v. s. silketørklæder fra Milano, eller andet købetøj. Sømændene bragte ofte silketørklæder med hjem til deres kvinder fra de lange rejser. Silketørklæderne var oftest mørke med »ramme«, d. v. s. stribebort, f. eks. de to sider grønne, de andre to blaa. Saa kunne man vende den side ud, man havde lyst til. Det er ikke lykkedes at konstatere, om den ene side har været brugt

til glæde, den anden til sorg, saaledes som vi kender det fra andre egne. Til stads anbragtes et hvidt tørklæde under det kulørte, saa man saa en lille kant af det hvide.

De unge piger, som endnu ikke bar hovedtøj, kunne ogsaa bruge det hvide tørklæde over hovedet. Herfra stammer muligvis fællesbetegnelsen »korsklæde«. Derimod husker man ikke mere om det hvide mollstørklæde med broderi i hjørnet blev brugt til alters eller brudedragt.

Skulderklædet blev lagt i trekant, den mindste spids underst. Til stads fæstedes tørklædet med et par fine sølvnaale i halsen, til daglig med en stor knappenaal. Den ældste mode er vistnok, at tørklædet blev stoppet indenfor halsudskæringen baade for og bag. Senere blev det kun stoppet ind fortil. Og da kjolens udringning forsvandt i 1850-60erne, anbragtes tørklædet helt udenpaa kjolen (se fig. 3). De yngste tørklæder var strikkede, uldne, trekantede, kaldet »klæ«. De blev krydset fortil og paa ryggen.

»Mundklu« blev lagt sammen, saa den dannede to lag. Den gik to gange om halsen og blev trukket op for munden, saa man aandede ned i tørklædet. Mundklu brugtes i koldt vejr, det ansaas nemlig for sundhedsfarligt direkte at indaande den kolde luft.

Fodtøj. Træsko var den almindelige daglige fodbeklædning, der dog ogsaa kunne bruges til at danse i. De hvidskurede træsko tørredes ved at man puttete en ildglød inden i dem. I Læborg og Malt sogne brugtes ikke skurede træsko. Da en pige fra Holmsland ville skure sine træsko om søndagen, sagde madmoderen: »Det skal Du ikke

Fig. 3. Mands- og kvindedragt fra Gredsted, Gørding herred ca. 1860 -70. Efter gammelt fotografi. Nationalmuseet.

gøre, det griner de bare af her«. »Krammer« eller »gjord« paa træskocne brugtes mest af børn og fattigfolk.

Sko med sølvspænder var til stads. De afløstes omkring 1877 af klodser, der kun brugtes af kvinder.

Strømperne var sorte, graa eller blaa, farvet i

indigo i lødgryden. Omkring 1870 kom de »ringet« eller »spraglet« hoser paa mode, nogle mener dog, at det kun var børn, der bar dem. I slutningen af 60erne blev hvide bomuldsstrømper til fest moderne.

Strømpebaandene blev vævet paa spjæld, kaldet »baandvæv«, eller de blev »virket«, d. v. s. flettet, i terner »tavt« af forskellige kulører. For enderne af baandene flettede man 2-3 traade sammen til frynser og syede for dem. Strømpebaandene blev viklet stramt om benet og enderne blev stoppet ind. Efter de virkede strømpebaand, der først kom frem i 1870erne, blev knæremme moderne, baade til mænd og kvinder. Kvindernes var dog gerne lidt kønnere end mændenes.

Undertøj. Et specielt sydjysk udtryk er »pi« eller »lann«, det samme, som i Østjylland og paa Øerne kaldtes en »klokk«. Det var en ulden underkjole, oftest syet ud i ect. Undertiden havde den ærmer, ældst er dog skulderstropper, der blev bundet fast til forstykket. Ordet »lann« brugtes i Lintrup og Vester Vedsted. De, som kom længere øst- og sydfra, sagde »pi«. I Læborg brugtes begge betegnelser i flæng, men i Jordrup hed det »klokk«.

Stoffet var stampet vadmel med forskelligt farvede lodrette striber. Man slog kulørt garn ind i slutningen af en væv til lann og pi. Den kunne ogsaa væves af trevlegarn slaaet paa hvid tvistbund. Senere blev de hjemmenvævede underskørter kaldt for »lann«, ligesaavel som strikkede underkjoler. Tilsidst var det kun børn, der gik med den hele, uldne lann eller pi. Voksne brugte da »underbol« i steden for. Det var et ærmeløst lærreds livstykke,

der dog ogsaa undertiden var af mørkt, langstribet fænsel, foret med hvidt lærred. Underbollen blev hægtet fortil, den naaede ned over hofterne og var syet i figur som et korset.

Man brugte baade hvide og kulørte underskørter. Til daglig var de dog som oftest kulørte. De var tværstribede »rammeret« fra knæet og nedefter i stærke, brogede farver. Det øverste stykke var ensfarvet, som oftest mørkegraa. De vævede striber kunne undertiden erstattes af et par rækker baand. Stoffet var vadmél. — Almindeligvis havde kvinderne tre underskørter paa, det fineste øverst. Det kom til syne, naar de i daarligt vejr slog kjolens nederdel op over hovedet og fæstede den med en naal fortil. Ovenpaa det øverste underskørt bandtes en løslomme i højre side. Man naaede ned til denne lomme gennem en slids i kjolens nederdel.

I modsætning til f. eks. Hedeboegnen kendes broderede særke ikke i Jylland. H. F. Feilberg fortæller, at tjenestepigerne i Jyllands vesteregne syede og strikkede overmaade slet paa grund af den fattige egn, der krævede haardt kvindeligt arbejde. Og han siger, at jydské kvinder aldrig tog et haandarbejde med, naar de gik ud.

Særken var syet af fire vævebredder, ud i cet og med kiler i siderne, med lange eller halvlange ærmer og rund halsudskæring. Helt ned mod vore dage har uldne særke været i brug, paa slutningen dog mest af ældre folk. Endnu i 1850erne laa folk nøgne i sengen, ligesom i middelalderen. At klæde sig af kaldtes »at træde sig ud«.

Naar man tog kjolen paa, viklede man først et strømpebaand om særkeærmet, for at kunne trække det snævre kjoleærme over det. Derpaa

trak man strømpebaandet ud og fortsatte paa samme maade med det andet ærme.

Benklæder til kvinder kom først sent i brug. Vi ved f. eks. fra Nr. Nebel, at Grete Hansen var den første kvinde, som bar benklæder — i 1865.

Overtøj. »Øverslavklæ« eller »øverklu« var det almindelige overtøj. Det var firkantede, uldne sjal-ler ca. 1,50×1,50 m., lagt i trekant, en lille og en stor. Til stads skulle den lille trekant ligge øverst, til hverdag var det omvendt. I daarligt vejr kunne man slaa øverklu'en op over hovedet.

Sjalerne var oftest af kipret, hjemnevævet vad-mel, men de »hjemskrevne«, d. v. s. importerede, var dyrere og finere end dem, man selv fremstil-lede. De kunne være smaaaternede, ensfarvede eller med stribebort, men frynse i kanten skulle de alle have. Man lod en trendraad staa et stykke uden-for den egentlige trend paa hver side af stoffet i væven. Naar man slog islætten om disse yderste trendraade, kunne man let klippe traadene op bagefter, saa der fremkom en frynse. Undertiden var dog frynsen knyttet ind efter vævningen. Kvin-derne kom sammen for at »frynse øverslavklæ«, det skulle gøres særlig omhyggeligt.

Undertiden havde sjalerne en trykt bort, og de yngre af dem kunne være broderede. Til daglig brugtes et »klæ«, der blev krydset over ryggen. I slutningen af aarhundredet var det oftest hæklet.

I 1819 omtales »cheniller« til alle velhavende koner. Senere kom »pels«, der var en hel vadmel-skaabe, stram i livet. »Kørekaaben« var stor og vid med stort slag og uden ærmer. Paraply brugtes me-get i slutningen af aarhundredet, den kaldtes »hyll te æ vogn«.

Fig. 4. Sørgeskørt fra Varde-egnen, „jupe“, af fransk jupe (= skørt). Svarende til Amager, jøb*. Skørtet blev båret over hovedet ved begravelser. Nationalmuseet.

Brudedragt. Brudens hovedpynt hed »æ smyk«. Det bestod af en tyk krans af kulørte tøjblomster med en rød sløjfe bagtil. Senere blev denne sløjfe hvid, men hvis brudgommen var enkemand, skulle sløjfen være blaa. I 1860erne erstattedes blomsterkransen og sløjfen af myrtekrans og slør, der først kun naaede til livet og var af fint, hvidt, hjemmenvævet lærred. Man lejede æ smyk hos mødehandlerinden. Naar bruden havde danset første dans med brudeførereren, tog konerne æ smyk af hende

(sløret blev revet i stykker) og gav hende »guldlue« (sort fløjels konehue med guldgalon) paa. Da guldluen var gaaet af mode, fik bruden kappe paa ved denne lejlighed.

Brudekjolen var af sort fint uldstof. Hertil hørte mørkeblaat forklæde, hvidt silkehalsklæde fæstet med en sølvbroche, sort brystsmæk kantelet med kulørte baand og livbaand af samme slags fæstet fortil med et sølvspænde. Paa vej til kirke havde bruden et tyndt, hvidt, broderet tørklæde over æsmyk og derover paraply, uanset vejret. Men ellers intet overtøj, selv ikke om vinteren.

Der hørte tre forskellige kjoler til et tredages bryllup. Efter middagen skiftede man kjole inden dansen begyndte, for »der er en grov klæjsled ved det daansen«. Anden bryllupsdag dansede brud og brudgom sammen, han med hat paa hovedet, for at demonstrere, at han var herre i huset.

Begravelse. 1819 fortælles det, at kvinderne ved ligfærd havde sorte klæder og slør for øjnene. Endnu findes der et enkelt spor af den middelalderlige skik at bære et sort skørt over hovedet ved begravelser. Nationalmuseet ejer et sort skørt fra Vardeegnen, der har været brugt paa denne maade (fig. 4). Det kaldtes »jupe« af det franske ord jupe = skørt, svarende til Amagerens »jøb«, der brugtes paa samme maade. Mændene skulle have »sid kjole« og høj hat med flor, hvis de var i familie med den afdøde. Unge forlovede piger blev begravet med brudesmykke og buket i haanden, konerne med guldlue og nattøje med meget vide armer med haandlinninger. Endnu saa sent som i 1872 blev en kone begravet med sit hvide festhovedtøj paa.

Det var skik, at man begyndte at sy sit ligtøj, saa

snart man var konfirmeret. Andre steder fortælles det, at det lintøj, brudefolkene havde paa paa deres bryllupsdag, skulle følge dem i graven. Endelig siges det, at ligtøjet var længere og finere end det almindelige.

MANDSDRAGT.

Frakke, trøje. Mændene bar til stads »sid frakke« eller »skødefrakke« af blaat eller sort overskaaret vadmél, med nedfaldskrave, overskaaret i livet og med to rækker sølvknapper. Fattigfolk havde en lignende frakke af hvidt vadmél, og særligt velhavende gik i klæde. Undertiden benyttedes det gamle ord »kjol« om denne skødefrakke.

Til daglig gik mændene i en kort trøje, ofte af ugarvet læder, undertiden med uld indvendig. Den naaede til livet og havde een række »skelknapper«, d. v. s. perlemorskknapper. Trøjen havde nedfaldskrave og kunne, foruden af læder, ogsaa være af hvidt vadmél. Til stads brugtes undertiden kort blaa vadmélstrøje med to rækker sølvknapper.

I begyndelsen af aarhundredet brugtes langstribede *veste* af broget hvergarn, de naaede ned over hofterne. Senere kom korte, tværstribede veste, hjemmevævede eller af købetøj, med sølvknapper i to rækker, knappet helt op. Vesten kunne ogsaa være af blaat vadmél eller klæde, ligesom frakken.

Knæbenklæderne var af hvidt eller blaat vadmél, manchesterfløjl, eller af skind (fig. 5). De havde knæspænder af sølv og tre knapper ved knæene. De ældste benklæder havde smal klap, de yngre bred klap. Der var een eller to urlommer, saa sølvurkæderne kunne hænges ned over benklæderne. Selv tjenestefolk ansaa eet eller to ure

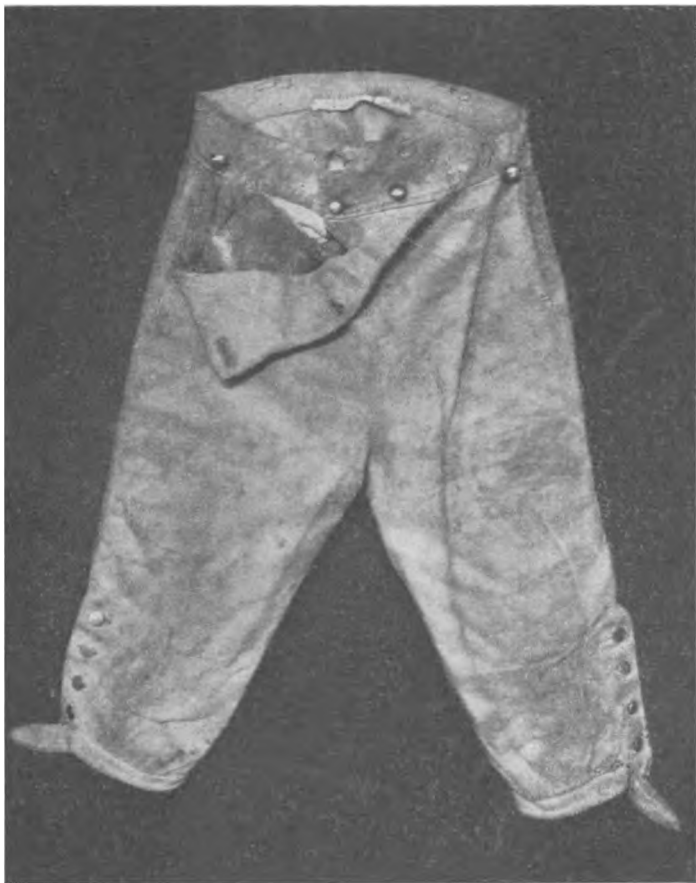

Fig. 5. Knæbenklæder af skind. Obbekær, Ribe herred.

for en nødvendighed, ligesaavel som en sølvbeslagen tobakspibe. Selerne var af lærred eller læder og selebaandene kunne købes i byerne.

Da de lange benklæder kom paa mode, var disse oftest af blaat vadmel.

»Stormbukser« var af hvidt hampelærred, halv-lange og vide, saa de kunne trækkes udenpaa de

andre benklæder. De brugtes endogsaa udenpaa lange bukser. Enhver bonde benyttede stormbukser paa markarbejdet, ogsaa tækkemænd og slagtere bar stormbukser.

Hovedtøj. Den daglige hovedbeklædning var en strikket lue med dusk. Som oftest var den rød, men den kunne ogsaa være graa, blaa eller andre kulører. Der brugtes ogsaa maskinstrikkede huer af hvidt bomuld med røde, vævede mønsterstriber og flosset foer og kânt. Dusken skulle altid hænge ned fortil. Om Vinteren bar mændene en lodden lue med pelsfoer, som oftest ræveskind. Den havde to »opslav«, der, naar det var koldt, blev slaaet ud over ansigtet og ned over nakke og ører. Ellers blev de bundet sammen med baand ovenpaa issen. Til stads høj filthat af harehaar med et hattespænde af sølv, 4–5 cm højt og uden ornamenter. Til sorg blev et sort flor syet stramt omkring hatten nær ved pullen. Disse hovedtøjer afløstes efterhaanden af kasketter. En mand, der var født 1858, fortalte, at hans bedstefar gik med rød lue til daglig og høj hat til kirke. Men hans far brugte kun den røde lue om natten.

Ogsaa det middelalderlige »hætslag« har været i brug i Ribe amt langt op i 1800aarene. Det var beregnet til udendørs brug, og ofte anbragtes en høj hat ovenpaa hætslaget (fig. 6).

Halsklud, »mundklud«, var til stads af sort silke, til daglig af broget stof, vel nok oftest bomuld eller lærred. Det var et firkantet stofstykke, der blev lagt smalt sammen, krydset i nakken og bundet i dobbelt knude fortil. Enderne blev stoppet ned under vesten. Man kunne dog ogsaa nøjes med at lægge halskluden een gang om halsen. Omkring

Fig. 6. Hætslag af blåt vadmél. Fra Brørup sogn, Malt herred.

1875 begyndte mændene at bruge hvidt kravebryst. Naar man havde kravebryst paa, skulle den øverste og nederste knap i vesten være knappet, mens de øvrige skulle staa aabne.

»Mundkluden« var et sort uldent tørklæde, der blev lagt smalt sammen og krydset i nakken. En enkelt fold laa op over hagen, de dobbelte folder ned omkring halsen. Senere blev mundkluden strikket — med kantbort, »rammer«. Den var saa

lang, at den naaede 2—3 gange om halsen og med enderne hængende omtrent til bæltstedet. Sygelige folk bandt et tørklæde tværs over ansigtet og knyttede det i nakken. Skrækken for at indaande frisk luft var almindelig.

Som *undertøj* brugtes først en skjorte, der til daglig var af vadmél, blaa eller hvid. Den blaa farve var dog den mest almindelige, vel sagtens fordi den ikke behøvede at vaskes saa ofte. Til stads brugtes en skjorte af lærred, det var dog langtfra alle, der ejede en linned skjorte. Broderi paa undertøjet kendtes ikke, højst en lille muse-takke i kanten af stadsskjorten.

Ovenpaa skjorten kunne man bære forskellige klædningsstykker. Ældst er vistnok »bollen« eller »brystdugen«, der var af vadmél med ærmer af samme stof, undertiden kunne den ogsaa være ærmeløs. Den var mest toradet og naaede godt ned over hofterne. En enkelt meddeler fortæller, at hans far, der var født 1828, bar en »undertrøje« af skind, foret med vadmél og med lange ærmer. Den brugtes kun om vinteren. — »Forremok« (eller »forremong«), »busseronne«, »overskjorte« eller »undertrøje« var syet som en skjorte, men lidt kortere. Den var af bomuld, blaa og hvidstribet, eller ternet. Den kunne ogsaa være af uld, og var da altid sort-rød eller blaa-ternet. »Busseronnen« brugtes baade af voksne og børn. Til stads var den altid af bomuld, og man dansede i busseronneærmer.

Underbenklæderne var af hvidt vadmél eller vævet af trevlegarn. De havde form som almindelige lange overbenklæder.

Fodtøj. Endnu et stykke ind i 1800aarene brugtes sko med sølvspænder. De afløstes dog efter-

haanden af støvler til stads. Til kirke gik man i »skaftestøvler«, og til dans i »halvskaftestøvler«. Det almindeligste fodtøj var dog naturligvis træskoene, der enten var hvidskurede med jern- eller messinggjord, eller sortsværtede.

Ligesom skoene, saaledes holdt ogsaa de hvide, uldne strømper sig, selv efter at de lange benklæder var kommet i brug. De blev strikket i »svikler«, d. v. s. pil med mønster i vrangstrikning. De hvide strømper afløstes af blaa hoser, eller »spættede«, »spraglet«, af tvundet eller afbundet garn. Paa de blaa strømper, der kaldtes »engelblaa«, var sviklen strikket i form af 8-taller. Meget almindeligt var strømper med hvid taa og hæl og hvidt topstykke, saa kun det midterste, der saas mest, var af det dyre, farvede garn. De ældgamle »stumphoser«, d. v. s. fodløse strømper har været brugt endnu i mands minde. De havde »fesling« rem under foden af læder eller vadmel. »Æ pløs« kaldtes det stykke af strømpen, der gik ud over vristen i en spids, fastgjort til anden taa med en hæklet strop.

Strømpebaandene var først spjældvævede, senere virkede. De var som oftest blaa og hvide eller røde og hvide med flettet frynse ved enderne. Pigerne lavede strømpebaand til deres udkaarne. De blev viklet stramt om benet over knæet, og enderne blev stoppet ind. Kun til fest blev de bundet i sløjfe. Efter strømpebaandene kom knæremme i brug.

— — —

Der er ikke meget tilbage af folkedragterne i Ribe amt. Trods ihærdige eftersøgninger er det kun lykkedes at finde enkelte stykker frem, selv

afbildninger og beskrivelser er sparsomme. Nationalmuseet vil derfor være taknemmelig for oplysninger om dette emne, dels hvad gamle folk kan huske om dragternes udseende, anvendelse og benævnelser, dels hvor der findes dele af dragter eller afbildninger, da man meget gerne vil have lejlighed til at fotografere disse. Eventuelle meddelelser bedes sendt til: Nationalmuseets 3. afd., Frederiksholms Kanal 12, København K.

SMAASTYKKER

En naturfredning i Guldager

Paa den mægtige hedestrækning, der endnu i 1870—80 strakte sig helt fra Hobugten ved Sjælborg og langt ind i Bryndum sogn, laa der et meget stort antal gravhøje, der sikkert har gjort sig stærkt gældende i det øde, ret flade terræn. En del af disse er forsvundne ved det sidste halve aarhundredes opbrydning af lyngheden, og ved den fortsatte dyrknings stedse stigende intensivering.

Endvidere er et antal for saa vidt forsvundne, at de nu skjules af granplantagerne. Dette sidste gælder saaledes en gruppe paa ca. 35 høje, der tildels dækkes af den i 1907 plantede Hoffmanns plantage i Træden, østligst i Hostrup sogn.

Derfor er det dobbelt fortjenstfuldt, at der ved et raskt initiativ er blevet sikret et mindre antal gravhøje, liggende paa et uberørt stykke hede, der støder ud til den nye Tarphagevej i Tobøl, Guldager sogn.

Det var lærer Karl Bruun, Esbjerg, der gjorde Esbjerg byraad opmærksom paa stedets smukke beliggenhed og dets historiske værdi. Byraadet tog sagen op, og med vaagen sans for at sikre storbyen

tilgængelige »grønne omraader« indkøbtes arealet, og begæredes fredet efter Naturfredningslovens bestemmelser.

Af sagens officielle dokumenter fremgaar det, at den fredede parcel har matrikels nr. 1 g, Tobøl by, Guldager sogn. Af hartkorn $0\frac{1}{4}$ album, og arealindholdet efter kortet 23.894 m², heraf er 1.050 m² vej. Arealet ejedes af gaardejer Carl Christensen, Tobøl.

Paa det endelige skøde findes indført følgende erklæring, der tydeligt præciserer køkets rent idealistiske formaal: »Parcellen erhverves ud fra ønsket om saa vidt muligt at bevare de historiske steder omkring Esbjerg og sikre adgang til disse, idet der paa parcellen findes et betydeligt antal gravhøje, stammende fra stenalderens enkeltgravskultur«. Fredningsdeklarationen begæredes tinglyst paa Esbjerg byråds vegne af borgmester L. Høyer Nielsen 25. januar 1945, og den godkendtes af Naturfredningsnævnet for Ribe amt 27. januar samme aar.

Saavidt sagens tørre data, men derudover vil det sikkert være af interesse nærmere at omtale, hvad der vides om stedet, og hvad der er at se derude. Straks efter at have passeret Tarpbagevejens 10 km sten sydfra ligger arealet, der danner en skæv trekant, tæt vest for vejen. Ved anlæget af Tarpbagevejen, der paa strækningen forbi det fredede areal væsentlig har bestaaet af en forbedring og udvidelse af den ældgamle vej over heden mellem Guldager og Hostrup, blev halvdelen af een af højene bortgravet. Nationalmuseet, der kontrollerede sløjfningen, har ikke i sit arkiv oplysninger om fund hverken i denne eller de øvrige høje.

Tilbage er 11 karakteristiske enkeltgravshøje i en tætsluttet gruppe, et par af dem liggende fod ved fod. 8 høje har de kendte fredningssten, og var saaledes fredlyste inden fredningsloven af 1936 traadte i kraft. 2 er ganske lave, næppe $\frac{1}{2}$ meter i højden, de øvrige er 2—2 $\frac{1}{2}$ meter. Udover huller, der i gammel tid er gravet i nogle højtoppe, er de velbevarede; dog er der opad en stor høj opkastet en jordvold, der har været benyttet som maal paa en skydebane. Vest og nordvest for det fredede areal ligger 3 store høje, og paa den anden side af vejen endnu en høj, hørende til samme gruppe. Endelig er der et par hundrede meter mod øst en samling paa 7 større og mindre høje.

Tværs over parcellens sydlige del strækker der sig 2 lange volde, der løber parallelt med ca. 30 meters afstand, og en tredie ses tæt op til arealets sydspids. Deres profiler tegner sig tydeligt i grøftekanterne paa begge sider af vejen, og de kan med sikkerhed spores i de omliggende marker. Paa et lille uberørt hedestykke et par hundrede meter mod vest træder de atter tydeligt frem.

Voldenes højde er 25—30 centimeter og bredden er 7—8 $\frac{1}{2}$ meter. Det kunde med begrundelse formodes, at vi her stod overfor resterne af et digevoldningssystem fra ældre jernalder, selv om det skabte usikkerhed, at tværgaaende volde fuldstændig mangler.

Professor Gudmund Hatt, der ved et ophold paa enen i maj 1949 har vist mig den venlighed at undersøge forekomsterne, kom imidlertid til et ganske andet resultat. Voldene bestaar udelukkende af fint flyvesand under lyngskjolden og kan saaledes ikke være oldtidsagerskel; disse indeholder

sædvanligvis mere eller mindre omdannet muldjord samt sten, der er bortryddede fra agrene.

Det er fygesandsvolde, opstaaede ved at det løse sand fra opkørte vejspor er føget op, og efterhaanden har dannet voldene. Professoren kender fænomenet fra undersøgelser andre steder i Jylland, saa denne forklaring er utvivlsomt rigtig.

Vejsporene er forlængst gaaet af brug, og er helt tilgroede; men de kan dog uden vanskelighed ses i lyngen, tæt flankerende voldene paa begge sider.

Spørgsmaalet om, hvor disse veje har gaaet hen, melder sig naturligvis, og det er da heller ikke vanskeligt at finde frem til en nogenlunde acceptabel teori. Voldenes, og dermed vejstrøgets længderetning mod sydvest rammer temmelig nøjagtigt Hjerting, og mod nordøst lige saa sikkert Alslev vandmølle. Selvfølgelig er det en dristig tanke straks deraf at slutte, at vi her staar overfor resterne af en møllevej mellem Hjerting og Alslev vandmølle, eller for at gaa endnu videre, en glemt vej mellem Varde og dens fordums stabelstad Hjerting, men terrænet frembyder ingen vanskeligheder, der skulle kunne hindre at der i et tidsafsnit af egnens historie har gaaet et færdselsstrøg omtrent i fugleflugtslinie mellem de to punkter.

Ogsaa et yngre sæt vejspor kan iagttages derude, snoende sig mellem gravhøjene, dybt nedskaarne i lyngen. Det er næppe mange menneskealdre siden, de er gaaet af brug; i hvert fald findes de afmærket paa nyere kort. De ligger nu som en kontrast til Tarphagevejens blanke asfalt, og forhøjer den følelse af kontakt med fortiden, der møder den, der med aabne sanser færdes i den stride lyng derude.

Esbjerg kommune har saaledes ved den gennemførte fredning haft det held paa en lille plet af Vestjyllands jord at sikre for eftertiden nogle af de 4000 aar gamle grave, der er de omtrent eneste spor af det folk, der da drog ind i Jylland, og hvis efterkommere vi formentlig er, og de dybe vejspor, der ogsaa markerer en tid, der nu er forbi. »Historisk samfund for Ribe amt« hilser med glæde fredningen og takker Esbjerg kommune og de mænd, paa hvis initiativ den kom i stand.

Niels Thomsen.

Stenderup Fællesmark

Når man i vore dage kører eller cykler fra Gørding til Stenderup, ser man kun dyrkede marker og veldrevne landbrug. Kun et par små lyngtoter ved den næsten forsvundne Fonager mose minder en om fortiden; men for 100 år siden var der temmelig store hedestrækninger mellem de to byer. Fonager mose var da meget større, og når man havde passeret Stårup, bredte Stenderup fællesmark sig som en øde hedestrækning, der kun kunne afgive næring til nøjsomme fåreflokke. Heden dannede skel mellem to herreder, Gørding herred og Malt herred; så de to forannævnte landsbyer havde tilknytning til hver sin side og havde næppe meget med hinanden at gøre.

I fællesskabets tid, da bønderne i Stenderup var fæstebønder under Sønderskov, har fællesmarken vel svaret til sit navn. Den lå da hen til fælles afbenyttelse for hele Stenderup by. Her kunne en-

Esbjerg kommune har saaledes ved den gennemførte fredning haft det held paa en lille plet af Vestjyllands jord at sikre for eftertiden nogle af de 4000 aar gamle grave, der er de omtrent eneste spor af det folk, der da drog ind i Jylland, og hvis efterkommere vi formentlig er, og de dybe vejspor, der ogsaa markerer en tid, der nu er forbi. »Historisk samfund for Ribe amt« hilser med glæde fredningen og takker Esbjerg kommune og de mænd, paa hvis initiativ den kom i stand.

Niels Thomsen.

Stenderup Fællesmark

Når man i vore dage kører eller cykler fra Gørding til Stenderup, ser man kun dyrkede marker og veldrevne landbrug. Kun et par små lyngtoter ved den næsten forsvundne Fonager mose minder en om fortiden; men for 100 år siden var der temmelig store hedestrækninger mellem de to byer. Fonager mose var da meget større, og når man havde passeret Stårup, bredte Stenderup fællesmark sig som en øde hedestrækning, der kun kunne afgive næring til nøjsomme fåreflokke. Heden dannede skel mellem to herreder, Gørding herred og Malt herred; så de to forannævnte landsbyer havde tilknytning til hver sin side og havde næppe meget med hinanden at gøre.

I fællesskabets tid, da bønderne i Stenderup var fæstebønder under Sønderskov, har fællesmarken vel svaret til sit navn. Den lå da hen til fælles afbenyttelse for hele Stenderup by. Her kunne en-

hver hente lyng og lyngtørv til brændsel, og her drev de store fåreflokke om under opsigt af byens hyrde eller hyrdedreng. Men så rantes Stenderup by af en katastrofe. En vældig ildebrand lagde den øde, og den blev aldrig opbygget mere i sin oprindelige skikkelse. Jorderne blev udskiftede, og kun en del af gårdene blev liggende i byen. Endnu går der sagn om den store brand, og man fortæller med en vis lune, at herremanden fra Sønderkov red tre gange rundt om byen for at standse ilden. Så fik han også bugt med den — alle gardene var nemlig nedbrændt!

Også heden på fællesmarken blev udskiftet. Hver ejendom fik en lang smal strimmel hede, som fortsat blev benyttet til skæring af hedetørv; men i 1852 drejedes skæbnens hjul igen for fællesmarkens vedkommende. En håndværker fra Stenderup købte en af parcellerne, som tilhørte hans svigerfader. Jordlodden var ikke bredere, end at der netop kunne ligge et hus på den; men desto mere var der i længden.

Den pågældende håndværker hed Søren Pedersen (Grejsen) og var født i Jernved sogn 1820. Han var uddannet som snedker og nedsatte sig som sådan i Stenderup, hvor han blev gift med en landmandsdatter, Mette Marie Jørgensdatter. Det manglede ikke på spottende bemærkninger, da det unge par efter i flere år at have boet i hustruens hjem, satte bo på den vildende hede. Bymændene mente, det var det rene vanvid; men Søren Pedersen gjorde snart deres udtalelser til skamme.

Det var ikke Søren Pedersens agt at forlade håndværket, og det skulle vise sig, at det var ingen dårlig idé at drive landbrug og håndværk i for-

ening. Jorden var slet ikke så ringe, som de gode Stenderup-mænd vilde gøre den til. Der var mergel i undergrunden, og Søren Pedersen var ikke bange for at gå i gang med arbejdet. Den ene parcel blev snart for lille, og efterhånden købte han 15 andre. Den dag i dag består ejendommens tiliggende af 16 matrikelnumre. Sten var der nok af i den nybrudte hedejord, og de kunde undertiden være slemme nok at faa flyttet. Engang stødte Søren Pedersen på et vældigt eksemplar, da han gik og pløjede. Stenen var for stor at flytte; men den blev sprængt i mange stykker, og af de bedste stykker formede han nogle smukke, søjleformede indfatningssten, som han satte i række foran stuehuset. Mellem stenene blev der ophængt jernkæder. Sådanne sten og jernkæder ser man foran flere vestjydske gårde og især foran egnens gamle kroer. Det er vistnok en ægte vestjydsk form for udsmykning, og det må siges, at den virker godt i arkitektonisk henseende. Stenene foran Søren Pedersens (nu Anton Grejsens) ejendom er siden kommet ud af lave ved træernes opvækst. Søren Pedersen havde nemlig betinget sig, at de aske, han plantede foran huset, aldrig måtte fældes.

Man skulle egentlig synes, at det var arbejde nok for en mand at skabe en god lille gård af den bare hede; men som det allerede er nævnt, sagde Søren Pedersen ikke farvel til håndværket, da han flyttede ud på heden. At han byggede sin egen gård, er en selvfølge; men i årenes løb opførte han en mængde andre bygninger på egnen. Af større arbejder, han har forestået, kan nævnes Stenderup skole og Bækbølling præstegård. På Stenderup fællesmark byggede han ikke mindre end 16 ejen-

domme. De var ikke alle lige store. I et hus, der nu er nedbrudt, boede en mand, der hed Lærke. Det hus bestod kun af et lille køkken og et sovekammer, hvor der kun var plads til to senge, der var muret op fra væg til væg. Jo, så var der da også en forstue; men den måtte tjene som opholdsstue for koen. Hos Lærkes havde de et kalveskind, som de brugte i stedet for dejgtrug. I det æltede man kagedejg, og tit havde man pandekagedejg liggende parat i skindet, så man kunne traktere de, der kom på besøg, med pandekager. Om et andet hus fortælles det, at det blev bygget på een dag — nemlig en søndag.

De sten, Søren Pedersen anvendte til sine bygninger, brændte han selv. På marken syd for ejendommen havde han ladet indrette en teglovn af den slags, man i forrige århundrede anlagde på åben mark (jvf. Salomon Frifelt og T. Tobiassen Kragelund: »Teglstensbrækker i en Plovfure«). Leret blev mest taget fra hans egen mark; men der måtte dog blandes federe ler i, som blev hentet andetsteds. Stenene blev strøget i en form med plads til to sten. Til arbejdet brugtes mest kvinder. Teglovnene har sikkert været samlingsplads for egnens beboere, når der skulle våges over ilden, og mange historier er fortalt her; det er måske ikke helt tilfældigt, at en af sønnesønnerne er en god fortæller, der sidder inde med en bunke anekdoter.

Søren Pedersen købte sit tømmer i rå tilstand, og i perioder, hvor der ikke var så meget at bestille, blev de tykke stammer så savet ud i brædder og bjælker i en savgrav eller et lad. Værst var dette arbejde for læredrengen, der måtte stå nede i savgraven og trække, medens savsmuldet dryssede

ned over hans hoved. Når brædderne var savet ud, skulle de høvles. Til den grovere afhøvling brugtes en stor høvl, der kunne trækkes af to mand. En sådan høvl kaldtes for en ko. I stedet for horn var den forsynet med en tværpind, der gik gennem den forreste ende af »stokken« og ragede ud til begge sider. I denne pind trak den forreste svend, medens den bageste skød på »hælen«. Søren Pedersen havde i regelen flere svende i arbejde.

Da børnene voksede til, skulle der også gøres udvej for dem. Til den ene søn købte han jord og byggede en lille gård tæt norden for sin egen gård, som han afhændede til en anden søn, Jørgen Grejzen, dog ikke for selv at opgive landbruget; thi han købte nu jord til oprettelse af en tredie ejendom, og efter opførelsen af de nødvendige bygninger flyttede han over på den. Endvidere byggede han for tre svogre.

Et af de første huse, der blev bygget på fællesmarken, var smedjen. I 1848 deltog en ung slesviger, Chr. Kaul, i krigen på oprørernes side. Han kom dog snart på andre tanker; thi i 1864 kæmpede han lige så ivrigt på dansk side, og efter krigen nedsatte han sig som smed på fællesmarken. Smedjen blev indrettet i en lille hytte, hvor der ikke var plads til andet. I ca. 3 år boede smedefamilien i en primitiv lejlighed i den nordre ende af Søren Pedersens staldlænge, til der blev råd til at opføre et stuehus. Kauls slægt har siden resideret i smedien, der nu er moderniseret.

Det var særprægede mennesker, der satte bo på fællesmarken. En af de mest kendte var »æ kousmed« eller »Eskild kousmed«. Det navn havde han fået, fordi han gav sig af med at kurere dyr, især

køer. »A ska nok kurier dig, belte muer«, sagde han gerne til den syge ko, når han gik i lag med den; men under kuren bandede han fælt. Det var han for resten ikke ene om.

Den sidste original fra fællesmarken døde for en del år siden. Det var en gammel pige, som man kaldte Owel. Hun gik altid meget aparte klædt i spraglet tøj og med en stor kyse på hovedet. Engang havde hun arbejdet på Gørdinglund, og da hun søndag morgen skulle hjem, gik hun ind i kirken og satte sig til at synge. Lidt efter kom rengøringskonen for at gøre rent, og hun blev så rædselsslagen, at hun hentede præsten. Denne var åbenbart ikke så modig, som de gamle præster ellers havde ord for at være; thi han sendte bud efter sognefogeden, der med et »i lovens navn« trådte ind i kirken. Han blev lidt flad, da Owel i det samme vendte sig om; men historien blev værst for rengøringskonen. Hun blev afskediget, fordi hun gjorde rent i kirken på en helligdag.

Owel ernærede sig ved vævning. Når hun havde vævet en del tøj, drog hun på farten for at få det solgt. Engang kom hun til jernbanestationen i Gredstedbro og spurgte efter mejeribestyreren. Stationsforstanderen troede, hun var sindssyg og ringede til sognefogeden i Føvling sogn; men her fik han at vide, at Owel nok skulle klare for sig selv. Hun var klog nok; men hun ville gerne drille folk, og hendes udscende kunne nok give anledning til mistanke.

På fællesmarken boede der også en mand, der gik under navnet »store Simon«. Engang spurgte præsten i Føvling ham, hvorfor der var så mange store folk der vesterude i sognet. Simons svar kom

omgående: »Jow, det ska a sej Dem, hr. pastor! Når man sår korn, flyver de største kerner altid længst væk, å derfor er æ stue Borremand i Stenderup, å stue Nis er o Gørding Bjerre; men stue Simon fløw hiel ud o æ fællesmark«.

Der er forandret meget på fællesmarken, siden de første pionerer flyttede derud. Enkelte af de huse, Søren Pedersen byggede, er helt forsvundne. Andre har fået nyere tilbygninger, og heden er helt borte. Ved Søren Pedersens første ejendom er i hvert fald stalden ombygget for en 45 år siden; men ejendommen er endnu i slægtens eje. Da sønnen, Jørgen Grejsen, døde for ca. 25 år siden, overgik den til sønnesønnen Anton Grejsen, og flere af slægten har ejendomme i nærheden. Søren Pedersen nåede at se gode resultater af sit livsværk, og i vore dage er der ingen, der kimser ad befolkningen derude på fællesmarken.

M. A. Ebbesen.

En gammel sørøverhistorie

I august 1531 strandede en af den landflygtige konge Christian II's kapere Jens Teckeler ved den sydlige kyst af Norge. De fleste af mandskabet, som frelste sig i land, blev henrettet efter befaling af lensmanden på Akershus Mogens Gyldenstjerne. Jens Teckeler og hans skipper *Peder Andersen fra Ribe* undkom dog til Karlsborg.¹⁾

Således beretter C. F. Allen i en fodnote side 296

¹⁾ Lidt nord for Götaelvens munding i Bohuslen, som dengang var dansk.

omgående: »Jow, det ska a sej Dem, hr. pastor! Når man sår korn, flyver de største kerner altid længst væk, å derfor er æ stue Borremand i Stenderup, å stue Nis er o Gørding Bjerre; men stue Simon fløw hiel ud o æ fællesmark«.

Der er forandret meget på fællesmarken, siden de første pionerer flyttede derud. Enkelte af de huse, Søren Pedersen byggede, er helt forsvundne. Andre har fået nyere tilbygninger, og heden er helt borte. Ved Søren Pedersens første ejendom er i hvert fald stalden ombygget for en 45 år siden; men ejendommen er endnu i slægtens eje. Da sønnen, Jørgen Grejsen, døde for ca. 25 år siden, overgik den til sønnesønnen Anton Grejsen, og flere af slægten har ejendomme i nærheden. Søren Pedersen nåede at se gode resultater af sit livsværk, og i vore dage er der ingen, der kimser ad befolkningen derude på fællesmarken.

M. A. Ebbesen.

En gammel sørøverhistorie

I august 1531 strandede en af den landflygtige konge Christian II's kapere Jens Teckeler ved den sydlige kyst af Norge. De fleste af mandskabet, som frelste sig i land, blev henrettet efter befaling af lensmanden på Akershus Mogens Gyldenstjerne. Jens Teckeler og hans skipper *Peder Andersen fra Ribe* undkom dog til Karlsborg.¹⁾

Således beretter C. F. Allen i en fodnote side 296

1) Lidt nord for Götaelvens munding i Bohuslen, som dengang var dansk.

i det af ham udgivne bind »Breve og Aktstykker til Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie«. Allen og efter ham Kinch (»Ribe Bys Historie og Beskrivelse« I side 466) antager, at både Jens Teckeler og Peder Andersen er blevet henrettet, da Mogens Gyldenstjerne sendte begæring om, at det måtte ske. Men Peder Andersen fik dog en bedre skæbne. Herom oplyser et medtaget kongebrev af 27. januar 1532 i Ribe rådstuearkiv (pk. Kongebreve og reskripter 1524—1710), som er undgået Allens og Kinchs opmærksomhed.

Frederik I meddeler her borgmestre og råd i Rjbe, at Peder Andersen har været hos kongen og berettet, at han for nogen tid siden blev fanget i søen med nogle skalke og sørøvere og ført til Karlsborg. Men da han med brev fra biskop Iver Munk og borgmester Peder Thomsen i Ribe har bevist, at han er blevet tvunget med og ført til Norge mod sin villie, har kongen nu givet ham hans gods tilbage og befaler borgmestre og råd i Ribe at lade ham besidde sit gods uhindret. Dog, tilføjes der meget betegnende, skal de have god agt, at han herefter ikke gør noget forræderi eller opløb der i byen.

Carl Lindberg Nielsen.

Mosefund af Spyd og økse

Ved en bækregulering i Agersnap 1 km vest for Bejsnap kirke, Ølgod sogn, fandt entreprenør H. Lauridsens arbejdere sidste vinter forskellige ting, som de sørgede for, blev skånet for ødelæggelse.

i det af ham udgivne bind »Breve og Aktstykker til Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie«. Allen og efter ham Kinch (»Ribe Bys Historie og Beskrivelse« I side 466) antager, at både Jens Teckeler og Peder Andersen er blevet henrettet, da Mogens Gyldenstjerne sendte begæring om, at det måtte ske. Men Peder Andersen fik dog en bedre skæbne. Herom oplyser et medtaget kongebrev af 27. januar 1532 i Ribe rådstuearkiv (pk. Kongebreve og reskripter 1524—1710), som er undgået Allens og Kinchs opmærksomhed.

Frederik I meddeler her borgmestre og råd i Rjbe, at Peder Andersen har været hos kongen og berettet, at han for nogen tid siden blev fanget i søen med nogle skalke og sørøvere og ført til Karlsborg. Men da han med brev fra biskop Iver Munk og borgmester Peder Thomsen i Ribe har bevist, at han er blevet tvunget med og ført til Norge mod sin villie, har kongen nu givet ham hans gods tilbage og befaler borgmestre og råd i Ribe at lade ham besidde sit gods uhindret. Dog, tilføjes der meget betegnende, skal de have god agt, at han herefter ikke gør noget forræderi eller opløb der i byen.

Carl Lindberg Nielsen.

Mosefund af Spyd og økse

Ved en bækregulering i Agersnap 1 km vest for Bejsnap kirke, Ølgod sogn, fandt entreprenør H. Lauridsens arbejdere sidste vinter forskellige ting, som de sørgede for, blev skånet for ødelæggelse.

Spydblad fra sen vikingetid og hjortetaksøkse fra bronzealderen.
1/5 størr.

De to mærkeligste genstande, som blev fundne af Eli Lauridsen, Ølgod, var et spyd forsynet med en smule skaft, som dog var for medtaget til at kunne bevares. Spydspidsen var ret velbevaret, det er 44 cm lang og $2\frac{1}{2}$ cm bred med ophøjet midtlinie og forsynet med dølle til træskaft.

Nationalmuseet var interesseret i fundet på grund af spydets usædvanlige længde, men kunde ikke »båse« det, da museet ikke kendte typen, II afdeling samt Tøjhusmuseet fandt det udelukket, at det kunne være middelalder eller nyere tid, så det måtte henregnes til sen oldtid. Fundet er ikke mindre interessant ved, at der omkring 1921 blev fundet et lignende spyd i samme engstykke, dette var dog itubruddt og så medtaget, at det ikke blev opbevaret.

Den anden genstand, E. Lauridsen fandt, var en fin hjortetaksøkse med firkantet hul. Øksen er $22 \times 6 \times 5$ cm. Om der før i amtet er fundet hjortetaksøkser, ved jeg ikke, men der findes såvidt vides ingen i egnens museer. Da hullet er firkantet, skulle det ifølge Brøndsted, Danmarks Oldtid, muligt stamme fra bronzealderen. Øksen er uden ornament, ret anselig, men som økse betragtet et umuligt redskab.

H. Øllgaard.

Fra Grænsekontrollen i Struenseetiden

Gaardmand Søren Laursen i Højrup, Koldinghus Amt, beklager sig i Sommeren 1771 over at have været Genstand for Uret fra Grænsekontrollør Steffen Worbasses Side, der havde konfiskeret to af hans Heste ved Toldstedet ved Kolding Aa mellem Højrup og Lunderskov, idet Worbasse havde paastaet, at der var forsøgt Toldsvig, medens Sagen var, at Søren havde laant en Vogn af sin Svoger i Lunderskov, sønden Toldstedet, til at bringe noget Bygningstømmer fra dennes Gaard til sit Hjem, forspændt sine egne Heste. Efter at have læsset Tømmeret af i sin Gaard i Højrup, lod han sin halvvoksne Dreng køre Vognen tilbage. Svogeren havde da taget den ene af Hestene, for siden at ride over til Højrup, medens Drengen red den anden Hest over Aaen ved Toldstedet for at naa hjem. Worbasse var da mødt op, og da han fik at vide, at den manglende Hest var blevet hos Svogeren sønden Toldstedet, tog han Hesten fra Drengen, red tilbage og hentede den tilbageblevne

Den anden genstand, E. Lauridsen fandt, var en fin hjortetaksøkse med firkantet hul. Øksen er 22 × 6 × 5 cm. Om der før i amtet er fundet hjortetaksøkser, ved jeg ikke, men der findes såvidt vides ingen i egnens museer. Da hullet er firkantet, skulle det ifølge Brøndsted, Danmarks Oldtid, muligt stamme fra bronzealderen. Øksen er uden ornament, ret anselig, men som økse betragtet et umuligt redskab.

H. Øllgaard.

Fra Grænsekontrollen i Struenseetiden

Gaardmand Søren Laursen i Højrup, Koldinghus Amt, beklager sig i Sommeren 1771 over at have været Genstand for Uret fra Grænsekontrollør Steffen Worbasses Side, der havde konfiskeret to af hans Heste ved Toldstedet ved Kolding Aa mellem Højrup og Lunderskov, idet Worbasse havde paastaet, at der var forsøgt Toldsvig, medens Sagen var, at Søren havde laant en Vogn af sin Svoger i Lunderskov, sønden Toldstedet, til at bringe noget Bygningstømmer fra dennes Gaard til sit Hjem, forspændt sine egne Heste. Efter at have læsset Tømmeret af i sin Gaard i Højrup, lod han sin halvvoksne Dreng køre Vognen tilbage. Svogeren havde da taget den ene af Hestene, for siden at ride over til Højrup, medens Drengen red den anden Hest over Aaen ved Toldstedet for at naa hjem. Worbasse var da mødt op, og da han fik at vide, at den manglende Hest var blevet hos Svogeren sønden Toldstedet, tog han Hesten fra Drengen, red tilbage og hentede den tilbageblevne

Hest, hvorefter han red med begge Hestene til Kolding, og lod Drengen bruge sine Ben hjem til Højrup. Worbasse tænkte nemlig, at den i Lunderskov efterladte Hest var solgt og skulde smugles uden om Tolden, hvorfor han havde taget dem begge under Konfiskation.

Tolder Hertz i Kolding modtog Hestene og indkaldte Søren Laursen til Forhør. Denne svor, at han var uvidende om Svogerens Tilbageholdelse af Hesten, og tilbød at aflægge Ed paa Sandheden deraf. Hvorpaa Hertz lod begge Hestene brændemærke og vurdere, og overlod dem til Søren Laursen, som derpaa red ad Hjemmet til med Bæsterne.

Men Grænsekontrollør Worbasse blev ond i Sulet over, at den Kolding Tolder havde leveret Bonden sine Heste tilbage og i en Protestskrivelse udbreder han sig om, at Søren Laursen nu kan faa Lejlighed til at udslide Bæsterne saa stærkt inden endelig Afgørelse i Sagen foreligger, saa de ikke er den vurderede Sum værd, eller mage det saadan, som det var sket for nylig med et Par andre Heste under lignende Omstændigheder, at de kreperer. Han anmoder derfor om, at Kreaturer, saavel som Varer, der indbringes til Konfiskation, maa efter Mærkning og Vurdering — forblive under hans egen Varetægt indtil endelig Afgørelse falder, da han umuligt kan afværge Toldsnyderier, hvis han skal udstaa Proces hver Gang han indleverer Varer eller Dyr til Konfiskation ved Kolding Tolderembede.

Amtmand Bülow, der ligeledes har afhørt Søren Laursen, stiller sig ved Tolder Hertz' Side og hævder, at Bonden ikke i mindste Maade kan mistænkes i den Konfiskationssag. Worbasse har rejst

imod ham, hvorfor han ogsaa indstiller at afslutte Sagen uden Bøde eller anden Viderværdighed for den fattige Bonde, hvilket Departementet bifalder imod, at Amtet forhandler sig tilrette med Grænsekontrolløren derom, da man helst er fri for dennes Overløb.

— — —

Departementet havde en Konfiskationssag mere, rejst af Worbasse. Han havde anholdt to Heste paa Gamst Mark, som han paastod var smuglet over Toldskellet ved Lunderskov, fra Haderslevhus Amt. Ejeren, en Bondekarl ved Navn Hans Knudsen, havde ikke kunnet godtgøre, at Hestene var købt i Jylland, hvorfor Worbasse lod dem bringe ind til Kolding Toldkammer som konfiskerede. Men da Kontrolløren ikke havde kunnet klare sig overfor Tolder Hertz' Ordfælder, tog Worbasse Hestene med sig tilbage og opstaldede dem hos sig indtil Sagens Paakendelse.

Da Hans Knudsen indkaldtes til Forhør, mødte han ikke, men Worbasse fortalte, at den indstævnte til ham havde sagt, at han havde taget dem som Betaling for nogle Køer, han havde praktiseret over Toldskellet, ligesom han hævdede at have faaet Ordre til forskellige Forandringer i Henseende til sine Konfiskationer, hvorfor han anmodede Amtmanden om at blive holdt underrettet om, hvad der videre maatte ske i Sagen for at forekomme Fortræd og Tab for ham, da Tolder Hertz i Kolding gør Indsigelse næsten hver Gang, han kommer med opbragte Genstande til Konfiskation. I det foreliggende Tilfælde har Tolderen ladet Hestens Ejer indkalde til Forhør hos Amtmanden, hvilket kun kan forhale Sagens Afgørelse. Naar

der ikke straks dømmes Konfiskation, vil det bevirke, at Toldsvig gaar mere i Svang.

Derimod replicerer Amtmand Bülow, idet han oplyser, at Worbasse ikke har kunnet fremføre noget som helst Bevis for, at de af ham opbragte Bæster er bleven smuglet ind fra Holsten. Saafremt hans Forhold i dette Tilfælde kendes lovligt, saa vil han herefter kunne fratage en hvilken som helst Bonde i Amtet sine Heste, hvis han ikke har noget Bevis for, hvor han har faaet dem fra.

Den i Sagen anholdte Ejer, Hans Knudsen, fortalte Amtmanden under Forhøret, at han havde købt Hestene af en ham ubekendt Mand fra Vardekanten, som var kommet fra Fyn med dem. Og da det var godtgjort, at de i hvert Fald ikke var kommet over Toldgrænsen fra Haderslevhus Amt, indstillede Bülow til Departementet, at Worbasse kendtes pligtig at tilbagegive Ejeren dem uden videre. Og atter gik der Dom over den alt for om sig værende Kontrollørs Handlemaade.

Anth. Fuglsang.

Ti Stude,

som Toldbetjentene i 1771 opbragte ved Gredstedbro, netop som de var ved at blive praktiserede over Toldgrænsen, kunde de ikke samme Dag faa transporteret til Ribe, hvorfor de indstaldedes i Gredstedbro for Natten under Jagttagelse af al god Omtanke, idet Tolderne selv drev Studene i Huis, lukkede og laasede for dem og gav Stedets Karle Drikkepenge forud, for at de skulde give dem Foder og passe godt paa dem. Desuagtet blev Stu-

der ikke straks dømmes Konfiskation, vil det bevirke, at Toldsvig gaar mere i Svang.

Derimod replicerer Amtmand Bülow, idet han oplyser, at Worbasse ikke har kunnet fremføre noget som helst Bevis for, at de af ham opbragte Bæster er bleven smuglet ind fra Holsten. Saafremt hans Forhold i dette Tilfælde kendes lovligt, saa vil han herefter kunne fratage en hvilken som helst Bonde i Amtet sine Heste, hvis han ikke har noget Bevis for, hvor han har faaet dem fra.

Den i Sagen anholdte Ejer, Hans Knudsen, fortalte Amtmanden under Forhøret, at han havde købt Hestene af en ham ubekendt Mand fra Vardekanten, som var kommet fra Fyn med dem. Og da det var godtgjort, at de i hvert Fald ikke var kommet over Toldgrænsen fra Haderslevhus Amt, indstillede Bülow til Departementet, at Worbasse kendtes pligtig at tilbagegive Ejeren dem uden videre. Og atter gik der Dom over den alt for om sig værende Kontrollørs Handlemaade.

Anth. Fuglsang.

Ti Stude,

som Toldbetjentene i 1771 opbragte ved Gredstedbro, netop som de var ved at blive praktiserede over Toldgrænsen, kunde de ikke samme Dag faa transporteret til Ribe, hvorfor de indstaldedes i Gredstedbro for Natten under Jagttagelse af al god Omtanke, idet Tolderne selv drev Studene i Hus, lukkede og laasede for dem og gav Stedets Karle Drikkepenge forud, for at de skulde give dem Foder og passe godt paa dem. Desuagtet blev Stu-

dene om Natten fjernet ved et Indbrud fra Bygnings Bagside. Da Bortførelsen næste Morgen opdagedes, lod Tolderne afholde foreløbig Forhør til Oplysning om Gerningsmændene, vel sagtens Driverne, der Dagen forud havde taget Benene paa Nakken ved Toldernes Overtagelse af Studene, og hvis Ejer der gisnedes om i mer og mindre bestemte Udtryk. Nogen Oplysning under Forhøret kom dog ikke frem, selv om de fleste nærværende gisnede paa Gregers Jessen som Studenes Ejermand, da han var særdeles velkendt som Handelsmand og Smugler. Tolderne anmeldte derpaa Sagen til Amtmanden og foreslog en Kommission nedsat til Opklaring af, hvor Studene var blevet af og til Statuering af Eksempel. Amtmanden afholdt et Par Forhør uden at opnaa noget som helst. Og da den mistænkte Ejer ikke blev truffet hjemme, og de, som bedst kunde vidne, hørte under forskellige Jurisdiktioner, besluttedes det, at lade en Kommission tage Sagen under Opklaring. Kammeradvokat Bang fik Sagen til Gennemsyn og erklærede sig for Kommissionen, da en saadan var bedst egnet. Han tilraadede først at undersøge, hvem der var Studenes Ejer, hvor de var købt og under hvilke Omstændigheder de var blevet opbragt og indstaldet. Derefter burde Indbruddet undersøges og den mistænkte Gregers Jessen indstævnes for at høre Vidner og faa Konfiskationens Lovlighed prøvet og forhaabentligt fastslaaet, hvorefter Stiftamtmanden i Ribe kunde beordre Sagen indtalt for Retten.

Der blev saa taget fat efter Kammeradvokatens Direktiv i ordnet Rækkefølge. Megen Tid var alle-

rede hengaact og mere fulgte efter indtil det gammelkendte Endemaal — det døde Barn, der løb ud i Sandet.

(Jyllands & Fyns Departementsprotokol A, 1771).

Anth. Fuglsang.

Børnepenge i 1788

I 1788 ansøgte Borger i Varde, Klejnsmed Jens Josiassen, Rentekammeret om en aarlig Hjælp til sine 6 Sønners Opdragelse, grundet paa meget fattige Omstændigheder, da den lille By ikke giver ham Mulighed ved sit Haandværk at tjene til Udkommet til sig og talrige Familie.

Saa vel Stiftamtmanden som Byfogeden anbefaler Ansøgningen med Oplysning om, at Jens Josiassen ved den Ildebrand, som overgik Byen i 1779, mistede alt, baade Hus og Indbo, og Sognepræsten attesterer, at Ansøgeren virkelig har 6 Sønner i Alderen 1—13 Aar.

Ligeledes ansøger en afskediget Dragon i Lejrskov, Joakim Albrekt Johansen, om Understøttelse til sine i sit Ægteskab avlede 4 Sønner og 3 Døtre, hvis Opdragelse falder ham umulig. Præstens Attest oplyser, at de 5 yngste af Børnene er i Alderen fra 3—12 Aar, idet han sammen med Stiftamtmand og Herredsfoged bevidner Ansøgerens Fattigdom, og at den Hjælp, Sognet yder Hjemmet, kun er saare ringe.

Rentekammeret anfører til Ansøgningerne, at »et frugtbart Ægteskab ikke ved nogen Anordning er lovet nogen Belønning«, men at det dog i for-

rede hengaact og mere fulgte efter indtil det gammelkendte Endemaal — det døde Barn, der løb ud i Sandet.

(Jyllands & Fyns Departementsprotokol A, 1771).

Anth. Fuglsang.

Børnepenge i 1788

I 1788 ansøgte Borger i Varde, Klejnsmed Jens Josiassen, Rentekammeret om en aarlig Hjælp til sine 6 Sønners Opdragelse, grundet paa meget fattige Omstændigheder, da den lille By ikke giver ham Mulighed ved sit Haandværk at tjene til Udkommet til sig og talrige Familie.

Saa vel Stiftamtmanden som Byfogeden anbefaler Ansøgningen med Oplysning om, at Jens Josiassen ved den Ildebrand, som overgik Byen i 1779, mistede alt, baade Hus og Indbo, og Sognepræsten attesterer, at Ansøgeren virkelig har 6 Sønner i Alderen 1—13 Aar.

Ligeledes ansøger en afskediget Dragon i Lejrskov, Joakim Albrekt Johansen, om Understøttelse til sine i sit Ægteskab avlede 4 Sønner og 3 Døtre, hvis Opdragelse falder ham umulig. Præstens Attest oplyser, at de 5 yngste af Børnene er i Alderen fra 3—12 Aar, idet han sammen med Stiftamtmand og Herredsfoged bevidner Ansøgerens Fattigdom, og at den Hjælp, Sognet yder Hjemmet, kun er saare ringe.

Rentekammeret anfører til Ansøgningerne, at »et frugtbart Ægteskab ikke ved nogen Anordning er lovet nogen Belønning«, men at det dog i for-

skellige Tilfælde har behaget Kongen af særdeles Naade at understøtte slige Familier i og udenfor Bondestanden med 2 Rdl. pr. Barn, hvorfor Kammeret forestillede Hs. Majst. i nærværende Tilfælde at yde Støtte, og Kongen gav sin Underskrift paa, at der maatte ydes Jens Josiassen aarligt 2 Rdl. for hvert af hans 6 Børn, og ligeledes 2 Rdl. aarligt til Joakim Johansens 5 yngste Børn, indtil hver især fyldte 14 Aar.

(Rentekammerets Relat- & Resol-Protokol B, 1788).

Anth. Fuglsang.

Peder Juel til Hundsbæk

Hundsbæk, den gamle herregård i Læborg sogn, har, som det vil være kendt fra bl. a. *Oluf Nielsens* bog om Malt herred, haft en noget omskiftelig skæbne, snart et kongeligt len, snart i privat eje. 1614 købte den unge *Erik Juel* gården, der i hans tid havde 45 td. hartkorn foruden en del bøndergods i de omliggende sogne. Han beholdt Hundsbæk i godt og vel 40 år, men beboede den kun en kortere periode, idet han livet igennem blev optaget af opgaver i kongens og statens tjeneste. Allerede 1623 blev han landsdommer i Nørrejylland og fik samtidig Gudomkloster i forlening; senere fik han det større Ålborghus len og blev 1651 medlem af rigsrådet.

Det gik Erik Juel som så mangan adelsmand på den tid — de offentlige hverv lagde beslag på al hans arbejdskraft, der blev ikke lejlighed til at tage sig ret meget af private forhold. Da han døde

skellige Tilfælde har behaget Kongen af særdeles Naade at understøtte slige Familier i og udenfor Bondestanden med 2 Rdl. pr. Barn, hvorfor Kammeret forestillede Hs. Majst. i nærværende Tilfælde at yde Støtte, og Kongen gav sin Underskrift paa, at der maatte ydes Jens Josiassen aarligt 2 Rdl. for hvert af hans 6 Børn, og ligeledes 2 Rdl. aarligt til Joakim Johansens 5 yngste Børn, indtil hver især fyldte 14 Aar.

(Rentekammerets Relat- & Resol-Protokol B, 1788).

Anth. Fuglsang.

Peder Juel til Hundsbæk

Hundsbæk, den gamle herregård i Læborg sogn, har, som det vil være kendt fra bl. a. *Oluf Nielsens* bog om Malt herred, haft en noget omskiftelig skæbne, snart et kongeligt len, snart i privat eje. 1614 købte den unge *Erik Juel* gården, der i hans tid havde 45 td. hartkorn foruden en del bøndergods i de omliggende sogne. Han beholdt Hundsbæk i godt og vel 40 år, men beboede den kun en kortere periode, idet han livet igennem blev optaget af opgaver i kongens og statens tjeneste. Allerede 1623 blev han landsdommer i Nørrejylland og fik samtidig Gudomkloster i forlening; senere fik han det større Ålborghus len og blev 1651 medlem af rigsrådet.

Det gik Erik Juel som så mangan adelsmand på den tid — de offentlige hverv lagde beslag på al hans arbejdskraft, der blev ikke lejlighed til at tage sig ret meget af private forhold. Da han døde

i 1657, var hans pengesager i en sådan forfatning, at kreditorerne, der tilmed var borgerlige, måtte tage Hundsbæk. Hermed var den gamle gårds rolle som adeligt sæde udspillet.

Med sin hustru, *Sophie Sehested*, havde Erik Juel 20 børn, hvoraf søhelten *Niels Juel* og statsmanden *Jens Juel* blev de berømteste. Blandt de øvrige var han, som her skal omtales, *Peder Juel*, født på Hundsbæk 14. juli 1623, diplomat, rentemester og — bogsamler.

— — —

I sin bog: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, der udkom sidste efterår, har fhv. overbibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, Carl S. Petersen, skrevet om Peder Juel og hans bøger. Mens de biografiske oplysninger om hans liv og færd, som angivet, hovedsagelig bygger på den ligprædiken over ham, hofpræsten *Johan Dideriksen Bartskær* holdt ved hans begravelse i 1656, og som efter tids skik tryktes og blev en bog på 234 sider, stammer oplysningerne om hans bøger og bogkøb fra en gammel foliant, der opbevares i Rigsarkivet. Denne bog har tid efter anden tjent forskellige formål. Oprindelig har Peder Juel, mens han i sin ungdom opholdt sig i Nederlandene, benyttet bogen til at opnotere sine udgifter i, ligesom han på et par sider har anlagt et regnskab over modtagne og afsendte breve. Selve regnskabet nævner hypigt bogindkøb, men i en så summerisk form, at der ikke heraf kan ses, hvad den unge adelsmand har købt. Imidlertid har han — til glæde for sig selv og senere tiders bogelskere — på 11 af bogens blade i alfabetisk orden anlagt en udførlig katalogisering af sine bøger. Titel og forfatter samt

trykkeår og bogens pris anføres. Listen nævner 17 forskellige værker, omfattende ialt 51 bind, omhandlende geografi, rets- og statsvidenskab, historie o.s.v. Nogle af bøgerne, hvis forfattere og tiller for nutidens almindelige mennesker i det hele og store vil være tomme ord, er betalt med danske penge, altså anskaffet herhjemme, men iøvrigt har Peder Juel benyttet sig af Nederlandenes rigligere bogmarked. - Så vidt vides, er der ikke bevaret et eneste af de værker, Peder Juel har ejet og opført i sin fortegnelse. På Det kgl. Bibliotek findes dog 5 bøger, der har været i hans eje, rimeligvis erhvervet under hans ophold i Stockholm.

Når den førnævnte foliant overhovedet er bevaret til nutiden, skyldes det uden al tvivl, at den til sidst fik en mere »officiel« anvendelse, idet den i 1649 atter blev taget i brug som register over Peder Juels korrespondance. Den var nu ikke længer af privat karakter, idet han i 1647 var blevet kaldt hjem fra udlandet for at overtage posten som dansk resident i Sverige, en stilling, han kom til at beklæde i 8 år, og som næppe har levnet ham mange stunder til system med de kære bøger. Den omtalte ligprædiken skjuler da heller ikke, at han fandt sin post som gesandt i Sverige byrdefuld; hans gentagne ønsker om at blive afløst blev først opfyldt i 1655. Han blev så rentemester, men var allerede da en syg mand og døde året efter.

— — —

Det mest interessante ved Peder Juel, der tilsyneladende kom til at leve sine manddomsår på den forkerte hylde, var, at han havde en mærkelig forkærlighed for *runer*. I regnskabsbogen findes der runer. Hans exlibris viser det juelske våben med

hans navn i runer. Da han i 1641 skrev i en ung adelsmands stambog, benyttede han runer. I 1871 fandt man hos en vestjysk gårdmand en sølvkande, hvis låg bar det juelske våben og Peder Juels navn — i runer.

Hvorfra havde nu manden denne interesse?

I sin besvarelse af spørgsmålet henviser dr. Carl S. Petersen bl. a. til, at *Ole Worm* i 1643 udsendte sit runologiske værk »*Monumenta Danica*«, der fandt stor udbredelse ud over Danmarks grænser og rimeligvis også blev læst af Peder Juel i det fremmede — men de runer, han benytter, er af en anden type end de af *Worm* anførte. Og forfatteren skriver: »Det må være tilladt her at erindre om, at ved Læborg Kirkegaard laa Læborgstenen med Indskriften: »Ravnunga-Tue huggede disse Runer efter Thyre sin Dronning«. Læborg Kirke var Familien Juels Sognekirke, og undgaa at kende Stenen har Drengen ikke kunnet«.

Her opstår dog et spørgsmål om, hvorvidt Peder Juel overhovedet fik lejlighed til at studere Læborgstenens runer.

1623, altså samme år drengen blev født, blev faderen landsdommer og lensmand på Gudomkloster, hvortil familien flyttede. 1627 var Peder Juel hos sin morbroder *Malte Sehested*, og da Wallensteins tropper rykkede op i Jylland, måtte kvinder og børn flygte til nabolandene. Først i 1629 kunne de vende tilbage. Fra o. 1631—40 boede Erik Juels på den daværende hovedgård Nørtoorp i Thy. Ved Sct. Hans 1635 kom drengen på Sorø Akademi, hvor han opholdt sig 4½ år for derefter at drage til udlandet.

Altså — den juelske families personlige forbin-

delse med Hundsbæk efter 1623 var næppe stor, sa lidt som juel'erne har efterladt sig minder af nogen art i Læborg Kirke.

Selv om Carl S. Petersens afhandling, der er et åndfuldt og inciterende stykke boghistorie, måske ikke løser spørgsmålet om, hvor Peder Juel hentede sin interesse for runeskriften, sætter den et minde over en mand, der i modsætning til de fleste unge adelige, som dengang i stort tal tog på udenlandsrejse, ikke lod det blive ved den ydre dannelse og sprogfærdighed, men søgte at tilegne sig den åndelige ballast, bøgerne kunne give ham. Hans begejstring for runerne, der efter hans opfattelse måtte være den oprindelige nationale skrift i Danmark, så vel som hans boglige interesser lader ane en forskernatur, der ikke fik lov at folde sig ud, men måtte følge den bane, som stand og tradition havde afstukket.

Vald. Andersen.

Et præstedrab i Veerst

I Veerst gamle kirke hang der engang et epitafium over den først kendte præst i Veerst-Bække pastorat, Stephan Sørensen, der ses at have været i embedet mindst fra 1583 til 1619. Han var gift med Madsdatter Buch af Egtved-Ødsted og havde otte sønner og otte døtre. Flere af sønnerne blev præster i omegnen. En af sønnerne, Mads Stephansen ogsaa kaldet Mads Buch, fulgte faderen i embedet. Om hans triste skæbne skal her fortælles nogle træk.

Foruden de nævnte oplysninger om hans her-

delse med Hundsbæk efter 1623 var næppe stor, sa lidt som juel'erne har efterladt sig minder af nogen art i Læborg Kirke.

Selv om Carl S. Petersens afhandling, der er et åndfuldt og inciterende stykke boghistorie, måske ikke løser spørgsmålet om, hvor Peder Juel hentede sin interesse for runeskriften, sætter den et minde over en mand, der i modsætning til de fleste unge adelige, som dengang i stort tal tog på udenlandsrejse, ikke lod det blive ved den ydre dannelse og sprogfærdighed, men søgte at tilegne sig den åndelige ballast, bøgerne kunne give ham. Hans begejstring for runerne, der efter hans opfattelse måtte være den oprindelige nationale skrift i Danmark, så vel som hans boglige interesser lader anc en forskernatur, der ikke fik lov at folde sig ud, men måtte følge den bane, som stand og tradition havde afstukket.

Vald. Andersen.

Et præstedrab i Veerst

I Veerst gamle kirke hang der engang et epitafium over den først kendte præst i Veerst-Bække pastorat, Stephan Sørensen, der ses at have været i embedet mindst fra 1583 til 1619. Han var gift med Madsdatter Buch af Egtved-Ødsted og havde otte sønner og otte døtre. Flere af sønnerne blev præster i omegnen. En af sønnerne, Mads Stephansen ogsaa kaldet Mads Buch, fulgte faderen i embedet. Om hans triste skæbne skal her fortælles nogle træk.

Foruden de nævnte oplysninger om hans her-

komst har man hidtil kun vidst om ham, hvad hans eftermand i embedet, Niels Christensen Gjødstrup, skrev om ham, »at han geraadede udi saa stor vidtløftighed og gæld, at han aldrig tiendeparten deraf kunne betale.« Fejlagtig har man hidtil formodet, at han døde 1635, men Viborg landstings domsbog 1635 oplyser¹⁾, at hans forsvinden havde en helt anden aarsag:

Onsdag den 9. sept. 1635 havde lensmanden paa Koldinghus indkaldt sandemændene for Anst herred for at faa opklaret, hvem der var sognepræst til Bredstrup og Kongsted menigheder Hr. Niels Nielsen Alslevs banemand, og hvad der var hans banc og »lifsseafft«, da han var fundet død for hr. Madses bordende i Veerst den 4. aug. samme aar.

Der fremlagdes et tingsvidne af 20. aug. om syn paa hr. Niels Nielsen. Det gik ud paa, at han var blevet fundet død, og da man løste hans klæder, fandt man et skudskaar »straks neden for hans navle«, og man mente, at dette havde forvoldt hans død.

Derefter blev fremlagt et andet tingsvidne, hvorefter Oluf Nielsen Buch i Veerst, barnefødt i Egtved, vidnede, at tirsdag den 4. aug. kom hr. Niels Nielsen Alslev til hr. Mads Stephansen i Veerst, som paa det tidspunkt var i Bække for at lade en præsteeng indkaste, og da han kom hjem, var det over middag. De to præster spiste sammen og bød hinanden velkommen til bords, og da maaltidet var forbi, begyndte de at tale om nogle penge. Hr. Mads sagde, at hr. Niels Nielsen gjorde ham stor uret og begærede, at han skulde give ham kvittance

¹⁾ Uddrag ved landbohistorikeren *Hentik Larsen*.

paa 20 dlr., som han havde anskrevet for højt, men N. N. sagde, at det kunde han ikke gøre. Alt imens de tvistedes, sad de og drak øl og brændevin til hobe, dog havde de kun en halv pot brændevin. Udi i slig tvist og dischurs tog hr. Mads Stephansen en langbøsse i sine hænder og skød hr. Niels Nielsen ihjel for hans bordende, og fornævnte Niels Nielsen bad om sine synders forladelse og befalede sin sjæl i guds, sin faders haand og blev saa sidende død. De var da alene i stuen.

Et tredie vidne var præstens karl, Herman Clausen, der fortalte, at da han tirsdag den 4. aug. havde været henne i toften for at flytte to heste og var kommen hjem i gaarden, kom præstens pige med ordre om, at han straks skulle spænde to heste for en vogn og køre efter hr. Mads, der var gaaet mod Kolding for der at gøre kirken regnskab og ret. Han indhentede præsten ved kanten af Veerst skov. Hr. Mads steg op i vognen, idet han sagde: »Vi kan ikke følge vejen, da manden er død ogsaa«. Da Herman Clausen hørte det, ville han ikke køre videre, men præsten nødte ham dertil, og de kørte da til Skalvad. Der laa hr. Mads den nat, og saa gik Herman Clausen fra ham hjem igen til Veerst.

Appelone, hr. Madses, vidnede, at den 4. aug., da dette drab skete (»desværre«), da hørte hun, at bøssen gik af, og hun og Maren Staffens løb op i stuen, hvor hr. Mads Buch stod med sin ryg op til en væg, klagede sig og sagde: »O ve, Jodut!²⁾ Mig arme mand, hvor ulykkeligen er det tilgangen med mig, at bøssen var spændt, og jeg vidste det ikke!« Maren, hr. Staffens, vidnede ligesaa.

2) Klage eller nødråb, iflg. Ordbog over d. d. sprog IX sp. 804.

Derefter aflagde sandemændene ed og svor fornævnte Mads Staffensen manddød over og fra sin fred, for sagløs mand, hr. Niels Nielsen han ihjel-skød.

Mads Staffensens videre skæbne er ukendt. Det er ikke usandsynligt, at han som saa mange andre har søgt tilflugt i hertugdømmerne eller udlandet.

Om drabet i Veerst præstegaard var en ulykkelig hændelse eller et hidsighedsdrab, begaaet i drukenskab, kan næppe afgøres. Datidens haarde livsvilkaar og især fattigdom kan maaske tjene den ulykkelige præst til nogen undskyldning. Det var økonomisk set en streng lod at være sognepræst i Veerst-Bække, og hans eftermænd kom ud for endnu frygteligere forhold. Ifølge tingbogen 1660 var alle fæstere i hele Veerst sogn døde nævnte aar, og det varede 60 aar, før alle gaarde igen var besat. Præsternes indtægter var som følge deraf meget ringe.

John Kvist.

Hekseprocesser i Anst herred

Efterfølgende er bygget over uddrag¹⁾ af Koldinghus lens regnskaber omkring 1620. Regnskabets korte og knappe bemærkninger kan ikke give et virkeligt billede af en hekseproces, men de giver et glimt af dens omfang og alvor. Saa vidt vides har der ikke tidligere været fremdraget noget om hekseforfølgelser i nævnte herred; men 1620 lyste

¹⁾ Ved forf. *Henrik Larsen.*

Derefter aflagde sandemændene ed og svor fornævnte Mads Staffensen manddød over og fra sin fred, for sagløs mand, hr. Niels Nielsen han ihjel-skød.

Mads Staffensens videre skæbne er ukendt. Det er ikke usandsynligt, at han som saa mange andre har søgt tilflugt i hertugdømmerne eller udlandet.

Om drabet i Veerst præstegaard var en ulykkelig hændelse eller et hidsighedsdrab, begaaet i drukenskab, kan næppe afgøres. Datidens haarde livsvilkaar og især fattigdom kan maaske tjene den ulykkelige præst til nogen undskyldning. Det var økonomisk set en streng lod at være sognepræst i Veerst-Bække, og hans eftermænd kom ud for endnu frygteligere forhold. Ifølge tingbogen 1660 var alle fæstere i hele Veerst sogn døde nævnte aar, og det varede 60 aar, før alle gaarde igen var besat. Præsternes indtægter var som følge deraf meget ringe.

John Kvist.

Hekseprocesser i Anst herred

Efterfølgende er bygget over uddrag¹⁾ af Koldinghus lens regnskaber omkring 1620. Regnskabets korte og knappe bemærkninger kan ikke give et virkeligt billede af en hekseproces, men de giver et glimt af dens omfang og alvor. Saa vidt vides har der ikke tidligere været fremdraget noget om hekseforfølgelser i nævnte herred; men 1620 lyste

¹⁾ Ved forf. *Henrik Larsen.*

baalene kraftigt ogsaa her, og mærkeligt skulle det være, om det var første og eneste gang.

Fem kvinder var anklaget og dømtes efter al sandsynlighed i samme sag, nemlig Anne Peders i Møgel Gjesten, Kirsten Suinnis eller Kirsten Hjordkone i Lille Anst, Maren Trindfoedtz, gift med Joen Søffrensen, der havde en halv selvejer-gaard, den nuværende Hostrupgaard i Veerst, Maren Knuds, gift med Knud Iversen i Uhre, Lejrskov sogn, og Mette Jenskone eller Mette Trolds eller Fandens, gift med Jens Jørgensen i Anst.

Anne Peders bo blev vurderet 16. sept. 1620 til 15 dlr. 25½ skill. Kirsten Suinnis bo vurderedes 6. dec. 1620, tre faar og to lam til 6½ dlr. 1 ort 16 skll. Boet efter Maren Knuds vurderedes 19. febr. 1621, 24 skp. havre, en ko, to faar og to lam til 25½ dlr. 1 ort. Maren Trindfoedtz bo vurderedes til 18½ dlr. 6 skll. Den 17. febr. 1621 vurderedes Mette Jenskones bo, fem faar og to lam, til 14 dlr. 6 skll. Alle fem sad fængslet, men man ved ikke, hvor de tre førstnævnte sad. Maren Trindfoedtz og Mette Trolds sad paa Koldinghus henholdsvis fra 24. sept. til 9. dec. 1620 og fra 11. nov. 1620 til 20. jan. 1621.

I fængslet fik hver daglig en stob øl og fire brød, og alle de fængslede fik tilsammen for hele aaret en tønde saltet sild. Maren Knuds og Mette Trolds borttrømte, de tre andre blev brændt for trolddomsbod.

Det er sparsomme og nøgterne oplysninger, man faar gennem de gamle regnskaber. Der siges intet om, hvad de stod anklagede for, eller hvad der fremkom under forhørene, som vel foregik under tortur, i hvert fald efter at de havde bekendt, for derved at faa angivet medskyldige. Lidt kan man

slutte sig til. Anne Peders maa være brændt først, og hun har vel angivet en eller flere af de øvrige. Et par af kvinderne har hørt til mellemstanden, saa det kan næppe være fattigdom, der har faaet dem til at gribe til trolddom for bevidst at bruge den til egen lykke. Mette Trolds eller Fandens har alt for delikat et navn til, at hun kan have været helt skyldfri.

Havde man forhørsprotokollerne, ville man sikkert faa samme fuldgyldige billede af processerne, som H. K. Kristensen har fremført i »Fra Ribe Amt«, 7., 8. og 9. bd.

John Kvist.

Livet i Kjelst for 70 Aar siden

Følgende Smaatræk er fortalt af Jens Kr. Jensen, Billum, der er født i Kjelst 1873. Skønt Jensen næsten er blind, har han en god Hukommelse.

I gamle Dage var der en Strandfoged i Kjelst, og Kjelst stod dengang i ret livlig Forbindelse ad Søvejen med Hjerting, Esbjerg, Fanø og Manø.

I Toften paa den Plads, hvor Maren Kristensen nu bor, laa der dengang en firelænget Gaard, som ejedes af Kristian Jensen, der foruden at drive sin Gaard og et Teglværk var en søgt Musiker paa Eggen. Ved Bryllupper og andre festlige Lejligheder blev der kaldt paa Kr. Jensen, som saa mødte med sit Dansetelt og sin Violin.

I 1886 blev Gaarden, der havde vidtstrakte Jordarealer, udstykket, og nu er der kun et Hus tilbage af den gamle Gaard.

slutte sig til. Anne Peders maa være brændt først, og hun har vel angivet en eller flere af de øvrige. Et par af kvinderne har hørt til mellemstanden, saa det kan næppe være fattigdom, der har faaet dem til at gribe til trolddom for bevidst at bruge den til egen lykke. Mette Trolds eller Fandens har alt for delikat et navn til, at hun kan have været helt skyldfri.

Havde man forhørsprotokollerne, ville man sikkert faa samme fuldgyldige billede af processerne, som H. K. Kristensen har fremført i »Fra Ribe Amt«, 7., 8. og 9. bd.

John Kvist.

Livet i Kjelst for 70 Aar siden

Følgende Smaatræk er fortalt af Jens Kr. Jensen, Billum, der er født i Kjelst 1873. Skønt Jensen næsten er blind, har han en god Hukommelse.

I gamle Dage var der en Strandfoged i Kjelst, og Kjelst stod dengang i ret livlig Forbindelse ad Søvejen med Hjerting, Esbjerg, Fanø og Manø.

I Toften paa den Plads, hvor Maren Kristensen nu bor, laa der dengang en firelænget Gaard, som ejedes af Kristian Jensen, der foruden at drive sin Gaard og et Teglværk var en søgt Musiker paa Eggen. Ved Bryllupper og andre festlige Lejligheder blev der kaldt paa Kr. Jensen, som saa mødte med sit Dansetelt og sin Violin.

I 1886 blev Gaarden, der havde vidtstrakte Jordarealer, udstykket, og nu er der kun et Hus tilbage af den gamle Gaard.

Paa Toften tæt ved Fjorden var der dengang en Lade- og Losseplads, hvor Skibene, som kom fra Fanø og Esbjerg, lagde til med deres Varer, og paa Tilbagevejen blev Skibene saa ladet med Teglsten og Tørv, som var de Produkter, man dengang kunde komme af med fra Kjelst. Teglstenene blev lavet paa Teglværkerne i Kjelst, og Tørvene blev fabrikeret rundt omkring. Der kom f. Eks. en hel Del Tørv til Kjelst fra Markskel i Aal Sogn.

Ved Siden af det allerede nævnte Teglværk hos Kr. Jensen, var der to andre Teglværker i Kjelst, som var i Drift. Det ene af disse ejedes af Mads Thuesen og det andet af Knud Knudsen, der i daglig Tale blev kaldt Knud Møller, da han ogsaa drev Billum Mølle.

Foruden de tre nævnte Teglværker laa der et ved Tarphage, tæt ved Varde Aa, men det blev siden revet bort under en Stormflod. Manden, der anlagde dette Teglværk, boede der, hvor Chr. Christensen, Billumtarp, nu bor.

Teglværkerne i Kjelst havde Ry for at levere gode Sten, og det var da heller ikke saa underligt, at de fleste af Sognets Bygninger paa den Tid blev opført af Mursten fra Kjelst. Ja, langt uden for Sognets Grænse havde man Brug for de gode Sten, der blev fabrikeret der, og Lægtene kom sejlene fra Esbjerg og Fanø for at hente Mursten. Paa Fanø blev Hotellerne »Nordby« og »Spangsbjerg« opført af dem.

Teglværkerne i Kjelst er nu forlængst ude af Drift, men det sidste Teglværk i Vester-Kjelst blev dog først nedlagt for ca. 20 Aar siden.

En Del Fartøjer sejlede ud fra Kjelst til »Skalbanken« ved Manø for der at hente Muslingskal-

ler, som blev kaldt »Skæl«. Disse Skaller blev anvendt til Gødning paa de kalkfattige Jorder, og Folk kom langsvejs fra til Kjelst for at købe »Skæl«.

Naar saa disse Muslingeskaller blev transporteret til Bestemmelsesstedet, skulde de »brændes«, førend man kunde anvende dem. Dette foregik i et Hul i Jorden, hvor omkring der i en bestemt Højde var lavet en Vold af Græstørv. Rummet inden for Volden blev saa fyldt skiflevis med et Lag Tørv og et Lag Skaller, og derefter blev der sat Ild i Stakken, som saa kunde brænde i flere Dage.

Ved denne Behandling blev Skallerne pulveriseret, og herefter kunde man sprede dem ud paa Markerne og anvende dem som Gødning.

Som Gødning paa de Arealer, hvor man vilde saa Rug, anvendte man gerne Blaamuslinger, som blev sejlet til Kjelst fra Hjerting og Fanø.

De Mænd, som arbejdede med Skallerne, kaldtes Skalmænd. En af disse boede paa »Højbjerg«, og han hed Peter Nielsen og var Svensker af Fødsel. Peder Nielsen var i sine unge Aar i Besiddelse af enorme Kræfter. En Smed fra den Tid fortalte, at han var den stærkeste Mand, der nogen Sinde havde været i hans Smedie, da han havde løftet Smedens Forhammer og holdt den ud i stiv Arm. Det var der ingen tidligere, som havde kunnet. Der fortælles ogsaa, at han fra Herregaarden »Hesselmed« bar en Tønde Rug hjem paa sine Skuldre til »Højbjerg« i Kjelst.

Da Varde-Nr. Nebel Banen kom, ophørte Skalhandelen i Kjelst, og Folk fik nu Mergel, som gav bedre Resultat, end Skallerne havde gjort.

Paa den Gaard, som nu ejes af Jørgen Thomsens

Enke, boede Jacob Termansen. Han var en dygtig Landmand og en alsidig interesseret Mand. Særlig var han interesseret i Plantningsagen og blev derigennem en Foregangsmand for Egnen. Den smukke Beplantning, som findes ved Gaarden, har han fremelsket. Han drev en Planteskole, hvorfra Træer til Læ og Nytte blev solgt viden om.

Jacob Termansen var Broder til den kendte Kromand Niels Termansen, Oksbøl.

Tidligere var der adskillige Vaabenbrødre i Billum Sogn. Fra 1848 fandtes følgende: Mads Thuesen, Anders Andersen, Thue Jensen Thuesen, Hans Nielsen og Niels M. Nielsen. Sidstnævnte oppebar efter Krigen i 1848 en mindre Pension, da han dengang var saa uheldig at faa 3 Fingre skudt af.

Fra 1864 var der i Kjelst følgende Vaabenbrødre: Kr. Sørensen, Peder Kristensen, Hans M. Bruun, Kristian Jensen, Chr. Thomsen og Gunde Gundersen.

Desuden var der Peder og Anders Madsen, Billum, og Laust Kristensen (Skrædder), Billumtarp. Disse Vaabenbrødre er nu forlængst under Mulde. Den sidstlevende af dem var Chr. Thomsen, Kjelst, som blev udnævnt til Dannebrogsmænd.

I tidligere Tider bryggede Folk selv deres Øl, men for at lave Øl skulde man have Malt, som man selv tilberedte.

Malten blev lavet af Byg, som blev sat til Spiring i Vand. Derefter blev den tørret. Den sidste Behandling af den foregik i de saakaldte »Køllhuse«, hvoraf der var flere, som laa fordelt omkring i Sognet. — En halv Snes Ejendomme sluttede sig sammen og opførte i Fællesskab et »Køllhus«, som var et ganske lille Hus -- 6×6 Alen og 3 Alen højt

—. Kølhusene var tækkede med Rør fra Varde Aa, og inde i dem — der var kun et Rum i Huset — var der et Fyrsted, der blev kaldt »æ Gris«.

Malten blev lagt op paa Loftet, som var skilt fra Stuen med løse Brædder. Fra Fyrstedet kunde Varmen saa trænge gennem Aabningerne mellem Brædderne, og paa den Maade blev Malten saa gennemtørret.

Til Tider skete det, at der blev fyret saa meget i »æ Gris«, at der gik Ild i baade Malt og Kølhus.

Kr. A. Kristensen.

Fra Fiilsøs udtørring

Ved gravning af dræningsrender midt på sommeren 1949 i den nyligt tørlagte del af Fiilsø stødte arbejderne på en udhulet egestamme, som viste sig at være en gammel båd i lighed med den, der først på sommeren var udgravet på nationalmuseets foranledning i søens midterste del udfør Gammeltoft odde og dengang omtalt i »Vestkysten«.

Den sidst fundne båd lå ud for Christiansø eller det, man kalder »Bløde Pold«, den var dybt begravet i mudder og lå i retningen sydvest-nordøst, krænget noget over imod sydvest.

Da arbejderne blev klar over, hvad de havde fundet, standsede de arbejdet paa grøften og meddelte det til lærer Kristensen, Lunde, og til undertegnede. Da museerne og heller ikke lærer Kristensen havde tid til at tage sig af sagen, blev det un-

—. Kølhusene var tækkede med Rør fra Varde Aa, og inde i dem — der var kun et Rum i Huset — var der et Fyrsted, der blev kaldt »æ Gris«.

Malten blev lagt op paa Loftet, som var skilt fra Stuen med løse Brædder. Fra Fyrstedet kunde Varmen saa trænge gennem Aabningerne mellem Brædderne, og paa den Maade blev Malten saa gennemtørret.

Til Tider skete det, at der blev fyret saa meget i »æ Gris«, at der gik Ild i baade Malt og Kølhus.

Kr. A. Kristensen.

Fra Fiilsøs udtørring

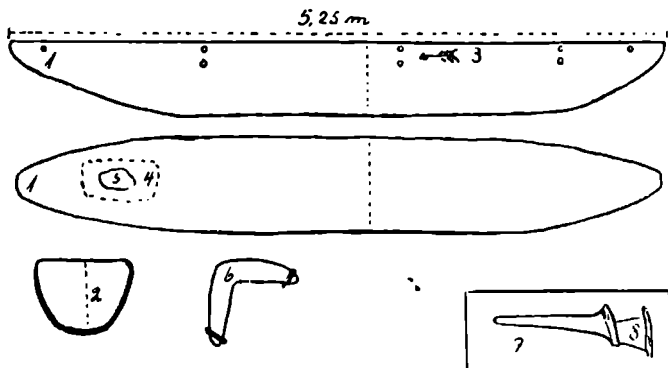
Ved gravning af dræningsrender midt på sommeren 1949 i den nyligt tørlagte del af Fiilsø stødte arbejderne på en udhulet egestamme, som viste sig at være en gammel båd i lighed med den, der først på sommeren var udgravet på nationalmuseets foranledning i søens midterste del udfør Gammeltoft odde og dengang omtalt i »Vestkysten«.

Den sidst fundne båd lå ud for Christiansø eller det, man kalder »Bløde Pold«, den var dybt begravet i mudder og lå i retningen sydvest-nordøst, krænget noget over imod sydvest.

Da arbejderne blev klar over, hvad de havde fundet, standsede de arbejdet paa grøften og meddelte det til lærer Kristensen, Lunde, og til undertegnede. Da museerne og heller ikke lærer Kristensen havde tid til at tage sig af sagen, blev det un-

dertegnede, der kom til at undersøge fundet, og her er, hvad jeg fik ud deraf.

Båden var stærkt beskadiget, særligt i begge ender, de her angivne tal er derfor kun omtrentlige. Båden består som nævnt af en udhulet egestam-

Skitse af båden:

- 1) Sydvestenden. 2) Bådens gennemsnit. 3) Hullerne i siderne. 4) Den fastsømmede træplade. 5) Hullet, den dækker. 6. Det retvinklede træstykke. 7) Jernsøm, 6 cm langt.
- 8) Har siddet uden for bådens træ.

me*). Den var 5,25 m lang med en bredde på 0,80 m og en dybde på 0,45 m. Siderne og bunden var 8 à 10 cm tykke. Langs rælingen helt oppe ved kanten fandtes der i hver side udfor hinanden med forskellig afstand fem huller, 3 cm i gennemsnit, boret vinkelret på træet og med skarpe kanter. Under de tre midterste i hver side 15 cm længere

*) Cand. mag. *Johan Lange*, Landbohøjskolen, har været så venlig at bestemme en træprøve, hvorfor redaktionen beder magisteren modtage vor bedste tak.

ned mod bunden var lignende huller boret (se skitsen).

Der sås ingen rester af spanter, men midt i båden lå et retvinklet træstykke (det var bøjet i vinkel), det var omtrent kvadratisk med siderne 10 cm og med benenes længde 50 cm. Gennem hvert vinkelbens noget tilspidsede ende sad en trænagle. Træstykket passede ikke til spant, men fastgjort i bådens bund og ene side kunne det måske have været brugt til anbringelse af en mast.

I nærheden af bådens sydvestlige ende fandtes i bunden et rundt knasthul, 15 cm i gennemsnit; det var tætnet indvendigt med en tynd træplade, fastholdt af firkantede jernsøm slået i ude fra. Da sømhovederne sad en cm uden for træet under båden, har her muligvis siddet en lignende træplade, som er rådnet bort.

Den gamle sejlens bund lå 90 cm under den tør-lagte søbunds overflade i grønligt mudder til 20 cm over rælingen, det øverste lag var brunligt plantedynd. Før den første udtørring af søen omkring 1850 må der have været 4 à 5 m vand og mudder over stedet, og så vidt jeg ved, siger historikerne og geologerne, at således har det været i de sidste 4000 år eller deromkring. Da der fandtes jernsøm i båden, kan den højst være ca. 2100 år gammel, og den kan være meget yngre, den har altså ikke ligget der for 4000 år siden, men må være sunket eller ført derhen med strøm eller anden bevægelse i vandet. Visse iagttagelser, som jeg gjorde, stemmer imidlertid ikke med den historisk-geologiske opfattelse af søens vandstand gennem tiderne, og jeg skal meddele dem til slut.

Der manglede noget af træet i bådens sydvest-

lige ende, således at den ikke var sejldygtig, da den kom til stedet.

Under, over og ind imellem de sønderbrudte rester af denne bådende lå rester af grene, rødder og tørveagtigt plantestof af en ret stor busk, rimeligvis el efter barkresterne at dømme, og en fingertyk rod var vokset ind i båden gennem hele dens længde og ud af en revne i den modsatte ende.

Det meste af den sydvestlige ende var dækket direkte på træet med et tyndt lag fint, hvidt strand-sand ligesom føget ind i alle huller og sprækker i træet, som man ser det på træ ved stranden nu til dags, og ikke som om det var aflejret i vand.

Der lå seks små marksten i en lidt spredt bunke mellem bådrester og planterester, de var uden arkæologiske kendetegn. Mudderet omkring båden var frit for sten og planterester til langt over rælingen.

Det så ud, som båden har ligget en lang tid i vandkanten, efter at den er ophørt med at kunne sejle, og at en busk er vokset op i selve den ødelagte bådende for til sidst at drukne sammen med den i vand og mudder. Måske kan det tænkes, at der har været bevægelser i søens vandstand, som ingen ved noget om. O. Nielsen oplyser i »Danske Samlinger« I, at en stenvase (vej, dannet af stenvægning) skal være kommet til syne mellem Troldholm og Jægum ved søens udtørring omkring 1850. Man mente derfor, da man fandt den, at søens vand havde stået lavere før 1850 på et eller andet tidspunkt. Når beretningen om nationalmuseets udgravning af den første båd, som blev fundet i

1949, fremkommer, kan der vist hentes mere lys over dette interessante, men vanskelige spørgsmål.

Takket være megen velvilje fra Fiilsøgaards inspektør hr. Møllers side blev den tunge båd taget op, kørt til Fiilsøgaard og nedsat i et lille vandbassin i haven, hvor den nu står nedsænket i vand.

Evald P. Kappelskov.

EFTERSKRIFT.

Til Lærer Kappelskovs omhyggelige og interessante Iagttagelser af det sidste Baadfund i den udtørrede Fiil Sø vil jeg gerne knytte et Par Bemærkninger.

Nyere Undersøgelser i den nu tørlagte Sø viser, at der i visse Dele af Bunden findes aflejret et Saltvandslag, bl. a. indeholdende Skaller af Saltvandsmuslinger, hvilken Oplysning Dr. phil. Poul Jespersen venligst har tilskrevet mig i 1940.

Heraf kan man slutte, at Fiil Sø engang har været en aaben Havbugt eller i hvert Fald staaet i saa bred Forbindelse med Vesterhavet, at Saltvandsfaunaen har kunnet eksistere derinde. Antagelig er Lagene ogsaa pollenanalyseret for at komme frem til en Datering. Men derom og om dens Resultat ved jeg intet.

Derimod ved vi fra Geologen Axel Jessens Undersøgelser i vort Amt (Danmarks geologiske Undersøgelse: Kortbladet Varde og Blaavandshuk), at vor Egn en Periode har ligget betydeligt lavere end nu, idet det sydlige Jylland — vistnok i Bronzealderens senere Del — var sænket saa dybt, at Havet trængte helt ind til den Fiil Sø nærliggende

Kystskrænt ved Børmose-Grærup, saa hele Egnen vest for Ho Bugt og omkring Langsø dengang var Hav.

For mig er der ingen Tvivl om, at det er ved denne Lejlighed, Vesterhavet er trængt ind i Fiil Sø og forvandlede den til en Havbugt. Det er den eneste Gang siden Istiden, Vesterhavet har været Fiil Sø saa nær. Derfor maa Fiil Sø's Saltvandsperiode falde sammen med Tiden omkring Sænkningens Maksimum.

Vesterhavets Niveau laa da godt og vel 2 m højere end nu, eller sagt med andre Ord: Landet laa 2 m lavere. Bådens Findested ligger i Dag ca. 1 m over Havet. Det vil atter sige, at under Landsænkningen i Omraadets Saltvandsperiode har Vandet paa dette Sted været ca. 1 m dybt.

Imidlertid aflejrede Havstrømmen en Række Strandvolde ud for Kysten ned mod Horns Rev, og derefter indtraadte en Landhævning. »Eventyrets Land« var dukket op af Bølgerne.

Efterhaanden som Sandbarrerne aflejredes, og Forlandet dannedes, og det hele hævedes, blev det en Forhindring for Afløbet fra Fiil Sø, hvorfor Vandstanden i Søen steg og bredte sig over større Omraader. Endvidere tog Sandflugten fat, og den Tids Afløb blev tilstoppet, hvorved Søens Vandspejl hævedes saa voldsomt, at Søen til sidst omsluttede baade Rolfs Sø og Langsø.

Nu er det bevist, at denne store Stigning af Søens Vandspejl allertidligst kan være indtraadt engang i ældre Jernalder, 400 f. Kr. 400 e. Kr. (se min Undersøgelse: »Hvornaar havde Fiil Sø sin største Udbredelse« i »Fra Ribe Amt« 1939, 176—84). Atter ændredes Udløbet antagelig ved, at det danne-

des, hvor det har været siden, gennem Henne Mølleaa — og derved sank Vandstanden, saa Rolf Sø og Langsø afsnøredes.

Lærer Kappelskovs Undersøgelse viser afgjort, at Baaden er fra Jernalderen eller historisk Tid. Men som det vil ses af foranstaaende, kan dens Findested ikke tænkes at have været saa tør, at der her kunde gro Elletræer eller Buske. Dertil ligger Findestedet for lavt. Det var dækket med Vand i den Tid, da Søens Vandspejl laa saa dybt, at det var i samme Niveau som Havets. Ganske vist er Stedet i Dag tørlagt, og Søen praktisk talt udsløttet. Men det er sket ved Kunst. Vandet er ikke af sig selv løbet ud i Vesterhavet. Ved Hjælp af elektrisk Kraft er det pumpet op i højere liggende Afløb. — Og det er ikke sket tidligere!

Enten Baaden derfor tilfældig er maset ind i en Busk, eller Busken, som Kappelskov hævder, er vokset ind gennem dens Revner og Sprækker, maa det være foregaaet et andet Sted. Maaske voktede Busken ved den daværende Søbred, og Vraget af Baaden er kommet til at hvile paa den, hvorefter den saa er groet fast. Ved en eller anden Lejlighed er baade Busk og Baad da revet løs og af Strømmen ført til Findestedet, hvor de sammen er sunket til Bunds.

H. K. Kristensen.

Ingeborg Appel

Den 5. November 1948 døde Ingeborg Appel, en af »Historisk Samfund«s gamle trofaste Medlemmer i Askov, 80 Aar gammel. Naar det særligt skal omtales her i Aarbogen, er det, fordi med hendes Død er en af de sidste af den gamle Kreds i Askov og Ladclund, som var med til at starte og støtte »Ribe Amts historiske Samfund«, gaaet bort. Ingeborg Appel var som bekendt en Datter af Ludvig Schrøder, der under Paavirkning af Frede Boisen, Rødkilde, fik Tanken om Dannelsen af et historisk Samfund for Ribe Amt, det første af sin Art her i Landet. Ribe Amts hist. Smf. er saaledes et ægte Barn af den danske Højskole, saadan som Højskolen var i sin Oprindelse. Det allerførste Møde blev da ogsaa holdt paa Askov Højskole. Og i Beretningen herom møder vi alle de gamle Navne fra den Tid:

»18. Dec. 1901 Møde paa Askov Højskole. Stærk Snefog med Togstandsning. Provst J. Nissen kom ikke og næsten ingen fremmede, men Lærlingerne, Lærerne og en Del af deres Husfolk tæller snart op. Der var omtrent et Par hundrede Mennesker. Marius Kristensen talte først, siden Schrøder, saa Udtalelser af H. Nutzhorn, H. Feilberg og Marius Kristensen og Poul Bjerge«.

I Ingeborg Appels Tid, 1914 og 1921, holdt »Ribe Amts historiske Samfund« Møde paa Askov Højskole. Sidste Gang i 1939. Fru Appel har selv bidraget til Aarbogen med en Artikel om H. Svejstrup i Aarg. 1935.

Denne nære og levende Forbindelse mellem Højskolen og det lokalhistoriske Arbejde er vel ikke saa stærk i vore Dage. Det skyldes vist en Forskydning i Sigtet baade indenfor Højskolens Arbejde og i det lokalhistoriske Arbejde. Højskolen har vel, som af Elin Appel fremhævet, fjernet sig noget fra det »historisk-poetiske« Livssyn, det ægte danske, der var dens Udgangspunkt, og det lokalhistoriske Arbejde har vel ofte været mindre »poetisk«. Men saa sandt som »det ægte danske« kan defineres som den gamle Præst Otto Møller i Gylling gjorde det, som »Folkets Sprog med alle de gode Værker, som i dette er skænket Folket fra Arilds Tid til disse Dage, Folkets Levnedsløb med dets Bedrifter og Lidelser, med dets Drømme og dets Arbejde, Folkets Land, Landets Planter og Dyr, Folkets Love og Indretninger, alt det, hvorom vi kan sige, at det er vort«, saa skulde Forbindelsen med Højskolen kunne bevares. Det vil være til Skade for begge Parter, om det ikke sker.

K. Høgsbro Østergaard.

I. H. Byriel

Iver Hansen Byriel er født 23. Aug. 1860 i Brandrup, Haderslev Amt, hvor Forældrene ejede en mindre Landejendom. Efter Konfirmationen fik han Lyst til Skolegerningen, der endnu dengang foregik paa Dansk med et Par ugentlige Timer i tysk Sprog. Han blev Hjælpelærer eller »Præparand«, som det hed, flere Steder og underviste de

smaa paa 6—9 Aar. 1882 kom han paa Forberedelsesskole i Aabenraa og 1883—86 paa Seminariet i Tønder, hvor Undervisningen fra Foraaret 1884 skete udelukkende paa Tysk. Samtidig blev der gjort de største Anstrengelser for at gøre de nord-slesvigske Elever til Tyskere, hvad der dog i mange Tilfælde aldrig lykkedes.

Efter at have taget Eksamen blev Byriel Lærer i Hjortved, S. Hygum Sogn, 1886—88, derefter i V. Lindet, Gram Sogn. I Sommeren 1891 fik han Meddelelse fra Skolemyndighederne om, at han fra 1. November skulde forflyttes til de frisiske Egne »Im Interesse des Dienstes« (i Tjenestens Interesse). Han tøvede med Svaret paa denne Meddelelse til hen i Efteraaret, og det kom da til at lyde paa, at dette Embede nægtede han at varetage og var villig til at opgive Stillingen som Lærer, men ønskede dog at forblive i Lindet til 1. Maj 1892, hvad der blev ham tilstaaet.

Byriel søgte saa Embede flere Steder nord for Grænsen, indtil han fik Førstelærerembedet i Ø. Vandrup med Tiltrædelse 1. Juni 1892. Han var meget glad over dette, da det altid havde været ham en Plage at være tysk Lærer. I Vandrup virkede han saa til 1. Sep. 1930, da han faldt for Aldersgrænsen. Han flyttede derefter til en Datter i Vandrup Stationsby.

Han var gift med Helene Petersen, der ogsaa var Sønderjyde, idet hun var en Skovriderdatter fra Gram. Hun døde 1926 60½ Aar gammel. I Ægteskabet er der 9 Børn.

Til sin Død følte Byriel sig som fuldblods Sønderjyde; det slesvigske Spørgsmaal laa ham stærkt paa Sinde; han har da ogsaa udført et stort Ar-

bejde inden for de sønderjydske Foreninger. Desuden røgtede han flere Tillidshverv i Sognet. Her vil vi især mindes hans historiske Arbejder. De fremkom i vor Aarbog i to Perioder, nemlig 1907—18 og 1941—46 med et meget langt Pusterum imellem. Til første Periode hørte »Smaatræk fra Vamdrupegnen i 1849« (1907), »Fra Fæste til Selveje« (1908), »Mikkelsgrande i Øster Vamdrup« (1909), »Da de Hjarup Gaardmænd laante« (1910), »Hellig Thøgers Kirke i Endrupskov« (1912), »Minder fra Foldingbroegnen i Krigen 1848—50« (1912), »Fra Vamdrup Sogn« (1918). Den sidste Række udarbejdede han som gammel Pensionist: »Østerbygaard« (1941), »Bastrup Ejerlavs Historie« (1943), »Ejendomsretten til Søgaard Sø« (1943) og i Samarbejde med Forfatteren af disse Linjer »Udskiftningen i Øster Vamdrup« (1946). Ogsaa i Slesvigsk Søndagsblad, i Sønderjydsk Maanedsskrift og i Dagblade har han skrevet Smaaartikler om historiske Forhold.

Byriel døde 25. Marts 1949. Han vil med Tak blive mindet for de Bidrag han har givet til Vamdrupegnens Historie.

H. K. K.

Hans Peter Torbøl

En af Historisk Samfunds gode Venner og trofaste Medarbejdere gik bort, da Læge Hans Torbøl den 3. Marts 1950 døde i Skanderborg af en Hjerneblødning. I en lang Aarrække sad han i Bestyrelsen for Historisk Samfund, og hans Venlighed og pud-

sige Lune har ofte faaet en eller anden lidt vanskelig Situation til at skride. Desuden har han leveret flere interessante Bidrag til vor Aarbog. Saaledes har han af Sognepræsten Jacob Stampes efterladte Optegnelser i N. Nebel Præstearkiv skrevet »Efterretninger om Strandinger« (1926), særlig værdifuld er Afhandlingen i 1929: »Nørre Nebel Kirke«, der ogsaa for en stor Del hviler paa Stampes Samlinger. Endvidere har han skrevet »Hundrede Aar« (1935) i Anledning af Søren Posts 100 Aars Fødselsdag, »Peder Poulsen, Vittarp« (1940) og »Hedens Opdyrkning« (1941).

Ogsaa paa anden Vis gav hans historiske Interesse sig Udslag; han var saaledes med til at oprette et Sognearkiv for N. Nebel og Lydum Sogne, og senere gav han Stødet til, at det nu igangværende Arbejde med at skrive disse Sognes Historie blev paabegyndt.

Han elskede nemlig N. Nebel By og Omegn. Paa den Egn er han født og vokset op, idet han er født i Torbøl, Ovtrup Sogn, 6. Nov. 1868, som Søn af Gaardejer Hans P. Petersen og Hustru Eline Marie Arnum, der var indvandrede Sønderjyder. Og i N. Nebel virkede han i over 40 Aar som Læge. Han var meget omhyggelig for sine Patienter, ikke af mange Ord, men afholdt for sin Omhu og Velvilje.

Endvidere var han meget optaget af Byens, Egnens og Samfundets Forhold i det hele taget. Han tog da ogsaa ivrig Del i politiske Debatter. Han virkede meget for Selvstyretanken og har skrevet flere Skrifter herom, ligesom han ogsaa har oversat Bøger fra Engelsk om Lokalisme.

Læge Torbøl var gift med Laura Mettine Frederiksen, der endnu lever som Enke i Skanderborg.

I 1949 solgte Læge Torbøl sin Praksis i N. Nebel og flyttede til denne By, hvor en Datter var gift og bosat.

Det var en haard Omgang for den gamle Læge. Han længtes efter det kære Nebel. Han kastede sig da ud i Arbejdet med en ny Bog, som han ogsaa naaede at faa færdig og se udkomme: »Politik og Kristendom«, en Bog, der giver et godt Bidrag til hans Tankegang og Livsopfattelse.

Imidlertid begyndte Sygdom at gøre sig mere og mere gældende. Og hans tidligere Virken med Lægevidenskab, Samfundsforhold og Historie blev til intet for ham. Kun det betød nu noget: at gaa vel herfra. Passende sang vi ved hans Jordefærd en Salme, han selv havde forfattet, og hvori et Vers lyder:

»Hil saa dig, som sank i Grav,
Gud er selv din Støttstav.
Pris ham sunge
hver en Tunge,
lad den runge som et Hav«.

H. K. K.

Litteratur om Ribe Amt

Brørup Sogns Historie

Brørup Sogns Historie ved *Aug. F. Schmidt* udkom i 1949. Det har været en Historieskrivning med Forhindringer. Først arbejdede flv. Højskoleforstander *Søren Alkærsig* med Sognets Historie, men Døden afbrød brat hans Arbejde. Man henvendte sig da til Lærer *H. C. Frydendahl* i Krarup, der var født i Sognet. Han fortsatte Arbejdet i nogle Aar og fik en stedlig Medarbejder i Bankrevisor *M. P. Brorsen*. Imidlertid døde Frydendahl allerede 1947. Man henvendte sig saa til Forfatteren *Aug. F. Schmidt*, der fuldendte Værket.

Efter Alkærsigs Død var et Udvalg paa 12 Mand traadt sammen for at sikre Arbejdets Fortsættelse og skaffe de nødvendige Penge. Det var Boghandler *H. V. Nielsen*, Bankdirektør *C. F. Christiansen*, Redaktør *J. Larsen*, Snedkermester *Chr. Askov*, Sogneraadformand *S. Hansen*, Direktør *C. Jensen*, Førstelærer *J. K. Jensen*, Postbud *H. Nielsen*, Læge *C. Tegllhus*, Førstelærer *P. K. Voldsgaard*, Gdr. *C. Thygesen* og Gdr. *Max Nissen*. Udvalget hjalp ogsaa med at indsamle Stof og fremskaffe Billeder.

Bogen er altsaa ikke skrevet af én Haand, men det mærkes ikke meget under Læsningen. Alkærsig har skrevet om Geologien, det meste om Oldtiden og Vejene samt Fattigvæsenet. Navnlig Stykket om Fattigvæsenet er fyldigt og godt, levende og interessant, hvorimod visse Enkeltheder i Oldtidshistorien næppe kan staa for Kritik. Endvidere har *Poul Rasmussen* skrevet om Thuesbøl og Eskelund paa Grundlag af Matriklerne fra det 17. Aarhundrede, *Voldsgaard* skriver om Gerndrups Udskiftning, *Lars P. Larsen* om Sygekassen, mens det øvrige er *Aug. F. Schmidt* og den i Sognets nyere Historie særlig kyndige *M. P. Brorsen*, der skriver om Sognets Foreninger, der næsten alle er behandlede lige fra Biblioteket og Banker til »Julens Glæde«.

Det er dog *Aug. F. Schmidt*, der sætter sit Præg paa Bo-

gen, ikke blot som Redaktør, men først og fremmest som Forfatter, idet han har skrevet det meste. Han behandler Stednavne, Tislundstenen, Skove og Veje, By- og Gaardhistorien, Møller, Landbruget efter Udskiftningen, Plantager, Statistik, Fremskridtsmænd, Kirker, Præster og Skoler, folkelig Vækkelse, Krigene, kommunal Historie, Stationsbyens Forhold, Virksomheder og Institutioner, ligesom han har forsynet Bogen med Register.

Der er navnlig to Forhold, der præger denne Bog: Det er især den nyere Historie, der behandles, d. v. s. Tiden siden Udskiftningen, saaledes begynder Gaardhistorien først her — hvad der for den udensogns Læser maaske er en Fordel. For det andet er Bogens Kilder overvejende trykt Materiale; kun i ringe Grad har Schmidt sine Oplysninger direkte fra Arkiverne. Dette er naturligvis en væsentlig Mangel. O. Nielsen har ikke udtømt Arkiverne, og meget værdifuldt Stof kunde være fremdraget og burde have været det. Paa den anden Side maa det straks siges, at den trykte Litteratur er udnyttet i saa stort Omfang, at der alligevel er kommet en god Bog ud af det. Schmidt kender en Rigdom af trykte Kilder og har benyttet dem flittigt. Resultatet er som sagt blevet en god Sognebog paa 540 store Sider, med smukt Tryk og et Væld af gode Billeder, en Bog, Udvalget og Sognet kan glæde sig over.

I »Ribe Stifts Aarbog 1950« har Biskop *Lindegaard* fortsat Traditionen fra Biskop Scharlings Tid med at skrive *et Brev fra Ribe Bispegaard*; Biskoppen skriver til vor utrygge Tid om den kristne Frimodighed. Desuden indeholder Aarbogen 8 Afhandlinger foruden Noter; de er alle dygtige og i høj Grad læseværdige, men kun en af dem angaar direkte vort Amt, nemlig Pastor *K. Høgsbro Østergaards* værdifulde og interessante Undersøgelse af *Allertavlen i Vester Starup Kirke*. Det smukke gotiske Skabalter indeholder 30 Helgenbilleder, som Østergaard tager op til Undersøgelse. Særlig interessant er hans Paavisning af, at 12 smaa Figurer paa Predellaen eller Fodstykket er Nødhjælpere. Imidlertid er Helgenbilledbestemmelsen et vanskeligt Felt, hvad Østergaard ogsaa er klar over. Han er saaledes ikke sikker paa, om Nr. 4, en Biskop med en Monstrans i Haanden, er Sct. Christophorus. Saa vidt jeg kan

se, er det netop meget tvivlsomt, selv om man nok kan tænke sig, at Hostien skal forestille Kristusbarnet. Han afbildes almindeligvis med Kristusbarnet, med et Træ eller en Stav. I det hele taget kan det vist være et Spørgsmaal, om alle Figurerne skal forestille Nødhjælpere. Østergaard skriver videre, at man ikke kender meget til Sct. Margarethas Legende, og det er jo for saa vidt rigtigt, som det er bevist (1863), at de Martyrakter, der findes om hende, er falske. Men det har Middelalderen slet ikke regnet med, og derudfra har man saa forsynet hende med en Drage som Attribut. Legenden gaar nemlig ud paa, at hun er født i Antiochia i Pisidien. Hendes Fader var hedensk Præst ved Byens Tempel. Men hun blev tidlig greben af Kristendommen, hvorfor den forbitrede Fader jog hende ud at vogte Svin. Her saa den kejserslige Feltherre Olybrius hende og blev saa betaget af hendes Skønhed, at han vilde ægte hende, men hun afviste ham og vilde ikke opgive sin Kristentro. Saa lod han hende nøgen piske og knibe med Tænger, dog forgæves. I Fængselet fristede Djævelen hende i en Drages Skikkelse; men hun fordrev ham med Korsets Tegn. Senere vilde man drukne hende i en Kedel Vand. Da viste den Helligaand sig som en Due og døbte hende. Hun blev halshugget 275, men holdt forinden en saa gribende Tale, at mange blev omvendt. Af Legenden forstaar vi, hvorfor Staruptavlen anbringer Dragen ved hendes Fod; ofte fremstilles hun trædende paa Dragen. Det er saaledes Tilfældet i en Pilaster i Lunde Kirkes Skabalter.

Paa »Dansk Hjemstavns Forlag« (Aage Jacobsen, Ribe) har *Aug. F. Schmidt* udsendt »*Sydøstjyllands Historikere*«, ca. et halvt Hundrede smaa Biografier af Lokalhistorikere fra denne Egn. Dog er Begrebet Lokalhistoriker taget i meget vid Betydning. Den kendte Kirkemand V. Brücher fra Aagaard vilde sikkert være blevet forundret over at se sig indrulleret blandt Lokalhistorikerne, fordi han skrev sine Erindringer. Alligevel har Schmidt Ret i, at »bortset fra København og Omegn kendes ikke fra nogen Del af Danmark saa mange Lokalhistorikere som fra Kolding med Opland«. Det er denne Rigdom, der har faaet Schmidt til at skrive Bogen. Og saa tropper de da op disse Mænd, som man har kendt gennem de mange Aar, enten personlig eller gennem deres Værker. Her er den store Historiker P. Elias-

sen, den geniale J. O. Brandorff, den selvstændige og lune Bonde, Holbergkenderen og -elsker Poul Terp, der er selve Evald Tang Kristensen og den dygtige Arkivar Hans Knudsen. Men jeg skal iøvrigt kun nævne dem, der er knyttet til vort Amt, og hvoraf mange har skrevet her i Aarbogen: Apoteker Ravnholt, Lærer Jespersen, I. H. Byriel, J. P. Harbo, John Kvist, Ludvig Schrøder, Poul Bjerger, Fr. Schrøder, Roar Skovmand, H. F. Feilberg, Marius Kristensen, Jørgen Nissen, John Richter, Søren Alkærsg, P. N. Frost, Kierckeby, O. Nielsen, John Møller, N. Thøgersen, J. Andersen og Vilh. Bang. De fortjener nok at mindes for det uhyre Arbejde, det ofte har været at skrive Egnshistorie. Desuden maa det nævnes, at Bogen giver en nyttig Oversigt over Litteratur om Sydøstjylland.

Blandt Det kongelige danske Videnskabernes Selskabs Skrifter har *Gudmund Hatt* udsendt et sikkert afsluttende Arbejde om *Oldtidsagre*. Her er en fuldstændig Fortegnelse over alle Forekomster i Danmark, ogsaa alle i vort Amt lige fra S. Farup og Lovrup til Lydum og Borre. Desuden er der Beskrivelse af en Række af dem, Forklaring over deres Tilblivelse og Datering, ligesom Oldtidsagrene uden for Danmark ogsaa behandles. Det er et mægtigt Arbejde, Professor Hatt her har afsluttet, og det var i yderste Øjeblik, han begyndte paa det (1927). Nu vilde det være for sent. Danmarks Heder, hvor de fleste fandtes, er næsten forsvundne. Hatts Arbejder med Oldtidsagrene og Jernalderens Bopladser har inden for Arkæologien og Landbrugs-historien betydet en saadan Fornyelse i Forskningen, at de altid vil blive staaende som fremragende. — I *M. Mackeprangs* Pragtværk *Jydske Granitportaler*, som det er en Nydelse at læse, findes en spredt Omtale af Enkeltheder i ikke mindre end 24 af Amtets Kirker, ogsaa Domkirken. Her lægger man særlig Mærke til, at vor store Kirkekender i Omtalen af Gavltreiffet over Kathoveddøren, »Det himmelske Jerusalem«, hævder, at de to Personer nærmest Kristus og Maria er Erik Ejegod og Sct. Liffdag, idet han sætter Relieffet til Biskop Radulfs Tid omk. 1170.

Den altid myreflittige *Roar Skovmand* har i Anledning af Arbejdernes Oplysningsf. 25 Aars Jubilæum udsendt endnu et stort Skoleværk »*Lys over landet*«, men det er ikke bare AOF's korte Historie, her behandles, men al Oplysningsar-

bejde i Arbejderkredse lige fra den mærkelige »Oplysning« under Strejken 1797. Uvildigt og smukt undersøger Skovmand Hændelser, Motiver og Maal for dette Arbejde og kaster herved et nyt Lys over dansk Kulturliv. Ogsaa vort Amt berøres heri; vi kan nævne Askov Højskole, Jørgen Bankes, Bomholts, Rasmus Vinds og Sundbos Indsats, Folkeuniversitetsarbejdet i Varde ved Aarhundredskiftet, men navnlig Esbjerg Arbejderhøjskole. Naturligvis yder den ogsaa Bidrag til Socialdemokratiets Historie og til Højskolens. Bogen hviler paa omfattende Forstudier.

— Atter i Aar møder *Sal. Frifelt* og *T. Tobiassen Kragelund* med et Bind Kulturhistorie: »*Jyder Vester fra er mange Slags*«. Frifelt skildrer den første frivillige i det amerikanske Ekspeditionskorps i den første Verdenskrig og skriver ellers om Foregangsmænd og Almuekunstnere, men alle uden for vort Amt. Tobiassen holder sig derimod til hjemlige Egne og bidrager atter til det gamle Haandværks Historie og lader *Skotøjshandler H. I. Jensen*, Esbjerg, fortælle om sin Uddannelse i Kunsten at lave Sko, den han fik lært til Fuldkommenhed, lige før Fabriksfodtøjet satte ind og ødelagde det gammeldags Haandværk. Dernæst behandler Tobiassen *Fattigfogden* eller »Stodderkongen«, *Pjaltekværmeren* og *Skindhandleren* og andre *løjerlige Folk* som »æ Komediantspiller« og »æ Fynbokuen« fra Fattighuset paa Kragelund Hede, altsaa Medlemmer af den sørgelige Garde af Tiggere og Originaler, der i gamle Dage hørte til i hvert Sogn, og hvis Færden og Historier bidrog til Underholdningen paa Egnen. Med sit indgaaende Kendskab til hele den gamle jyske Almuekultur formaar Tobiassen rigtig at skildre disse Skæbner. — I *Aage Aagesens Disputats: »Geografiske Studier over Jernbaner i Danmark«* gives adskillige interessante Oplysninger om Jernbanernes Indflydelse paa Egnen og dens Befolkningsforhold m. m. — I »*Jul i Vestjylland*« skriver *Ejnar Askgaard* om Ribe-Rektoren *Christian Falster*, *J. Nyberg* om *Jacob A. Riis*, *Axel Th. Harck* om *Heden ved Varde* og *H. Palludan-Rasmussen* om *Bleggaarden* sammesteds, mens *Aug. F. Schmidt* behandler *Gammeldags Bryllup i Egnen mellem Ribe og Gram*. — Ogsaa Juleheftet »*mågen*« maa nævnes, da det indeholder en Mængde personalhistorisk, arkæologisk og folkloristisk Stof; undertiden kan det dog være vanskeligt at skelne mellem »*Dichtung und Wahrheit*«.

Virksomheden

24. Sep. 1949 holdt Samfundet et udmærket og velbesøgt *Aarsmøde i Verst Forsamlingshus*, hvor de venlige og gæstfri Verstsognere med Forsamlingshusets Formand P. Mortensen, Tersbølgaard, i Spidsen havde ordnet alt det praktiske paa bedste Maade. Ved Generalforsamlingen mindedes Samfundets Formand, Forfatteren Sal. Frifelt, Ølgod, fhv. Seminarieforsøger Helge Haar, Ribe, Lærer Jeppe Hejbøl, Ansager, Lærer J. H. Byriel, Vamdrup, og Bogtrykker Paul Schrøder, Esbjerg, der alle var afgaaet ved Døden. Endvidere lykønskede han Lærer H. K. Kristensen, der for sit Arbejde med Vestjyllands Historie var blevet tildelt den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Prisedalje, og aflagde iøvrigt Beretning om Arbejdet i det forløbne Aar. Kassereren, H. K. Kristensen, fremlagde Regnskabet, der godkendtes. Dernæst vedtoges nogle mindre Lovændringer. Sal. Frifelt og Pastor Høgsbro Østergaard, Aastrup, genvalgte begge til Bestyrelsen, mens Kontorchef P. Lerche Thomsen, Ribe, og Kunstmaler N. Holbak, Esbjerg, genvalgte som Revisorer. Under eventuelt foreslog Vejassistent Kristensen, Grindsted, af afholde Sommermøde i Hovborg, et Forslag, som Bestyrelsen haaber at kunne gennemføre i 1951. Paa Forslag af Bestyrelsen vedtog Generalforsamlingen at udnævne Brolægger P. M. Gundersen, Esbjerg, til Æresmedlem som en Paaskønnelse for den udmærkede Støtte, Gundersen paa forskellig Maade gennem mange Aar har ydet Historisk Samfund. Formanden sluttede Generalforsamlingen med en Tak til Verst Sogn for den gode Modtagelse. — Derefter begyndte det offentlige Møde. Her holdt Lærer J. Kvist, Kragelund, et beundringsværdigt dygtigt Foredrag om Verst Sogn gennem Tiderne. Det lønnedes med stærkt Bifald. Ved Kaffebordet vekslede Tale og Sang, bl. a. talte Sal. Frifelt, Førstelærer Raun Jensen, Outrup, Gdr. Graunholdt, Verst, Pastor Nymand og Brolægger Gundersen. Til Slut viste Kristensen Historisk Samfunds Lysbilleder.

18.—19. Nov. afholdt Samfundet i Forbindelse med Centralbiblioteket i Esbjerg et vellykket *Kursus paa Biblioteket i Slægts- og Gaardhistorie for Begyndere*. 46 Deltagere fulgte med Iver og Arbejdslyst de forskellige Timer. Centralbiblio-

tekets Formand, Landsretssagfører A. C. Krebs, bød Velkommen, hvorefter Kursusets Lærere, Forf. Sal. Frifelt, Overbibliotekar, Frk. Ingrid Vig Jensen, Forretningsfører T. Tobiassen og Lærer H. K. Kristensen, tog fat. Der blev givet Oversigter over de vigtigste Kilder, baade i Litteraturen og Arkiverne, Vejledning i Indsamling af mundtlige Overleveringer samt Øvelser i Skriftlæsning og Opstilling af Slægts- og Ahnetavler, ligesom der stillede Spørgsmaal og udveksledes Erfaringer. Kursisterne anmodede om at faa Kursuset gentaget ad Aare.

27. April 1950 var det 100 Aar siden, Lærer J. P. Nielsen, Darum, fødtes (se fra Ribe Amt 1941!). Historisk Samfund i Forbindelse med gamle Elever *afslørede denne Dag en Mindesten* med Bronzerelief i det lille Anlæg midt i Byen foran Hotellet. Formanden, Sal. Frifelt, bød Velkommen og holdt en smuk Afsløringstale og indflettede her et Digt, han i sin Tid skrev til sin Barndoms Lærer:

»— Hvem fik vel som Gave en skønnere Pligt
end Degnen, der nytter sin Dag
og planter i Børnenes Sind som et Digt
Korsmærket i Danskernes Flag!
At leve som Danske og virke med Flid
er Maalet for Skole og Degn.
Og glemmes hans Ord,
de sætter dog Spor:
De former en Slægt og en Egn!«

Derpaa talte fhv. Sogneraadsformand P. Nielsen om den Taknemlighedsgæld, Sognet staar i til Lærer Nielsen, der var Lærer for 3 Generationer og søgte at opdrage dem til frie, selvstændige Mennesker. Desuden var han Foregangsmand paa Skolelodden og Anfører i alle Fremskridt. Han fik Modstandere, men næppe Fjender. Gdr. H. P. Hansen, Søn af den bekendte Lambert Hansen, Lærer Nielsens Ven og Medarbejder, afslørede derpaa Stenen med Indskriften: »Peder Jakobi Nielsen, f. 27. April 1850, d. 10. Marts 1940. Lærer og Kirkesanger i Darum i 49 Aar. Frihed og Fremgang viede du dine bedste Manddomsaar. Tak for Sangen i Skole og Kirke«. Sluttelig overdrog Sal. Frifelt Mindestmærket til Darum Sogns Folk. Sogneraadsformand Aage Lundgaard modtog Mindet og takkede paa Sognets Vegne. Tømmerhandler Simon Nielsen, Skovlund, takkede og udtalte bl. a.: »Far var først og fremmest Lærer, han elskede Skolen og Eleverne; han følte sig stærkt knyttet til Darum.

Vi Søskende takker for den Ære, der er vist Far«. — Medaillonen er udført af Lærer Niensens Søstersøn, Johs. Bjerre, København. Om Aftenen holdtes under stor Tilslutning Møde paa Hotellet. Efter at Sal. Frifelt havde budt Vel-

Mindestenen for P. J. Nielsen, Darum.

kommen, talte Biskop Lindegaard, Ribe, om Betydningen og Værdien af den Indsats, som var øvet af det Lærerkuld, hvortil Lærer Nielsen hørte. Biskoppen viste, hvor meget Folkeskolen betød for vort Folk. Og Lærerne arbejdede ikke alene for Skolen, men hjalp alle, unge som ældre. Disse gamle Lærere var derfor en lykkelig Slægt. Vi takker dem og ærer deres Minde. (Forsamlingen rejste sig). Ved Kaffe-bordet talte H. P. Hansen, Marinus Lundgaard, P. Nielsen, Dalgas Thomsen, Lærer Nielsen, Skærlund, Johs. Bjerre, M. Petersen, Alrø, Simon Nielsen og Lærerinde Frk. Nielsen, Gesten. Sal. Frifelt takkede Biskoppen og de øvrige Talere samt alle, der havde bidraget til at faa Stenen rejst, og da især Forretningsfører T. Tobiassen, der havde taget Initiativet og gjort Forarbejdet.

Endvidere gør vi opmærksom paa, at der i Sommer er rejst en Mindesten over Professor P. A. Pedersen i Sig, Pro-

fessorens Fødeby, væsentlig paa Initiativ af Rentier Th. Urup, Sig. og Gdr. Laurids Pedersen, Ovnbøl. Pastor Høgsbro-Østergaard bragte her en Hilsen fra Historisk Samfund.

Den 17. Juni 1950 holdt Samfundet *Byvandring i Ribe*. Først besaa man Domkirken, hvis Bygningshistorie og væsentlige Mindesmærker, H. K. Kristensen gennemgik og forklarede, derpaa gik man rundt i Byen og ind i de gamle Gaarde, hvor Kristensen viste, hvordan disse Renæssancebygninger var bygget over et overleveret gotisk Grundplan som Gavlhus med Gavl og et mindre Porthus ud mod Gaden, mens de lange Længer strakte sig dybt ind paa smalle Grunde, fordi Pladsen ud mod de Gader, der i Ribes Storhedstid udgjorde Hovedfærdselsaaren, var saa kostbare, at man kun kunde faa Raad til at trænge sig frem til dem med Gavlen. Ogsaa Raadhuset, Taarnborg og Klosteret blev beset og beundret.

Historisk Samfund vil gerne takke de Myndigheder og Institutioner, der i det forløbne Aar har støttet Samfundet eller skænket Bidrag til Rejsningen af Stenen i Darum. Ligeledes takker det Centralbiblioteket og Overbibliotekar, Frk. Vig. Jensen for Gæstfrihed og Hjælpsomhed under Kuruset.

Nye Medlemmer

Væverske, Frk. Else Mikkelsen, Tistrup.
 Postbud Hans Mikkelsen, Tistrup.
 Børge Gjødesen Mikkelsen, Kastrup.
 Arkitekt W. Jørgensen, Varde.
 Grosserer Carl Lund, Esbjerg.
 Gaardejer Bertel Jensen, Urupgaard, Eg.
 Mejeribestyrer E. Christensen, Eg.
 Køhmand Gr. Gregersen, Ovtrup.
 Lærer Sørensen, Lamborg, Eg.
 Gaardejer Harald Mikkelsen, Lervad, Tistrup.
 Fru B. Damgaard, Lervad, Tistrup.
 Malermester Pedersen, Tistrup.
 Gaardejer Thormod Christensen, Frisvad Mølle, Varde.
 Bygmester Andr. Pedersen, Sig.
 Arkitekt Riis Olsen, Varde.
 Lærerinde, Frk. Lydia Hejbøl, Bøvl, Stakroge.
 Sognefoged F. H. Søndergaard, Torstrup, Sig.
 Gaardejer Kr. Raunkjær, Raunkjærgaard, Lyne.
 Manufakturhandler Frode Nielsen, Glejbjerg.
 Gaardejer P. Mortensen, Tersbølgaard, Verst.
 Gaardejer Laurids Thomsen, Gammelenge, Bække.

Gaardejer Søren Thomsen, Hedelund, Verst.
 Lærer Vald. Andersen, Bække.
 Arbejdsmand Peter Sørensen, Verst.
 Lærer Rebsgaard, Torsted, Verst.
 Installatør Albert Petersen, Jordrup.
 Førstelærer S. Ravn Jensen, Ovtrup.
 Sognefoged S. Gravholt, Verst.
 Frk. Kristiane Søndergaard, Ounbøl, Sig.
 Bogbinder Niels Hansen, Varde.
 Fru Harriet Petersen, Bolhede, Nordenskov.
 Landpostbud Jens Chr. Jensen, Kvong.
 Gaardejer Alfred Strandby, Skuds.
 Gaardejer Chr. O. Christensen, Brøndum.
 Musiklærerinde, Frk. Bengaard, Esbjerg.
 Fru O. Bischoff, Esbjerg.
 Rentenyder A. Fjeldgaard, Esbjerg.
 Overlærer J. Fager, Esbjerg.
 Kutterejer Brinck Hansen, Esbjerg.
 Lærer S. P. Holst, Esbjerg.
 Havnearbejder Chr. R. Jensen, Esbjerg.
 Provst A. Kærgaard, Esbjerg.
 Viceskoleinspektør S. Land, Esbjerg.
 Lærerinde Anna Munk, Esbjerg.
 Overlærer C. Markussen, Esbjerg.
 Lærer H. L. Obling, Esbjerg.
 Bankdirektør Rasmussen, Esbjerg.
 Overlærer Friis Legart Skov, Esbjerg.
 Snedker P. Schmidt, Esbjerg.
 Lærer S. P. Sørensen, Esbjerg.
 Gaardejer Hans Pedersen, Skast.
 Tømmerhandler Fr. Rhod, Lunde.
 Gaardejer H. P. Hansen, Darum.
 Politibetjent Svend Nielsen, Ribe.

Til Medlemmerne!

Dansk historisk Fællesforening har udsat en Præmie paa 300 Kr. for en værdifuld Artikel om en Bys eller Egns Forhold under Besættelsen, fremkommet i en af de amtshistoriske Aarbøger Inden Udgangen af 1952. Præmien vil blive uddelt i 1953, og det er Fællesforeningens Styrelse, der bedømmer de fremkomne Afhandlinger og afgør, hvem Prisen skal tilfalde.

Redaktionen af „Fra Ribe Amt“ opfordrer da de Forfattere, der kan tænke sig at behandle et saadant Emne fra en eller anden Egn af vort Amt, til at indsende Afhandlingerne til Lærer H. K. Kristensen, Lunde Jyll., senest 1. Maj 1952, og da det er muligt, der kan komme flere Afhandlinger om Emnet, beder vi af Hensyn til Pladsen de Forfattere, der kan faa Arbejdet færdigt saa tidligt, om at indsende det allerede 1. Maj 1951.

— Angaaende Bøger, som vore Medlemmer har Ret til at købe til nedsat Pris, se forrige Aarvog S. 316—17.

LOVE

§ 1.

Samfundets navn er „Historisk samfund for Ribe amt“.

§ 2.

Samfundets formål er at virke til oplivelse af den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og vække forståelse for de minder fra ældre og nyere tid, som denne landsdel rummer.

§ 3.

Formålet søges nået dels gennem afholdelse af offentlige møder rundt omkring i amtet, dels ved udgivelse af en årbog, hvori der fremdrages og fortælles om emner af nævnte art på en let læselig måde, samt ved at tilskynde til og — hvis pengemidlerne tillader det — ved at understøtte undersøgelsen af jordfund og udgivelsen af samlede bearbejdelser af historiske emner amtet vedrørende.

§ 4.

Medlem af samfundet er enhver, der melder sig til bestyrelsen, og som betaler et årligt kontingent, hvis størrelse retter sig efter den afdeling, man indmelder sig i, idet medlemmer i

afdeling I betaler 5 kr. årligt,

afdeling II, der omfatter livsvarige medlemmer, betaler 100 kr. en gang for alle eller 35 kr.

årligt i 3 år, institutioner betaler dog 150 kr.

en gang for alle,

afdeling III, der omfatter støttende kommuner og andre, betaler mindst 12 kr. årligt.

Bestyrelsen kan med generalforsamlingens godkendelse foretage ændringer i disse kontingenters størrelse. Alle medlemmer modtager uden betaling et eksemplar af samfundets årsskrift samt til nedsat pris de skrifter, som samfundet iøvrigt måtte udgive.

§ 5.

Samfundets bestyrelse består af 7 medlemmer, som vælges af årsmødet ved simpel stemmeflerhed for 3 år ad gangen, idet der hvert år, som er deligt med 3, vælges 3 medlemmer, de øvrige år 2. Hvert år vælges tillige 2 revisorer.

§ 6.

Bestyrelsen vælger selv formand, næstformand og kasserer samt et redaktionsudvalg på 3 medlemmer.

Formanden i redaktionsudvalget, der tillige er samfundets sekretær, vælges ligeledes af bestyrelsen og lønnes med et af bestyrelsen fastsat honorar.

Desuden vælges et foredragsudvalg på 2 medlemmer, af hvilke samfundets formand er det ene.

Bestyrelsen fører protokol over sine møder; der kræves simpel stemmeflerhed for dens beslutninger. Formandens stemme er afgørende, når stemmerne står lige.

§ 7.

Kontingenter fra livsvarige medlemmer indgår i et reservefond, hvis renter tilflyder den årlige drift. Under ekstraordinære forhold kan der, når 5 bestyrelsesmedlemmer stemmer derfor, hæves af fondet.

§ 8.

Samfundets regnskabsår er finansåret.

§ 9.

Samfundet afholder hvert år, i forbindelse med et offentligt møde, et årsmøde, i hvilket der gives beretning om virksomheden i det svundne år og fremlægges et revideret regnskab til godkendelse.

§ 10.

Der indvarsles til årsmøde mindst 8 dage før dettes afholdelse. Forslag, der ønskes behandlet, indgives til formanden senest 4 dage forinden. Ekstraordinært årsmøde afholdes, når bestyrelsen bestemmer det, eller 30 medlemmer skriftligt kræver det.

§ 11.

Samfundet kan ophæves, når $\frac{3}{4}$ af medlemmerne stemmer derfor. Samfundets ejendele overgår da til Ribe antikvariske samling.

Således vedtaget på årsmødet i Verst den 24. september 1949.

Regnskab for Mindestensafsløring i Darum

Indtægt	Kr.	Ø.
Entre til Aftenmødet	165	00
Ribe Landbosparekasse	100	00
Darum Sogneraad	100	00
Dagbladet „Vestkysten“	200	00
Esbjerg Andelssvineslagteri	200	00
„Bikuben“	200	00
Nyborg Sparekasse	100	00
Balance...	1065	00

Udgift	Kr.	Ø.
Modellering	150	00
Bronzestøbning	150	00
Stenen	388	20
Fundamentet	29	00
Rejsegodtgørelser, Foredrag, Leje af Sal	155	00
Kontrol, Avertering m. m.	47	25
Overskud	145	55
Balance...	1065	00

Lunde J, den 12. Juni 1950.

H. K. KRISTENSEN

Revideret uden Bemærkning.

Ribe, den 7. Juli 1950.

Niels Holbak

P. Lerche Thomsen

REGNSKAB FOR AARET 1949

<i>Indtægt</i>	Kr.	Øre	<i>Udgift</i>	Kr.	Øre
Kassebeholdning	88	74	Aarbogens Trykning, Klilcheer og Særtryk	3133	00
Medlemsbidrag og Subskription			Forfatterhonorarer	640	50
695 Medlemmer	3475,00		Aarbogens Udsendelse	346	10
1 —	10,00		Løn til Redaktør og Sekretær	250	00
35 Kommuner	460,00		Bogkøb og Indbinding	241	65
2 livsvarige 2. Rate	60,00		Møder	205	23
35 Subskribenter	70,00		Repræsentation v. D. hist. Fællesfore. Aarsm.	80	50
3 Medlemmer for 1948	15,00		Kontingent til D. hist. Fællesforening ...	82	78
	4090	00	Telefon, Porto, Papir m. m.	174	12
Godtgjort Porto	159	30	Overskud	946	11
Salg af Aarbøger	277	90			
Tilskud fra Ribe Stiftamt	200	00	Balance...	6099	99
— - Staten	500	00			
— - Varde Byraad	100	00			
— - Varde Sparekasse	25	00			
— - N. Nebel Sparekasse	50	00			
Oversk. ved Kurs. for Lokal- og Personalhist.	24	50			
Oversk. ved Rejsning af Mindesten i Darum	145	55			
Leje af Lysbilleder	15	00			
1000 Cirkulærer godtgjort	24	00			
Annoncer	400	00			
Balance...	6099	99			

Lunde, Jyll., 12. Juni 1950.

H. K. Kristensen

GRUNDFONDEN:

Grundfonden ¹⁰ / ₆ 49	Kr. 2204	39
Indvundne Renter	—	57 03
Grundfonden ¹⁵ / ₄ 50	Kr. 2261	42

Revideret uden Bemærkning

Ribe, den 7. Juli 1950.

P. Lerche Thomsen.

Niels Holbak.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Laustruperne på Estrup. Af Forfatter Aug. F. Schmidt.
2. Nogle Fæsteskitter og Forhold paa Ryttergodset. Af Lærer H. K. Kristensen.
3. Bønderdragter i Ribe Amt. Af Museumsinspektør, Fru Ellen Andersen.
4. Vildtfangst med Krog og Snare. Af Forretningsf. T. Tobiassen Kragelund.
5. Det hesselmedske Landalmuebibliotek. Af Førstelærer P. C. Paaske.
6. Løven i Varde Bys Vaaben. Af Arkivar C. Lindberg Nielsen.
7. En Soldaterdagbog. Af Lærer H. K. Kristensen.
8. Smaastykker.
 - a. Naturfredning. Af Snedkermester N. Thomsen.
 - b. Stenderup fællesmark. Af Lærer M. A. Ebbesen.
 - c. En sørøverhistorie. Af Arkivar C. Lindberg Nielsen.
 - d. To mosefund. Af Lærer H. Øllgaard.
 - e. Fra Grænsekontrollen. Af Forfatter A. Fuglsang.
 - f. Ti Stude. — —
 - g. Børnepenge. — —
 - h. Peder Juel til Hundsbæk. Af Lærer Vald. Andersen
 - i. Præstedrab. Af Førstelærer John Kvist.
 - j. Hekseprocesser. — —
 - k. Livet i Kjelst. Af Lærer K. Kristensen.
 - l. Fra Flilsøs udtørring. Af Lærer E. P. Kappelskov.
 - m. Efterskrift. Af Lærer H. K. Kristensen.
 - n. Mindeord: Fru Ingeborg Appel. Lærer J. H. Byriel. Læge H. Torbøl.
9. Litteratur om Ribe Amt.
10. Virksomheden. Nye Medlemmer. Love. Regnskabet.

Generalforsamling afholdes paa Gredstedbro Hotel Lørdag d. 30. September Kl. 18,30. Offentlig Møde Kl. 19,30. Kunstmaler N. Holbak taler om Folkekunst i Vestjylland og H. K. Kristensen om Træk af Gredstedbroegnens Historie.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatteren *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde, Jyll., Kasserer og Sekretær, Biskop, *C. M. Lindegaard*, Ribe, Biskop, Dr. phil. *C. I. Scharling*, Kongens Lyngby, Forretningsfører *T. Tobiassen*, Esbjerg, og Sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Aastrup, Glejbjerg. — Redaktionsudvalget er *H. K. Kristensen* (Fmd.), Biskop *C. I. Scharling* og *T. Tobiassen*.

DANSK ANDELS GØDNINGSFORRETNING